

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

**А. Б. Блага,
О. С. Тунтула,
О. О. Кочемировська**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Навчальний посібник

*До 25-річчя Чорноморського
національного університету
імені Петра Могили*

Миколаїв – 2021

УДК 343.541(075.8)

А 43

Рекомендовано до друку вченою радою Чорноморського національного університету імені Петра Могили (протокол № 10 від 30 червня 2020 р.).

Рецензенти:

Кириченко О. А. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедру правознавства Навчально-наукового інституту історії, політології і права Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського;

Конопельський В. Я. – доктор юридичних наук, доцент, завідувач, професор кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ;

Мартиненко О. А. – доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник НДІ Державного науково-дослідного інституту МВС України.

А 43

Актуальні проблеми протидії домашньому насильству : навчальний посібник / А. Б. Блага, О. С. Тунтула, О. О. Кочемировська ; за заг. ред. А. Б. Благої. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. – 208 с.

ISBN 978-966-336-424-7

Навчальний посібник розрахований на студентів, які навчаються за спеціальністю «Право». Він може стати у нагоді аспірантам та викладачам правознавчих спеціальностей, а також працівникам уповноважених підрозділів Національної поліції. Крім того, ним може зацікавитись широке коло читачів, які цікавляться питаннями запобігання насильству в сім'ї.

УДК 343.541(075.8)

© Блага А. Б., Тунтула О. С.,
Кочемировська О. О., 2021

ISBN 978-966-336-424-7

© ЧНУ ім. Петра Могили, 2021

Зміст

Передмова	6
Розділ 1. ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА ФОРМИ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА: ВВЕДЕННЯ У ПРОБЛЕМУ	7
1.1. Визначення основних термінів	7
1.2. Поняття, види та контекст гендерно зумовленого насильства	12
1.3. Домашнє насильство як вид гендерно зумовленого насильства	16
1.4. Форми домашнього насильства	18
Розділ 2. МІЖНАРОДНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЕФЕКТИВНОЇ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ	23
2.1. Домашнє насильство як порушення прав людини та соціальна проблема	23
2.2. Розвиток концепції запобігання та протидії домашньому насильству в міжнародних документах	25
2.3. Європейські стандарти ефективної протидії домашньому насильству	28
Розділ 3. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ	40
3.1. Національне законодавство щодо запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі	40
3.2. Коло осіб, на яких розповсюджується дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству	49
3.3. Запобігання та протидія домашньому насильству як напрямок державної політики України	53
3.4. Відповідальність у сфері запобігання та протидії домашньому насильству	56
Розділ 4. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРОЯВІВ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ	74
4.1. Проблеми виміру проявів домашнього насильства	74

4.2. Кількісно-якісні показники домашнього насильства в Україні	76
4.3. Судова практика у справах, пов'язаних з домашнім насильством	84
4.4. Характеристика кривдників	97
4.5. Характеристика постраждалих від домашнього насильства	100
4.6. Діти як постраждалі від домашнього насильства та кривдники	105
Розділ 5. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЯВЛЕННЯ ДЕТЕРМІНАНТ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	111
5.1. Специфіка детермінації домашнього насильства як соціального явища	111
5.2. Детермінація домашнього насильства на макрорівні	113
5.3. Детермінація домашнього насильства на мезорівні	117
5.4. Детермінація домашнього насильства на мікрорівні	121
Розділ 6. ВІТЧИЗНЯНА СИСТЕМА ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ	128
6.1. Сутність і зміст понять запобігання та протидії домашньому насильству. Класифікація запобіжних заходів	128
6.2. Вітчизняна система запобігання та протидії домашньому насильству	137
6.3. Суб'єкти запобігання та протидії домашньому насильству	143
6.4. Засади діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству	147
6.5. Взаємодія суб'єктів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству	152
6.6. Координація взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях	162
Розділ 7. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ	175
7.1. Спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству	175
7.2. Терміновий заборонний припис	176

Актуальні проблеми протидії домашньому насильству

7.3. Обмежувальний припис щодо кривдника	180
7.4. Взяття на профілактичний облік кривдників та проведення з ними профілактичної роботи.....	188
7.5. Програми для кривдників	189
7.6. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили злочини, пов'язані з домашнім насильством	191
7.7. Віктимологічне запобігання домашньому насильству. Надання допомоги та захисту постраждалим від домашнього насильства особам	194
Термінологічний покажчик	200
Список рекомендованої літератури	203

Передмова

Можна з упевненістю стверджувати, що домашнє насильство є міждисциплінарною проблемою права, охорони здоров'я, психології, педагогіки, соціології. Його наслідки важким тягарем лягають на суспільство. А значна поширеність фактів насильства у сучасних українських сім'ях часто пов'язана з неспроможністю багатьох з них самостійно припинити насильницькі стосунки та вирішити життєві проблеми. У зв'язку із цим виникає необхідність залучення державних механізмів протидії домашньому насильству. До цього процесу залучаються фахівці багатьох сфер юридичної діяльності: працівники поліції, прокурори, адвокати, судді.

Відповідно, нагальною є потреба своєчасної та фахової підготовки майбутніх правників щодо знання та вміння здійснювати вимір цього явища, виявляти детермінанти домашнього насильства та вміти вирішувати проблемні питання щодо запобігання домашньому насильству. З метою підготовки саме таких спеціалістів, озброєних знаннями в галузі протидії домашньому насильству, написано цей посібник.

У навчальному посібнику на основі чинного законодавства та відповідно до програми курсу висвітлюються основні актуальні проблеми протидії домашньому насильству. Автори намагались у стислій і доступній формі розкрити причини існування та актуальні проблеми протидії домашньому насильству через призму міжнародних та європейських стандартів, виходячи з сучасних знань у галузі права, психології, педагогіки, соціології.

Розділ 1.

Поняття, види та форми гендерно зумовленого насильства: введення у проблему

- 1.1. Визначення основних термінів.
- 1.2. Поняття, види та контекст гендерно зумовленого насильства.
- 1.3. Домашнє насильство як вид гендерно зумовленого насильства.
- 1.4. Форми домашнього насильства.

1.1. Визначення основних термінів

На важливості точного та однакового розуміння та використання термінології вам наголошувалось під час вивчення багатьох дисциплін – теорії держави і права, міжнародного та конституційного права, адміністративного, цивільного, кримінального права та процесу. Дійсно, неправильне чи неточне використання термінології може призвести до суттєвих відмінностей у розумінні законодавцями чи суб'єктами, які застосовують ту чи іншу правову норму, змісту правового регулювання.

На жаль, ця проблема не оминула і проблему захисту людей від домашнього та гендерно зумовленого насильства. Так, більше ніж на рік було відтерміноване прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», а Закон України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» (відому як Стамбульська конвенція) взагалі не був прийнятий. І все через наявність у депутатів та церкви, яка вела активну агітацію, стереотипів щодо ролі жінок у сімейному та громадському житті, та пов'язане з цим хибне розуміння терміна «гендер».

Отже, що ж таке гендер і наскільки він жахливий? На різницю у поведінці в суспільстві чоловіків і жінок, хлопчиків і дівчат увагу звертають вже досить довгий час. Як ви пам'ятаєте з курсу кримінології, тривалий час різницю між чоловічою і жіночою злочинністю намагались пояснити біологічними та анатомічними відмінностями між чоловіками і жінками. Аналогічно й у психології та соціології відмінності у соціальних ролях, моделях поведінки, ментальності

чоловіків і жінок розглядались через призму їх суто природних властивостей.

Проте пояснити відмінність соціальної поведінки чоловіків і жінок з точки зору лише їх анатоμο-біологічних характеристик виявилось неможливим, оскільки особистість людини формується під впливом як біологічних (генетичних), так і соціальних факторів. Біологічна стать (чоловіча, жіноча) формується внутрішньоутробно, а після того, як діти народились, їх навчають відповідним нормам і правилам поведінки. У тому числі й тому, як вони повинні взаємодіяти вдома, на роботі та загалом у суспільстві з іншими людьми тієї ж або протилежної статі.

Сучасні дослідження у галузі генетики, ендокринології та психології підтверджують, що насправді різниця між чоловіками та жінками не така вже й суттєва. Так, встановлено, що вони не відрізняються між собою у вираженні злості і загальної агресії; не існує стійких відмінностей між побудовою та функціонуванням чоловічого і жіночого мозку, статевих органів; не існує суто «чоловічих» або «жіночих» гормонів; їм однаковою мірою потрібні як сексуальні, так і емоційні відносини. Наприклад, Джина Ріппон, професор когнітивної нейробіології Астонського Університету в Бірмінгемі, не заперечує, що в суспільстві з нинішніми традиціями виховання дійсно існують відмінності в поведінці чоловіків і жінок. Але фундаментальні обґрунтування цих відмінностей за допомогою наук про мозок називає «нейросміттям» і «нейросексизмом». Її основна теза полягає в тому, що виховання дитини в ранні роки накладає величезний відбиток на її мозок, і саме раннє виховання, вже пронизане гендерними стереотипами, робить мозок «чоловічим» або «жіночим», а не фундаментальні біологічні відмінності в гормонах або під час внутрішньоутробного розвитку¹.

Для того, щоб відрізнити біологічні і соціальні ознаки жінок і чоловіків, у середині ХХ століття американський психоаналітик Роберт Столлер запропонував використовувати поняття «*гендер*» (англ. *Gender*) як позначення соціальної статі, та «*стать*» (англ. *Sex*) як позначення біологічної статі (1968 р., книга «Стать та гендер: про розвиток мужності та жіночості»)².

Отже, терміном «*гендер*» називають соціально сконструйовані ролі, поведінку, діяльність і характеристики, які суспільство вважає

---

¹ Див.: Ріппон Д. Гендерный мозг. Современная нейробиология развенчивает миф о женском мозге. Пер. с англ. Е. И. Фатеевой. – М.: Эксмо, 2019. – 400 с.

² Sex and Gender: The Development of Masculinity and Femininity. Robert J. Stoller. – Karnac Books, 1984. 383 p.

підходящими для жінок і чоловіків (ст. 3 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами)¹. А терміном «**стать**» – різноманітні біологічні і фізіологічні характеристики чоловіків і жінок, такі як репродуктивні органи, хромосоми, гормони та ін.

Як соціальна **стать**, гендер означає сукупність поведінкових норм та позицій, які асоціюються з особами жіночої або чоловічої статі в певному суспільстві. Компонентами поняття гендеру є гендерні стереотипи, гендерні норми, гендерні ролі та гендерна ідентичність, які в різних суспільствах є різними.

Мета використання терміна «гендер» полягає не в тому, щоб замінити поняття «стать», яке відображає біологічні відмінності, і не в тому, щоб не вживати надалі поняття «чоловік» та «жінка». Мета використання терміна «гендер» – наголосити, що багато проявів нерівності, стереотипів і, як наслідок, насильства впливають не з наявних біологічних відмінностей між жінками та чоловіками, а скоріше із соціально сконструйованих відмінностей, із розуміння та сприйняття того, як жінка та чоловік мають бути представлені в соціальному житті².

Наступний термін, який ми розглянемо, це термін «**дискримінація**». Він походить від латинського слова «*discriminatio*» (**розпізнання**) і означає обмеження або позбавлення прав певних категорій громадян за різними ознаками. Поняття дискримінації визначені у Директиві ЄС «Про рівне ставлення» та Законах України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» і «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Зокрема, згідно із законодавством України, дискримінація – ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження

---

¹ Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) (англ.). – Режим доступу : <https://www.coe.int/tu/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168008482e>.

² Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція): запитання та відповіді. – Режим доступу : <https://cutt.ly/5rmQ2pF>.

має правомірну, об'єктивно обгрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

Формами дискримінації є:

- пряма дискримінація;
- непряма дискримінація;
- підбурювання до дискримінації;
- пособництво у дискримінації;
- утиск¹.

Аналіз наявної законодавчої бази свідчить про відсутність єдиної дефініції і наявність досить різноманітних точок зору щодо визначення поняття **насильства**. Так, у міжнародному праві Всесвітньою організацією охорони здоров'я насильство визначається як умисне застосування фізичної сили або влади, реальне або у вигляді загрози, спрямоване проти себе, проти іншої особи, групи осіб або громади, результатом якої є тілесні ушкодження чи високий ступінь їх вірогідності, смерть, психологічна травма, відхилення в розвитку або різного роду збитки².

Це поняття наголошує на умисному характері та фактичному вчиненні акту насильства, незалежно від його результату. Відповідно, не визнається насильством необережне спричинення шкоди. Ще одним важливим моментом є достатньо широке розуміння природи насильницького акту, оскільки окрім застосування фізичної сили до таких дій відноситься і використання влади, завдяки чому до нього входять дії, джерелом яких є влада над людиною (погрози і залякування, відсутність турботи, ненадання допомоги або нехтування). Таким чином, зворот «застосування фізичної сили або влади» слід розуміти, зокрема, як відсутність турботи, будь-які види жорстокого поводження (фізичного, сексуального чи психологічного), а також вбивство і будь-який замах на власне життя або здоров'я. Що стосується наслідків насильства, то це визначення охоплює досить широке їх коло, у тому числі психологічну шкоду, збиток для здоров'я і відхилення в розвитку. Багато форм насильства можуть мати результатом фізичні, психологічні чи соціальні проблеми для них і не обов'язково вести до тілесних ушкоджень, інвалідності або смерті. Крім того, наслідки насильства можуть бути не тільки явними, але і прихованими, які

---

¹ Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012 № 5207-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>.

² WHO Global Consultation on Violence and Health Violence: a public health priority. Geneva. World Health Organization, 1996 (document WHO/EHA/EPLPOA 2) [Electronic Resource]. – Way of access: URL: <http://www.who.int/topics/violence/en/>.

тривають багато років після нанесення збитку. Таким чином, врахування тільки тілесних ушкоджень або смерті звужує розуміння впливу акту насильства на окрему особу, громаду або все суспільство¹.

Вітчизняне законодавство досить часто використовує термін «насильство», однак, як вже зазначалось вище, вкладає в нього різний зміст. Так, у *Цивільному кодексі України* насильство ототожнюється з тиском: ст. 231 ЦК «Правові наслідки правочину, який вчинено під впливом насильства» закріплює, що правочин, вчинений особою проти її справжньої волі внаслідок застосування до неї фізичного чи психічного тиску з боку другої сторони або з боку іншої особи, визнається судом недійсним².

У *Кодексі України про адміністративні правопорушення* термін «насильство» використовується лише з приводу встановлення відповідальності та призначення стягнення за вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі (ст.ст. 39-1 та 173-2 КУпАП) і булінгу (ст. 173-4 КУпАП).

Кримінальний процесуальний кодекс України хоч і не надає визначення терміна «насильство», тим не менш, декілька разів його вживає: під час пояснення порядку встановлення добровільності укладення сторонами угоди (ст. 74 КПК), обрання та застосування запобіжних заходів (ст.ст. 184, 194, 206 КПК), проведення негласних слідчих дій (ст. 271 КПК) для конкретизації кола певних злочинів / кримінальних правопорушень, щодо яких передбачена певна специфіка здійснення кримінального провадження (ст.ст. 224, 469, 477 КПК), закриття кримінального провадження (ст. 284 КПК)³.

У *Кримінальному кодексі України* також не міститься дефініції поняття насильства, хоча сам термін та похідні від нього використовуються як у Загальній, так і в Особливій частинах.

Серед науковців, які досліджували феномен насильства, наявна суттєва розбіжність думок щодо його визначення. Це викликано, перш за все, тим, що насильство належить до категорії оціночних понять – те, що в одних випадках вважається насильством, в інших таким не вважається. Особливу складність цьому питанню додає відсутність

---

¹ Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання) : монографія / А. Б. Блага. – Х. : ФОП Макаренко, 2014. – Режим доступу : <https://www.twirpx.com/file/1599759/>.

² Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіц. вебсайт]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

³ Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіц. вебсайт]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

одиниць для вимірювання насильства. Таким чином, можна дійти висновку, що *жодна дефініція насильства не може вважатися остаточною*.

До **основних ознак насильства**, на нашу думку, можна віднести такі:

а) насильство – це акт поведінки (а не мотив або емоції) у виді дії або бездіяльності;

б) протиправність як ознака насильства означає, що воно порушує права чи свободи людини;

в) умисний характер діяльності (діяння, вчинене з необережності, не можна вважати насильницьким);

г) здійснюється методом фізичного або психічного впливу;

д) вчиняється з використанням силової переваги (застосовується до осіб, які мають меншу здатність до захисту, наприклад, через вікові, фізичні, психічні особливості чи фактори зовнішньої ситуації);

е) потерпіла особа вважає цю поведінку жорстокою і несправедливою;

ж) здійснюється шляхом нав'язування своєї волі всупереч (якщо воля знаходиться в активному стані) або поза волею потерпілого¹.

1.2. Поняття, види та контекст гендерно зумовленого насильства

Під гендерно зумовленим насильством (ГЗН) розуміють індивідуальні чи колективні насильницькі дії, спрямовані переважно або виключно на певну групу осіб через їх гендерну належність.

Насильство стосовно жінок за гендерною ознакою означає насильство, яке спрямоване проти жінки через те, що вона є жінкою, або яке зачіпає жінок непропорційно. Воно є крайнім виявом дискримінації за ознакою статі та багато в чому породжується гендерною нерівністю в суспільстві, коли жінки зазвичай мають більш низький соціальний ранг, менше влади, прибутку, у них нижчий рівень добробуту, престиж їхньої діяльності нижчий, у них менше особистої свободи. Причиною такого насильства є саме нерівність між жінками та чоловіками. Програма Розвитку ООН, оцінюючи людський розвиток у різних країнах світу, серед іншого також визначає індекс гендерної нерівності². Він

---

¹ Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання) : монографія / А. Б. Блага. – Х. : ФОП Макаренко, 2014. – Режим доступу : <https://www.twirpx.com/file/1599759/>.

² Звіт про людський розвиток Програми Розвитку ООН 2017 р. Таблиця 5 «Індекс гендерної нерівності». – Режим доступу : <http://hdr.undp.org/en/composite/GII>.

досліджує гендерні розбіжності у таких сферах, як репродуктивне здоров'я, розширення прав та можливостей, а також участь на ринку праці жінок і чоловіків у 162 країнах. Цей індекс допомагає урядам, і не тільки, зрозуміти ступінь гендерної нерівності в розширенні можливостей. На основі отриманих показників виявляються сфери, внутрішня політика щодо яких потребує критичного втручання.

Найбільш поширеними проявами гендерно зумовленого насильства у світі вважаються зґвалтування, сексуальне насильство, фізичне насильство, примусовий шлюб, позбавлення ресурсів, можливостей чи послуг, психологічне насильство. Існують також факти насильства, які пояснюють так званою культурою, традиціями і звичаями (наприклад, ранні або дитячі (часто примусові) шлюби, обрізання жіночих статевих органів, убивство в ім'я честі).

З'ясовано, що жінки і чоловіки зазнають насильства у різних ситуаціях: для чоловіків вище ймовірність постраждати від насильства або навіть загинути в результаті збройного конфлікту, насильства з боку чужих людей або самогубства. Натомість жінки частіше переживають насильство чи гинуть від рук знайомих людей, зокрема інтимних партнерів.

Декларація ООН про викорінювання насилля щодо жінок (1993 р.) поділяє насильство відносно жінок на три категорії: насильство, що відбувається у сім'ї (домашнє насильство), насильство, що відбувається в суспільстві, і насильство, яке чинить чи виправдовує держава. У ст. 2 Декларації зазначено, що таке насильство охоплює такі випадки, але не обмежується ними:

а) фізичне, статеve і психологічне насильство, **яке має місце в сім'ї**, включаючи нанесення побоїв, статеve примушування відносно дівчат у сім'ї, насильство, пов'язане з приданим, зґвалтування дружини чоловіком, ушкодження жіночих статевих органів та інші традиційні види практики, що завдають шкоди жінкам, позашлюбне насильство і насильство, пов'язане з експлуатацією¹.

Насильство, яке має місце у сім'ї, охоплює насильство, яке вчиняється між:

- теперішнім чи колишнім подружжям;
- іншими членами сім'ї чи родичами в межах місця проживання;
- іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою;

---

¹ Декларація ООН про викорінювання насилля щодо жінок. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_506.

б) фізичне, статеве і психологічне насильство, *яке має місце в суспільстві в цілому*, включаючи згвалтування, статеве примушування, статеве домагання і залякування на роботі, у навчальних закладах та в інших місцях, торгівлю жінками і примус до проституції¹.

Насильство, яке має місце у суспільстві в цілому, охоплює насильство, яке вчиняється за місцем роботи, навчання або у місцях загального перебування з боку як окремих осіб, так і може носити груповий характер;

с) фізичне, статеве і психологічне насильство *з боку або за потурання держави*, де б воно не відбувалося².

Насильство з боку або за потурання держави охоплює насильство, яке безпосередньо вчиняється або допускається посадовими особами стосовно жінок, які перебувають під їх владою:

- співробітниками поліції;
- працівниками установ виконання покарань, інших силових структур;
- військовослужбовцями;
- прикордонниками;
- працівниками міграційної сфери;
- іншими службовими чи посадовими особами.

Наведемо декілька прикладів різних видів гендерно зумовленого насильства:

Групове насильство: іноді жінки піддаються насильству з боку груп людей. У 2010 р. «Міжнародна Амністія» повідомила про групові сексуальні напади на самотніх жінок в м. Хассі-Мессауд в Алжирі. Постраждали зазнали нападів не тільки тому, що були жінками, але також тому, що були самотніми і економічно незалежними³.

Насильство як частина національних звичаїв: у багатьох країнах існують традиції і звичаї, пов'язані з насильством над жінками: операції на жіночих статевих органах, які призводять до каліцтва; примус до шлюбу, включаючи викрадення нареченої; «вбивства в ім'я честі», саті (похоронна ритуальна традиція в індуїзмі, відповідно до якої вдова підлягає спаленню разом з її покійним чоловіком на спеціально спорудженому похоронному багатті).

---

¹ Там само.

² Там само.

³ Права человека в современном мире : доклад Amnesty International 2011. – Режим доступа : http://xenodocuments.org.ua/wp-content/uploads/2014/10/AI_Report_2011_Rus.pdf.

У вересні 2015 року 22-річного студента, який прибув в Україну з Близького Сходу, затримали за напад на водія та викрадення авто. Після доставки в райвідділ він був обурений тим, що допит проводить жінка – старший лейтенант міліції, й у присутності адвоката, перекладача і представника прокуратури накинувся на неї та почав душити. На допомогу колезі прийшли правоохоронці¹.

У серпні 2015 р. у Дубаї чоловік – виходець з Азії – приїхав з дружиною і дітьми на пляжний пікнік. Одна з доньок пішла купатися, однак почала тонути. Двоє рятувальників поспішили до неї на допомогу, однак глава сім'ї перегородив їм шлях, заявивши, що не дозволить чужим чоловікам торкатися доньки: скоріше він погодиться побачити дівчину мертвою, ніж «збезчещеною».

Оскільки батько потопаючої мав міцну статуру, тож, втративши час на боротьбу, рятувальники добралися до дівчини надто пізно і врятувати її не вдалося².

Насильство з боку або за потурання держави:

а) війна і мілітаризм ведуть до зростання насильства над жінками. З давніх часів війни супроводжуються зґвалтуваннями. Під час війни окупаційна влада нерідко примушує жінок до проституції або сексуального рабства;

б) поліція і представники влади: у випадках, коли співробітники поліції зловживають своїм становищем і здійснюють фізичне або сексуальне насильство над жінками, потерпілим значно важче заявити про скоєне насильство.

Голлівудська акторка Анджеліна Джолі виголосила в британському парламенті промову щодо сексуального насильства. «Я добре запам'ятала очі маленької дівчинки. Їй було на вигляд років сім чи вісім. Вона сиділа навпочіпки і розхитувалася назад і вперед, дивлячись пустими очима в стіну. Сльози котилися по її обличчю. Її по-звірячому гвалтували нелюди із "Ісламської держави". На це неможливо спокійно дивитися», – зазначила зірка. Крім того, Джолі згадала про тринадцятирічну дівчинку з Іраку, яку після гвалтування виставили на продаж як рабину. «Ці нелюди над ними знущалися, обговорювали, хто скільки коштує. Називалися смішні суми – 40, 50 доларів. Так

---

¹ В Києве иностранец на допросе пытался задушить следователя. – Режим доступу : <https://korrespondent.net/kyiv/3565890-v-kyeve-ynostranets-na-doproselyutalsia-zadushyt-sledovatelya>.

² У Дубаї батько заборонив рятувати доньку, яка тонула, щоб її не «збезчестили». – Режим доступу : <https://www.unian.ua/curiosities/1109864-udubaji-batko-zaboroniv-ryatuvati-donku-yaka-tonula-schob-jiji-ne-zbezchestili.html>.

оцінювали скалічених дітей», – із сумом наголосила посланець доброї волі ООН¹.

Торгівля людьми: купівля-продаж людей або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина; вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації.

Насильство, яке має місце в сім'ї: повторюване насильство одного партнера чи родича відносно до іншого, в першу чергу всередині сім'ї.

1.3. Домашнє насильство як вид гендерно зумовленого насильства

Домашнє насильство ґрунтується на нерівності сімейних ролей, які виконують кривдник та постраждала особа, тобто є проявом (актом) гендерно зумовленого насильства. Зрозуміло, що воно не є виключно насильством чоловіків стосовно дружин – воно може вчинятися між особами будь-якої статі різних форм споріднення, у т. ч. й жінками стосовно чоловіків. Але потрібно зважати, що переважна більшість випадків домашнього насильства вчиняється щодо жінок.

Насильство щодо жінок є проявом нерівного співвідношення сил між жінками і чоловіками, що історично склалося і привело до домінування над жінками та дискримінації щодо жінок з боку чоловіків, а також перешкоджає всебічному поліпшенню становища жінок, і що насильство щодо жінок є одним з основоположних соціальних механізмів, за допомогою якого жінки змушують займати підпорядковане становище порівняно з чоловіками².

Так, у сімейній сфері фактично до ХХ століття чоловік і батько мав панівне становище, а підпорядкування їм жінок було закріплене у законодавстві майже всіх країн світу. Зокрема, тільки чоловікам належали майнові права; чоловіка доньці обирав також батько. Жінки не мали фінансової самостійності, не розпоряджалися власністю, не могли отримати паспорт без дозволу чоловіка та не могли самостійно обрати місце проживання.

Вже у нормах римського права влада чоловіка над дружиною була майже повною. За провину чоловік мав право карати дружину та дітей

---

¹ Джолі в парламенті розповіла про малолітніх зґвалтованих жертв «ісламської держави». – Режим доступу : <https://tsn.ua/glamur/dzholi-v-parlamenti-rozpovila-pro-malolitnih-zgvaltovanih-zhertv-islamskoyi-derzhavi-490246.html>.

² Декларація ООН про викоринювання насильства щодо жінок. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_506.

будь-яким способом; міг витребувати назад (як річ), якщо вони самовільно покидали його дім, мав право продати в рабство. Так само як раби, діти і дружина були повністю позбавлені правоздатності. Усе майно, яке дружина мала до шлюбу або набувала за час шлюбу (наприклад, внаслідок отримання спадщини), автоматично ставало власністю чоловіка. Практично дружина не могла бути власницею майна, а отже, укладати цивільні правочини. Повна безправність дружини певною мірою пом'якшувалася лише тим, що вона могла стати спадкоємицею після смерті чоловіка нарівні з дітьми, а також поділяла соціальне становище чоловіка: почесні, що виявлялися йому, поширювалися й на неї¹.

Таке ставлення до жінки зберігалось протягом Середніх віків та епохи Відродження. Християнська релігія та церква, які підпорядкували собі політику, мораль, науку, освіту і мистецтво в епоху середньовіччя, зробили дуже мало для поліпшення матеріального і морального статусу жінки. Скоріше, навпаки, адже вважалось, що це жінка винна у первородному гріху і вигнанні з Раю. Серед усіх видів спокуси, які дияволи насилали на чоловіків – праведників, саме жінка вважалась найгіршим втіленням зла. На одному з середньовічних церковних соборів навіть піднімалось категоричне питання: чи людина жінка? Священики довго дискутували та навіть з цього приводу розділилися на партії, поки не був приведений такий аргумент: Ісус Христос в Євангелії називається не тільки сином Божим, але й сином людським; але на землі він був лише сином Діви Марії, жінки, отже, жінка – людина. Тільки тоді собор урочисто визнав жінку людиною. У суспільстві і літературі навіть пізніше ще траплялася протилежна думка, наприклад в латинському творі «Жінка не людина» (Франкфурт, 1690 р.) і в німецькій книзі «Цікавий доказ, що жінки не належать до людського роду» (Лейпциг, 1753 р.)². Церква впливала навіть на середньовічну жіночу моду, переслідуючи відкрите волосся. Тому його прикривали вуалями, сітками, спеціальними пеналами, складними головними уборами. Розпущене волосся як ознаку незайманості носили лише незаміжні дівчата. Не сховане головним убором волосся у жінок церква вважала «спокусою сатани», «хвостами диявола»³.

---

¹ Підпригора О. А. Основи римського приватного права : підручник для студентів юрид. вузів та факультетів / О. А. Підпригора. – К. : Вентурі, 1997. – С. 94.

² Жінка. – Режим доступу : <http://znaimo.com.ua/Жінка>.

³ Об истории причесок. – Режим доступа : <http://viptoy.az/ru/stati/item/3639-ob-istorii-prichesok.html>.

Жінка як тілесна істота турбувала й лякала католицьких і протестантських богословів, наслідком чого стало «полювання на відьом». «Велике полювання» на відьом почалося в середині XVI століття і протривало приблизно 200 років. На цей період припадає близько 100 тисяч процесів і 50 тисяч жертв. Найбільше жертв було в державах Німеччини, Швейцарії, Франції та Шотландії, меншою мірою полювання на відьом торкнулося Англії, Італії та Іспанії; в Америці відбулося лише кілька процесів над відьмами. Особливо масовими суди над відьмами були на територіях, яких торкнулася Реформація. У лютеранських і кальвіністських державах з'явилися власні, навіть більш суворі, ніж католицькі, закони про чаклунство. Так, у саксонському місті Кведлінбурзі з населенням в 12 тисяч осіб за один тільки день 1589 року було спалені 133 «відьми»¹.

В епоху Нового часу під впливом поширення грамотності, успіхів освіти, розвитку промисловості і необхідності залучення жінок до індустріальної праці, почало змінюватися й законодавство у бік збільшення прав жінок. Поступово поліпшувалось економічне і соціальне становище жінок. Більш поширеними стали уявлення щодо релігійної рівності жінок; покращилось ставлення до зайнятості жінок у низці галузей господарства, які вважаються неприйнятними для чоловіків і вимагають майстерності – швачок, мереживниць тощо. Отримання жінками права власності у 1870-их роках у провідних країнах Європи і в США стимулювало громадянські рухи жінок (суффражисток, феміністок), метою діяльності яких було досягнення рівноправ'я між чоловіками та жінками².

Наведений короткий екскурс та аналіз міжнародних стандартів, який ми зробимо у наступному розділі, є демонстрацією того, чому й до теперішнього часу домашнє насильство розглядається як прояв гендерної дискримінації.

1.4. Форми домашнього насильства

Тепер більш детально зупинимось на формах домашнього насильства. Як ви бачили вище, Декларація ООН про викорінювання насилля щодо жінок виділяє три форми гендерно зумовленого насильства: фізичне, статеве і психологічне насильство. Більш пізні правові акти (як на

---

¹ Охота на ведьм. – Режим доступа : http://ru.wikipedia.org/wiki/Охота_на_ведьм.

² История социального статуса женщин / Гендерология и феминология. – Режим доступа : http://kurs.ido.tpu.ru/courses/gender_femin/tema2.htm.

національному, так і на регіональному рівні) закріплюють вже чотири форми насильства – фізичне, економічне, сексуальне та психологічне.

Фізичне насильство – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру¹.

Ця форма домашнього насильства є найбільш небезпечною, оскільки спричиняє біль, травми, інші фізичні страждання або тілесні ушкодження, а також викликає почуття страху. Слід мати на увазі, що перелік проявів фізичного насильства, наведений у ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», не є вичерпним. Тож фахівцям, які будуть працювати з конкретним випадком домашнього насильства, потрібно вміти ідентифікувати те чи інше посягання на тілесну недоторканість людини та розпізнавати прояви фізичного насильства.

За вчинення фізичного насильства відповідного до українського законодавства може наставати адміністративна або кримінальна відповідальність.

Зверніть увагу: українське законодавство забороняє не тільки фізичне насильство щодо дорослих, але й фізичні покарання дитини батьками як методу виховання, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини (ст. 150 Сімейного кодексу, ст. 289 Цивільного кодексу).

Економічне насильство – форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру².

Ця форма домашнього насильства означає контроль над доступом постраждалої особи до економічних ресурсів, що знижує її здатність

---

¹ Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

² Там само.

забезпечувати себе та призводить до матеріальної (і не лише матеріальної) залежності від кривдника¹.

Економічні переваги кривдника створюють у нього враження, що він має право домінувати над іншими членами родини і у інших сферах. Тому економічне насильство часто використовується у поєднанні з іншими формами домашнього насильства, такими як психологічне (словесні образи, погрози та приниження), фізичне та сексуальне насильство. Від економічного насильства можуть страждати особи, які відносяться до усіх соціально-економічних верств. І на запитання, чому вони залишаються в насильницьких стосунках, посилаються на відсутність житла або коштів.

За вчинення економічного насильства відповідно до українського законодавства може наставати адміністративна або кримінальна відповідальність.

Сексуальне насильство – форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності².

Ця форма домашнього насильства у нашій державі вважається виключно злочинною (на відміну від інших форм домашнього насильства, які можуть носити як адміністративно, так і кримінально караний характер). Проте вона є і найбільш замовчуваною, прихованою: про неї соромно розповідати, її складно довести. Інколи вона навіть може здаватися припустимою, оскільки деякі жінки вважають, що примус до статевого акту у шлюбі є нормальним. Через це сексуальне насильство в Україні виявляється не завжди.

Психологічне насильство – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи

---

¹ Протидія домашньому та гендерно зумовленому насильству й добробут громад. Метод. посіб. / за заг. ред. О. О. Кочемировської. – К. : ФОП Клименко, 2020. – 64 с. – Режим доступу : https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/GBV_Response_general_matters_FINAL_WEB_27042020.pdf.

² Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи¹.

Ця форма домашнього насильства є найбільш поширеною серед зареєстрованих фактів. Застосовуючи цю модель поведінки кривдник залякує, систематично підриває власну значущість постраждалої особи або поводить з нею як з неповноцінною людиною чи то як з твариною або річчю.

***Зверніть увагу,** що у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» психологічне насильство сформульоване як діяння з матеріальним складом та вимагає встановлення те тільки дії або бездіяльності (що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері), але і наслідку – побоювання постраждалої особи за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинення емоційної невпевненості, нездатності захистити себе або завдання шкоди психічному здоров'ю особи.*

За вчинення психологічного насильства відповідного до українського законодавства може наставати адміністративна або кримінальна відповідальність.

Завершуючи розгляд форм домашнього насильства наголосимо на тому, що у багатьох випадках вони поєднуються або кривдник переходить від однієї форми до іншої (в основному, від більш м'яких до більш жорстких способів впливу на постраждалих). Наприклад, домашнє насильство починається зі словесних образ, погроз, принижень, залякування, ізоляції та інших обмежень особистої свободи постраждалої особи, а потім кривдник переходить до фізичного або сексуального насильства.

Запитання для самоконтролю:

1. Поняття та ознаки термінів «гендер», «дискримінація», «насильство».
2. Назвіть асоціації на слова «дискримінація» та «насильство». Які ознаки свідчать, що названа асоціація пов'язана або є проявом дискримінації або насильства?
3. Розгляньте запропоновані викладачем ситуації та дайте відповіді на питання: це ситуація дискримінації? Це ситуація насильства?
4. Поняття та види гендерно зумовленого насильства.

---

¹ Там само.

5. Поняття та зміст насильства, яке має місце в сім'ї.
6. Поняття та зміст насильства, яке має місце в суспільстві в цілому.
7. Поняття та зміст насильства з боку або за потурання держави.
8. Поняття та зміст домашнього насильства як виду гендерно зумовленого насильства.
9. Поняття та ознаки фізичного насильства.
10. Поняття та ознаки економічного насильства.
11. Поняття та ознаки сексуального насильства.
12. Поняття та ознаки психологічного насильства.

Розділ 2.

Міжнародні та європейські стандарти ефективної протидії домашньому насильству

2.1. Домашнє насильство як порушення прав людини та соціальна проблема.

2.2. Розвиток концепції запобігання та протидії домашньому насильству в міжнародних документах.

2.3. Європейські стандарти ефективної протидії домашньому насильству.

2.1. Домашнє насильство як порушення прав людини та соціальна проблема

Домашнє насильство довгий час вважалось внутрішньосімейним, приватним питанням. Через побоювання втрутитися у право людини на приватність¹ воно не визнавалось проблемою, що потребує втручання з боку державних органів. Проте шкода, яка завдається домашнім насильством, а також ризики для постраждалих внаслідок відмови державних органів надати їм захист та підтримку засвідчили, що це явище є досить небезпечною формою порушення прав людини.

Через домашнє насильство постраждала особа не може повною мірою користуватись своїми правами та основними свободами, гарантованими міжнародним правом. Зокрема, у разі вчинення сімейного насильства порушуються такі права та свободи:

- право на життя;
- право не піддаватися тортурам та іншим видам жорстокого, нелюдяного або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання;
- право на рівний захист відповідно до гуманітарних норм у період міжнародних та внутрішніх збройних конфліктів;
- право на свободу та особисту недоторканність;
- право не піддаватися дискримінації в будь-якій формі;
- право на рівний захист відповідно до закону та рівний захист перед судом;

---

¹ Право на приватність захищається статтями 28, 30, 31, 32 Конституції України.

- право на захист якнайкращих інтересів дитини;
- право на рівне становище в сім'ї;
- право на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я;
- право на справедливі та сприятливі умови праці тощо.

Вперше на світовому рівні проблема сімейного насильства була актуалізована завдяки активним спільним діям міжнародного руху щодо захисту прав жінок, оскільки саме вони склали найбільш уразливу та незахищену групу, що страждала від насильницьких дій з боку батьків, чоловіків, братів тощо. Історія боротьби з насильством щодо жінок як міжнародна проблема – це історія злиття двох напрямків правозахисту: прав людини і прав жінок¹.

Результати активності жіночого руху на міжнародному рівні відобразилися у хронології конференцій, у текстах декларацій і конвенцій ООН, резолюцій регіональних міжнародних організацій, інших міжнародних документів останніх десятиліть.

Так, 1976–1985 рр. були проголошені ООН десятиліттям боротьби за права жінок («Декадою ООН для жінок»), основними віхами якого стали три Всесвітні жіночі конференції – у Мехіко (1975 р.), Копенгагені (1980 р.) і Найробі (1985 р.). Паралельно з офіційними сесіями делегатів, що представляли держави, проводилися неформальні зустрічі жінок-представниць недержавних організацій з усього світу. Міжнародний жіночий рух об'єднався навколо проблеми насильства щодо жінок, усвідомивши, що ця проблема має універсальний характер і є спільною для жінок з усіх регіонів².

Що стосується руху за заборону насильства щодо дітей, то значний вплив на нього справила всесвітньо відома шведська письменниця і гуманіст Астрід Ліндгрєн: у 1978 р. її запросили до Німеччини на вручення престижної франкфуртської Премії миру. За традицією на церемонії вручення лауреати повинні були виголосити промову, яка заздалегідь затверджувалася організаційним комітетом. Письменниця написала виступ на захист прав дітей під назвою «Ні – насильству», в якому різко виступала проти застосування насильства як виховного методу. «Нам всім відомо, – нагадувала Ліндгрєн, – що діти, яких

---

¹ Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» (Науково-практичний коментар) / В. В. Голіна, Н. О. Гуророва, О. М. Руднева, А. Б. Блага та ін. – Х. : Спайк, 2003. – С. 4.

² Програма підготовки працівників органів внутрішніх справ з питань попередження насильства щодо жінок. Тренінговий модуль / Бондаровська В. М., Булах Л. В., Гриняк В. П. та ін. / за заг. ред. А. В. Лабунь, Ю. В. Пилипас. – К. : ТОВ Видавничий дім «КАЛИТА». – 2014. – С. 15.

б'ють і піддають жорстокому поводженню, самі будуть бити і піддавати жорстокому поводженню своїх дітей, а тому це зачароване коло повинне бути розірване». Для Німеччини того часу, де уявлення про педагогіку були вкрай консервативними і биття посідало не останнє місце у виховній системі, промова була прямо-таки обвинувальним актом, і Ліндгрєн запропонували замість промови вдовольнитися коротеньким «спасибі». У відповідь на цю пропозицію Ліндгрєн поставила ультиматум – або вона проголошує цю промову, або нехай хто-небудь інший вимовляє коротеньке «спасибі». Виступ відбувся і викликав цілу бурю, яка спричинила за собою справжній переворот у європейській педагогіці. А вже через рік у Швеції був прийнятий перший у Європі закон про захист прав дитини¹.

Тривалий час на міжнародному рівні порушення прав людини розглядали переважно у публічній сфері, тобто міжнародна боротьба за права людини була спрямована на припинення порушення прав індивіда з боку держави (незаконні дії державних органів, антидемократичні політичні режими тощо).

Останніми десятиріччями центр уваги перемістився на проблему порушення прав людини також і в приватній сфері, відповідно, до порядку денного було внесено проблему насильства щодо жінок у приватному житті.

До 90-х років минулого століття уряди більшості країн світу визнали домашнє насильство як серйозну соціальну проблему і почали шукати шляхи її розв'язання. Ці пошуки знайшли відбиток у низці міжнародних документів ООН, що дають визначення терміна «насильство стосовно жінок» і передбачають міжнародні механізми боротьби з насильством щодо жінок та домашнім насильством².

2.2. Розвиток концепції запобігання та протидії домашньому насильству в міжнародних документах

Складність та поступовість визнання домашнього насильства видом порушення прав людини, та і проблемою взагалі, є причиною того, що наразі на рівні Організації Об'єднаних Націй не існує якогось

---

¹ Ліндгрєн, Астрід : матеріал из Википедии – свободной энциклопедии. – Режим доступу : https://ru.wikipedia.org/wiki/Линдгрєн,_Астрид.

² Програма підготовки працівників органів внутрішніх справ з питань попередження насильства щодо жінок. Тренінговий модуль / В. М. Бондаровська, Л. В. Булах, В. П. Гриняк та ін. / за заг. ред. А. В. Лабунь, Ю. В. Пилипас. – К. : ТОВ Видавничий дім «КАЛІТА». – 2014. – С. 15.

одного міжнародного договору, в якому були б зібрані всі положення щодо захисту жінок від насильства в цілому, та попередження і боротьби з домашнім насильством зокрема.

Серед найбільш значущих міжнародних договорів у сфері захисту прав жінок назвемо такі:

– у *політичній сфері* – Конвенція ООН про політичні права жінок (1952); Конвенція ООН про громадянство заміжньої жінки (1957);

– у *економічній сфері* – Конвенція Міжнародної організації праці (МОП) про рівну платню за рівну працю (1951); Конвенція МОП щодо дискримінації в галузі найму і роботи (1958); Конвенція МОП про охорону материнства (1952);

– у *галузі освіти* – Конвенція ООН щодо дискримінації в галузі освіти (1960);

– у *сімейних відносинах* – Конвенція ООН про згоду на вступ до шлюбу, мінімальний шлюбний вік і реєстрацію шлюбів (1962); Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979).

Поняття «насильство щодо жінок», «домашнє насильство» використовуються і розкриваються в міжнародно-правових актах зобов'язального й рекомендаційного характеру, що існують як на рівні ООН, так і Ради Європи та Європейського Союзу.

У 1993 р. Всесвітня конференція з прав людини у Відні відкрито визнала наявність цілого ряду порушень прав людини, заснованих на статевій ознаці, у тому числі насильства щодо жінок, результатом чого стало прийняття Генеральною асамблеєю ООН Декларації про викорінення насильства щодо жінок. Від держав вимагалось визнати права жінок як права людини та всебічно їх захищати.

Декларація визначає насильство стосовно жінок як «будь-який акт насильства, вчинений на підставі статевої ознаки, що заподіює або може заподіяти фізичну, сексуальну або психічну шкоду або страждання жінкам, а також погрози вчинення таких актів, примус або довільне позбавлення волі, незалежно від того, чи відбуваються ці дії в публічному або в приватному житті».

Згідно з Декларацією, дії, що можна кваліфікувати як насильство щодо жінок, можна згрупувати у три категорії:

1) домашнє насильство або «домашнє насильство» (саме такий термін вживають у міжнародному праві);

2) насильство на робочому місці й у громадських місцях, тобто у суспільстві;

3) насильство з боку або за потурання органів державної влади¹.

Віденська декларація і програма дій (VDPA) наполегливо закликає до викорінення насильства щодо жінок і дівчаток у суспільному та приватному житті, а також до прийняття правових заходів, національних дій і міжнародного співробітництва в галузі безпечного материнства та охорони здоров'я.

Ще одним важливим міжнародним актом, який лежить в основі боротьби з насильством щодо жінок, є Пекінська платформа дій (BPFA), прийнята ООН Четвертою всесвітньою конференцією зі становища жінок 15 вересня 1995 р. Серед основних стратегічних цілей цієї платформи можна назвати: прийняття комплексних заходів щодо попередження та ліквідації насильства щодо жінок; вивчення причин і наслідків насильства щодо жінок і питань ефективності профілактичних заходів; ліквідація торгівлі жінками та надання допомоги жінкам, які стали жертвами насильства в результаті проституції і торгівлі.

Важливим кроком на шляху вдосконалення міжнародних механізмів боротьби з насильством щодо жінок було запровадження посади Спеціального доповідача з питань насильства щодо жінок, який діє в рамках так званих спеціальних процедур ООН. Ця посада була заснована Резолюцією Комісії ООН з прав людини «З питань включення прав жінок у механізми Організації Об'єднаних Націй з прав людини і викорінення насильства стосовно жінок» (56-те засідання, 4 березня 1994 р.).

Спеціальний доповідач має такі повноваження, що прямо передбачено в зазначеній Резолюції:

а) збирати інформацію про насильство стосовно жінок, про його причини і наслідки з різних джерел, таких як держави, органи, створені відповідно до конкретних договорів, спеціалізовані заклади, міжурядові та недержавні організації, й ефективно реагувати на цю інформацію;

б) рекомендувати заходи національного, регіонального й міжнародного рівня з ліквідації насильства стосовно жінок та його причин, заходи щодо усунення наслідків;

в) співпрацювати з іншими спеціальними доповідачами, спеціальними представниками, робочими групами й незалежними експертами Комісії ООН з прав людини.

Доповідача призначає Голова Комісії ООН з прав людини після консультацій з іншими членами Комісії. У Резолюції зазначається, що

---

¹ Запобігання насильству в сім'ї у діяльності фахівців соціальної сфери : навч.-метод. посіб. / Авт. кол.: Бондаровська В. М., Бордіян Я. І., Булах Л. В., Журавель Т. В. та ін. / за заг. ред. В. М. Бондаровської, Т. В. Журавель, Ю. В. Пилипас. – К. : ТОВ «Видавничий дім «КАЛИТА». – 2014. – С. 23.

Спеціальним доповідачем повинна бути людина з визнаною міжнародною репутацією та досвідом роботи в галузі прав жінок. Усі уряди повинні співпрацювати зі Спеціальним доповідачем і надавати йому допомогу у виконанні покладених на нього завдань і обов'язків та всю необхідну інформацію.

Генеральний секретар ООН надає Спеціальному доповідачу всю необхідну допомогу, а той, у свою чергу, має представляти щорічні доповіді Комісії ООН з прав людини.

2 лютого 1996 р. Спеціальний доповідач з питань насильства стосовно жінок Радхіка Коомарасвами (Колombo, Шри-Ланка, директор Міжнародного центру етнічних досліджень) запропонувала «Модельний закон про домашнє насильство», який схвалила Комісія ООН з прав людини та рекомендувала зацікавленим сторонам як рамковий під час розробки національного законодавства¹.

2.3. Європейські стандарти ефективної протидії домашньому насильству

– Європейські стандарти протидії домашньому насильству закріплені у низці документів Ради Європи та Європейського Союзу, зокрема:

- Конвенції про захист прав людини та основних свобод, а також протоколі № 12 до неї;
- Рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи NR (85) 4 і Rec (2002) 5;
- Конвенції про заходи щодо протидії торгівлі людьми;
- Директивах Європейського Парламенту і Ради 2002/73/EC, 2006/54/EC;
- Європейській соціальній хартії;
- Конвенції про запобігання та боротьбу з насильством стосовно жінок та домашнім насильством.

Найбільш вагомим актом є *Конвенція про захист прав людини і основних свобод*, у якій, серед іншого, закріплені такі важливі норми, як:

- 1) стаття 1 – зобов'язання дотримуватись прав людини;
- 2) стаття 2 – право на життя;
- 3) стаття 3 – заборона катувань;

---

¹ Там само.

- 4) стаття 4 – заборона рабства і примусової праці;
- 5) стаття 8 – право на повагу приватного та сімейного життя;
- 6) стаття 14 – заборона дискримінації.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) вважає ці положення такими, що безпосередньо стосуються домашнього насильства. Приклади конкретних справ ЄСПЛ щодо порушення прав людини у зв'язку із домашнім насильством розглянемо нижче.

Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи:

Рекомендація з питань домашнього насильства No.R(85): вперше ставить перед державами завдання вжити заходів для запобігання домашньому насильству.

Рекомендація Rec(2002)5 про захист жінок від насильства:

- дає визначення «насильству стосовно жінок»;
- визначає обов'язки держав у запобіганні та ефективному захисті від насильства.

Україна, як член Ради Європи, бере участь у обговоренні та прийнятті резолюцій, і через це зобов'язана їх виконувати.

Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи 1582 (2007).

Парламентарі об'єдналися у боротьбі проти домашнього насильства, та на основі оцінки інформаційної кампанії 2006 року визначити такі пріоритети:

- визнати домашнє насильство кримінально караним діянням, включаючи звалтування одного з подружжя;
- визнати насильство з боку колишнього партнера у житті як обтяжуючу обставину домашнього насильства;
- створити достатню кількість надійних притулків;
- вжити заходів з метою виселення кривдника/партнера із спільного помешкання і можливість отримувати захисні приписи;
- гарантувати ефективний доступ до суду та захисні ордери для постраждалих від домашнього насильства;
- запланувати достатньо бюджетних коштів для заходів із запобігання та боротьби з домашнім насильством;
- здійснювати моніторинг застосування законів про домашнє насильство.

Надзвичайно важливим регіональним документом у сфері протидії насильству в сім'ї є ***Конвенція Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством стосовно жінок та домашнім насильством*** (Стамбульська конвенція). Грунтуючись на принципах названої вище Рекомендації Rec (2002) 5 про захист жінок від насильства, Конвенція

вперше в Європі вводить обов'язкові до виконання стандарти запобігання насильству над жінками та домашнього насильства, захисту жертв і покарання винних осіб.

Як зазначається у пояснювальній доповіді до цієї Конвенції, вона усуває істотне упущення у сфері захисту прав жінок та заохочує країни-учасниці Конвенції до поширення захисту на всіх жертв домашнього насильства. У той же час вона надає подоланню насильства над жінками більш широкий контекст досягнення реальної рівності між чоловіками і жінками та сприяє таким чином визнанню насильства щодо жінок як однієї з форм дискримінації¹.

Конвенція складається з Преамбули, дванадцяти глав та додатка. Вона була відкрита для підписання 11.04.2011 р. та підписана від імені України 07.11.2011 р., проте, як ми вже зазначали у попередньому розділі, до теперішнього часу не ратифікована.

До речі, у 2019 році Міністр юстиції Вірменії звернувся до Венеційської комісії за висновком про те, чи суперечить Стамбульська конвенція Конституції країни (на цьому твердженні наголошували противники ратифікації документа). Комісія проаналізувала конституційні наслідки ратифікації та зазначила, що в окремих частинах висновок актуальний і для інших країн Європи.

Венеційська комісія спростувала пануючі у багатьох країнах упередження щодо Стамбульської конвенції та резюмувала, що основне зобов'язання, яке беруть на себе країни-учасниці, а саме – запобігати й протидіяти насильству щодо жінок та домашньому насильству, вже і так випливає з Конституції Вірменії та міжнародних договорів, учасницею яких вона є.

Венеційська комісія окремо розглянула терміни «гендер», «гендерна ідентичність» та «сексуальна орієнтація» як такі, що спричиняють занепокоєння в окремої частини суспільства, оскільки нібито нав'язують «гендерну ідеологію». У висновку наголошується, що документ розрізняє «стать» як біологічну реальність та «гендер» як соціальні очікування, пов'язані з цією реальністю: «Конституція Вірменії не посилається на гендерні питання, але гарантує рівність чоловіків і жінок та передбачає її просування. Ліквідація насильства щодо жінок за ознакою статі та заходи, спрямовані на досягнення цього, зокрема й на зміну шкідливих гендерних стереотипів, повністю відповідають означеному конституційному регулюванню».

---

¹ Пояснительный доклад к Конвенции Совета Европы о предотвращении и борьбе с насилием в отношении женщин и домашним насилием. – Стамбул, 11.V.2011. – Режим доступа : <https://rm.coe.int/explanatory-ic-rus-web/16808e9a2a>.

Стамбульська конвенція також не зобов'язує держав-учасниць визнавати різні категорії осіб або надавати їм особливий статус на основі їхньої гендерної ідентичності. Натомість у документі лише йдеться про те, що має бути заборонена дискримінація за цією ознакою: «Це означає, що людині не можна відмовити в захисті від насильства або в статусі жертви через гендерну ідентичність. Те ж саме стосується і сексуальної орієнтації. Стамбульська конвенція згадує про неї лише в статті про недискримінацію. Це не зобов'язує держави, які не визнають існування юридичного права для осіб, що належать до сексуальної меншини, активно впроваджувати таке поняття у своєму внутрішньому правопорядку».

У висновку також зауважується, що Стамбульська конвенція не містить будь-якого визначення сім'ї, партнерських або одностатевих стосунків, а також не підтримує будь-якої конкретної форми таких відносин. Шлюб згадується у документі тільки в контексті примусового шлюбу. Тому Конвенція не суперечить національним конституціям, які визначають шлюб як союз між жінкою і чоловіком, як, наприклад, у Вірменії.

Спростовує комісія й занепокоєння щодо того, що Стамбульська конвенція запроваджує нові зобов'язання в царині законодавства про притулок. У висновку пояснюється: ратифікація не означає, що всі жінки автоматично отримують право на статус біженця. Конвенція лише визнає, що жінки можуть стикатися з певними різновидами переслідувань, які зачіпають безпосередньо їх.

Крім того, роз'яснюється у висновку й частина, яка стосується сексуальної освіти для дітей та підлітків. Наголошується, що Стамбульська конвенція не впливає на право батьків навчати своїх дітей, а лише спонукає держави вводити навчальні матеріали щодо освіти та боротьби з насильством у сім'ї до шкільних програм. Як це робити – держава вільна обирати сама¹.

Окремою підгрупою є *судова практика ЄСПЛ щодо домашнього насильства*. Те, що домашнє насильство – це проблема не тільки самої приватної особи, але і суспільства, і це покладає на державу зобов'язання (ст. 8 «Право на повагу до приватного і сімейного життя» і ст. 13 «Право на ефективний засіб юридичного захисту» Конвенції), вперше було визнане саме Європейським судом. Нижче розглянемо

---

¹ Чи є в Стамбульській конвенції «гомо пропаганда» – пояснює Венеційська комісія. 15 Жовтня 2019. – Режим доступу : <https://zmina.info/articles/chy-ye-u-stambul%ca%b9s%ca%b9kiy-konventsiyi-homopropahanda-poyasnyuye-venetsiys%ca%b9ka-komisiya/>.

деякі ключові рішення ЄСПЛ стосовно проблематики домашнього насильства.

Справа «Осман проти Великобританії» (1998) – ЄСПЛ закріпив стандарт позитивних зобов'язань: «Держава зобов'язана вжити всіх розумно важливих дій для запобігання неминучого ризику для життя та здоров'я, про яке держава знала або повинна була знати»¹.

Справа «А. проти Великобританії» (1998). У справі А. Проти Великобританії (A. V. The UK), заявником є дитина (хлопчик), який входив до місцевого реєстру дітей, що потребують захисту, через ймовірне фізичне насильство з боку співмешканця матері, який отримав попередження від поліції після зізнання в тому, що вдарив А. палицею. Згодом співмешканець одружився на матері заявника і став йому вітчимом. За словами заявника, після одруження вітчим знову вдарив хлопчика палицею, однак місцеві суди визнали поведження з дитиною методом виховання, яке не порушує норм закону. У національному суді більшістю присяжних він був визнаний невинним у заподіянні заявнику тілесних ушкоджень. В ЄСПЧ А. звернувся з тим, що держава не захистила його від жорстокого поведження з боку вітчима, йому було відмовлено в ефективному внутрішньому засобі правового захисту, і що внутрішній закон про насильство дискримінує дітей.

Суд зафіксував порушення ст. 3 ЄКПЛ і не вважав за необхідне розглядати скаргу за ст. 6, 13 і 14. З огляду на той факт, що на момент інцидентів жорстокого поведження позивачеві було дев'ять років і що педіатр під час огляду встановив, що дитину неодноразово сильно били палицею, Суд постановив, що це звернення досягає рівня жорсткості, забороненої за ст. 3 ЄКПЛ. Європейський суд визнав таке поведження нелюдським і засудив державу за бездіяльність в захисті дітей від фізичного насильства (ст. 3 «Заборона катування» і ст. 13 «Право на ефективний засіб юридичного захисту» Конвенції). При цьому було відзначено, що діти та інші вразливі категорії осіб мають право, зокрема, на державний захист у формі ефективного стримування таких серйозних посягань на особисту недоторканість. На додаток до цього, Суд зазначив, що метою звинувачення є довести відсутність розумних підстав для сумнівів, що фізичне насильство перевищило межу правомірного покарання².

---

¹ Дело «Осман (Osman) против Соединенного Королевства» / Постановление ЕСПЧ от 28 октября 1998 года № 23452/94 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://docs.pravo.ru/document/view/19382448>.

² A v United Kingdom [1998] 2 F.L.R. 959 (ECHR), 23 September 1998. – URL : <http://www.hrcr.org/safrica/dignity/A.html>.

Справа «Контрова проти Словаччини» (2004). У цій справі заявниця звернулася до поліції зі звинуваченням чоловіка в нападі і побитті електричним кабелем. У своїй заяві в поліцію вона вказала, що протягом багатьох років він піддавав її фізичному та психологічному насильству. Пізніше у присутності чоловіка заявниця спробувала відкликати з поліції скаргу, та за порадою представника поліції скоригувала її таким чином, що дії чоловіка були кваліфіковані як дрібне правопорушення і не передбачали подальшого втручання поліції. Менше ніж через два місяці чоловік почав погрожувати, що застрелить себе і дітей. Проте на дзвінок позивачки про те, що чоловік погрожує їй зброєю, поліція відповіла, не особливо переймаючись. Незабаром чоловік застрелив обидвох дітей як помсту дружині, і лише після цього було відкрито кримінальну справу. Національні суди визнали, що бездіяльність поліції стала прямою причиною трагедії. У скарзі до ЄСПЛ позивачка заявила, що держава-відповідач не змогла захистити життя її двох дітей. Вона також вказала, що їй не представлялося можливим подати позов щодо нематеріальної компенсації. Її справа також розглядалася за ст. 13 ЄКПЛ.

Суд визнав порушення державою-відповідачем ст. 2 та ст. 13 ЄКПЛ. У ході розгляду цієї справи були визнані фізичні і моральні страждання позивачки, однак не було встановлено, що вони з'явилися результатом дискримінації за статевою ознакою, а також не були визнані насильством у сім'ї. Рішення Європейського суду повністю сфокусовано на позитивних зобов'язаннях поліції (ст. 2 «Право на життя» і ст. 13 «Право на ефективний засіб юридичного захисту» Конвенції): Суд заявив, що в ст. 2 (1) Конвенції йдеться про основне зобов'язання держави забезпечити правові положення для запобігання злочинів проти особистості, підкріплені системою правопорядку для запобігання, припинення та покарання за порушення цих положень. При цьому було підкреслено, що ст. 13 Конвенції гарантує доступність на національному рівні заходів з виконання основних, що містяться в Конвенції прав і свобод людини за допомогою існуючих в державі юридичних засобів. При цьому Судом було підкреслено, що в разі порушення ст. 2 і ст. 3 Конвенції, що вважаються основними положеннями, нематеріальна компенсація повинна бути доступна як наявний засіб правового захисту¹.

---

¹ Дело «Контрова (Kontrova) против Словакии» / Постановление ЕСПЧ от 31 мая 2007 года № 7510/04 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://docs.pravo.ru/document/view/19381568/>.

Справа «*Беваква та С. проти Болгарії*» (2008). Пані Валентина Беваква скаржилася на порушення ст.ст. 3, 6, 8, 13 та 14 Конвенції стосовно порушення її права на сімейне та приватне життя, жорстокого поводження та дискримінації, оскільки законодавство не забезпечувало належного захисту жертвам домашнього насильства (які переважно є жінками), а також на те, що державні органи не надали їй захисту від насильницьких дій її колишнього чоловіка. Вона також скаржилася на те, що її вимогу про вжиття запобіжних заходів не було вчасно розглянуто та виконано, відповідне провадження надто затягнулося, а в цілому держава не забезпечила захисту її дитині у напруженій атмосфері, коли розглядалася справа про розлучення. Під час розгляду справи про розлучення, який тривав досить довго, чоловік заявниці кілька разів нападав на неї, бив її, погрожував, а також забирав сина і не дозволяв заявниці бачитися з ним. Вона подавала скарги, але правоохоронні органи відмовлялися відкривати кримінальне провадження щодо її чоловіка, мотивуючи це тим, що отримані нею тілесні ушкодження є легкими, й рекомендували заявниці звертатися до суду в приватному порядку.

ЄСПЛ зазначив, що в ситуації, коли обоє батьків – заявниці і її чоловік – розлучилися, і кожен хоче отримати опіку над 3-річною дитиною, час від часу переховуючи хлопчика один від одного, в тому числі із застосуванням фізичної сили, необхідною є допомога уповноважених органів. Оскільки чоловік застосовував силу до заявниці, її вимога про вжиття тимчасових заходів повинна була розглядатися як пріоритетна, тоді як місцевий суд ігнорував цю заяву впродовж 6 місяців. Також ЄСПЛ зазначив, що заявниця подавала медичні довідки про тілесні ушкодження, які не викликали сумнівів. Хоча Суд не може виключати, що за відповідним болгарським законодавством багато насильницьких актів між членами сім'ї не переслідувалися без активного залучення жертви, що, за певних обставин, може порушувати питання сумісності з Конвенцією, завдання Суду не полягає у підміні національних органів і обранні серед можливих заходів тих, що забезпечать повагу до приватного і сімейного життя заявників, оскільки це належить до свободи розсуду держав-членів. Проте в той час законодавство Болгарії не забезпечувало існування належних адміністративних і поліцейських заходів, а загальні заходи, що вживалися, не були ефективними.

ЄСПЛ також визнав, що можливість заявниці ініціювати справу приватного обвинувачення й домогтися відшкодування шкоди не була достатньою, оскільки це вимагало багато часу і не гарантувало недопущення подібних випадків, на які вона скаржилася. На думку

Суду, неможливість національних органів застосувати санкції до чоловіка заявниці була визначальною серед обставин цієї справи, і уповноважені органи не надали заявниці належної допомоги. Ставлення до справи заявниці з боку уповноважених органів як до «приватної» було несумісним з позитивними зобов'язаннями держави забезпечити повагу до прав заявників, гарантованих ст. 8 Конвенції¹.

Справа «*Buturuga проти Румунії*» (2020). У грудні 2013 року заявниця звернулася до національних органів влади щодо вчинення її чоловіком домашнього насильства стосовно неї. Зокрема, вона вказувала, що чоловік погрожував вбити її, та надала медичну довідку з описом отриманих тілесних ушкоджень. Наступного місяця жінка звернулася з другою заявою у зв'язку із новими погрозами та завданням їй чоловіком тілесних ушкоджень з метою змусити відкликати першу скаргу. Наприкінці січня 2014 року подружжя розлучилося. У березні 2014 року заявниця подала клопотання про проведення електронного пошуку сімейного комп'ютера, обґрунтовуючи це тим, що її колишній чоловік незаконно перевіряв її електронні акаунти, включно із її акаунтом у соціальній мережі Facebook, копіював її приватні розмови, документи та фотографії. У вересні 2014 року заявниця подала третю скаргу на порушення конфіденційності листування. У лютому 2015 року прокуратура припинила провадження з тих підстав, що хоча колишній чоловік і погрожував заявниці вбивством, проте його поведінка не була достатньо серйозною, щоб її можна було визнати злочином. Також прокуратура вирішила відхилити скаргу заявниці щодо порушення конфіденційності її листування як таку, що була подана з пропусненням встановленого законом строку. Зрештою, прокуратура прийняла рішення про накладення адміністративного штрафу у розмірі 250 євро на її колишнього чоловіка. Заявниця безуспішно оскаржувала рішення прокурора до суду першої інстанції. Більше того, 13 березня 2014 року суд першої інстанції видав обмежувальний припис тривалістю в декілька місяців, проте, як стверджувала заявниця, поліція не виконувала цей припис, а її колишній чоловік ніколи не дотримувався його.

У своєму рішенні ЄСПЛ зауважив, що держави мають обов'язок створити та ефективно застосовувати систему покарань проти будь-яких форм домашнього насильства. При цьому як у внутрішньому законодавстві, так і в міжнародному праві домашнє насильство не обмежується лише актами фізичного насильства, а включає, серед іншого, психологічне насильство або переслідування (див. *Т. М. і С. М.*

---

¹ Фулей Т. І. Гендерна рівність при здійсненні правосуддя / Т. І. Фулей. – К. : ВАІТЕ, 2016. – С. 165–166.

проти Республіки Молдова, №26608/11, §47, 28 січня 2014 року). На сьогодні кібернасильство визнається аспектом насильства щодо жінок і дівчат і може набувати різних форм, включаючи порушення приватного життя із застосуванням комп'ютера, вторгнення в комп'ютер жертви та захоплення, обмін даними та зображеннями, зокрема інтимними даними та їх обробку. В контексті домашнього насильства кіберспостереження часто здійснюється інтимними партнерами. Отже, такі дії як моніторинг, доступ або збереження листування подружжя можуть бути враховані при розслідуванні фактів домашнього насильства. Заявниця посилалася на електронні дані, які не обмежувалися опублікованими нею у соціальних мережах. Тож висновок місцевого суду про публічність такої інформації є проблематичним, оскільки перевірка не проводилась.

Суд дійшов висновку, що національні органи влади: не вжили заходів щодо збору доказів для встановлення фактів чи їх юридичної кваліфікації; виявили надмірний формалізм, виключаючи зв'язок з фактами домашнього насильства. Відповідно, Суд констатував порушення ст. 3 Конвенції (заборона катування) та ст. 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя)¹.

У вересні 2020 року Європейський суд з прав людини прийняв рішення проти України щодо домашнього насильства. У справі *«Левчук проти України» (2020)* Суд встановив, що пані Левчук уклала шлюб з О. Л. у 2006 році. У 2007 році у них народилася трійня, місцева рада надала їм соціальне житло – квартиру. Їхні стосунки погіршились, оскільки О. Л. сильно зловживав спиртними напоями, вчиняв скандали, переслідував та погрожував їй та дітям, іноді вдаючись до фізичного насильства. Їх шлюб був розірваний у 2015 році і вона отримала опіку над дітьми. Проте О. Л., хоча й продовжував мешкати в квартирі, неодноразово ухилявся від сплати аліментів на дітей та був емоційно відсторонений від їх виховання. Діти, які неодноразово ставали свідками його сварок із заявницею, зазнавали серйозних страждань. Поліція і соціальні служби неодноразово втручалися в цей конфлікт, колишній чоловік був обвинувачений, але ніколи не був офіційно визнаний винним у домашньому насильстві. Оскільки ситуація не покращилася, у 2016 році пані Левчук відкрила провадження відповідно до статті 116 Житлового кодексу, яка передбачала можливість виселення власників

---

¹ Правова позиція Європейського суду з прав людини згідно з Рішенням від 11.02.2020 у справі «Buturuga проти Румунії» за заявою №56867/15. – Режим доступу : https://zakononline.com.ua/echr-practice/show/9622?utm_source=facebook&utm_medium=post&utm_campaign=zo_sudova_paktyka&utm_term=31/03/21_1&utm_content=link_pp_espl_56867/15.

соціального житла за систематичну неправомірну поведінку. В результаті у 2018 році національні суди відхилили позов. Хоча вони й визнали, що О. Л. «повинен змінити своє ставлення», вони не виявили, що неправомірна поведінка була систематичною і вважали, що не існувало підстав для такого крайнього заходу, як виселення.

У своїй скарзі, посилаючись на статтю 8 Європейської Конвенції з прав людини, пані Левчук скаржилася на відмову видати наказ про виселення її колишнього чоловіка стверджуючи, що суди були надмірно формалістичними у своїх рішеннях і викликали в її колишнього чоловіка почуття безкарності, що піддавало її та дітей ще більшому ризику психологічного переслідування та нападу.

Даючи свою оцінку, ЄСПЛ вважає, що, відхилиючи скаргу заявниці про виселення О. Л. відповідно до ст. 116 Житлового кодексу, яка, як пояснив Уряд, загалом, є належним законодавчим рішенням для її справи, національні судові органи не здійснювали комплексний аналіз ситуації та ризику майбутнього психологічного й фізичного насильства, з яким стикалися заявниця та її діти. Суд також зазначає, що провадження тривало понад два роки на трьох рівнях юрисдикції, протягом яких заявниця та її діти залишались під загрозою подальшого насильства. Таким чином, не було досягнуто справедливого балансу між усіма протилежними особистими інтересами. Відповідь цивільних судів на позов заявниці про виселення її колишнього чоловіка не відповідала позитивному зобов'язанню держави забезпечити ефективний захист заявниці від домашнього насильства.

Отже, Суд визнав, що у цій справі було порушено статтю 8 Конвенції з прав людини (право на повагу до приватного і сімейного життя)¹.

***Зверніть увагу:** згідно із Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» рішення ЄСПЛ є обов'язковими для виконання Україною відповідно до статті 46 Конвенції про захист прав людини та основних свобод. Рішення ж Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок (CEDAW) такої сили не мають і носять рекомендаційний характер.*

Багато європейських країн прийняли та вдосконалюють власне **законодавство щодо домашнього насильства**. Наведемо декілька прикладів:

---

¹ Справа «Левчук проти України» (Levchuk v. Ukraine) від 3 вересня 2020 року (Заява № 17496/19). – Режим доступу : <https://rm.coe.int/case-of-levchuk-v-ukraine-in-ukrainian-upd/16809fdc12>.

Албанія:

- здійснений фокус на рівноправності статей, захист від насильства дітей, людей похилого віку та людей з обмеженими можливостями;
- передбачене широке коло осіб, що визнаються членами сім'ї;
- зроблено акцент на співробітництві міжвідомчих органів і чітко визначає їхні зобов'язання;
- детально визначений інститут захисного ордеру, а також компетенція судів та правоохоронних органів у застосуванні та виконанні ордерів.

Великобританія:

- домашнє насильство визначається як загрозна поведінка і насильство між членами сім'ї, а також між дорослими людьми, які мали або мають інтимний зв'язок;
- поліція має можливість заарештувати насильника в сім'ї;
- за порушення захисного ордеру передбачений арешт і подальше покарання на 5 років позбавлення волі;
- захисний ордер може отримати колишній партнер по життю: цивільна процедура;
- особливий захист беззахисних членів сім'ї – беззахисна доросла людина та дії, які спричинили смерть дитини:
  - а) смерть настає в результаті незаконних дій від особи, з ким він/вона проживає в одному помешканні;
  - б) підозрюваний, відповідальний за догляд постраждалої особи, на той момент перебував вдома;
  - в) існував ризик для життя;
  - г) необов'язково встановлювати, хто з присутніх на той момент в приміщенні є відповідальним, якщо встановлено, що смерть була результатом незаконних дій.

Австрія:

- широке коло осіб визнано членами сім'ї;
- ордери для виселення (власність, 10 днів, поліція, незалежно від думки жертви);
- центри з інтервенції (допомога психологічна, юридична);
- захисні ордери на 3 місяці лише за зверненням жертви¹.

---

¹ Ефективне запобігання та реагування на випадки домашнього насильства : методичний посібник для тренерів з проведення тренінгів для дільничних інспекторів міліції / О. О. Кочемировська, Д. Й. Стрейстану, Г. О. Христова. – К., 2010. – С. 174.

Запитання для самоконтролю:

1. Чому домашнє насильство є порушенням прав людини? Визначте, які саме права людини при цьому порушуються?

2. Зміст основних стандартів у сфері попередження насильства щодо жінок і домашнього насильства та їх юридична сила для України.

3. Загальна декларація ООН про права людини щодо права на життя, свободу від насильства та дискримінації.

4. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок як універсальний комплексний документ у галузі захисту та забезпечення прав жінок.

5. Значення Декларації ООН про викорінення насильства щодо жінок.

6. Діяльність Спеціального доповідача з питань насильства щодо жінок у напрямку протидії домашньому насильству. Модельний закон ООН про домашнє насильство.

7. Зміст європейських стандартів ефективної протидії домашньому насильству.

8. Рішення Європейського суду з прав людини у справах щодо домашнього насильства як джерело національного права.

9. Законодавство європейських країн щодо домашнього насильства.

Розділ 3.

Державна політика у сфері запобігання та протидії домашньому насильству: засади формування та удосконалення

3.1. Національне законодавство щодо запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі.

3.2. Коло осіб, на яких розповсюджується дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству.

3.3. Запобігання та протидія домашньому насильству як напрямок державної політики України.

3.4. Відповідальність у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

3.1. Національне законодавство щодо запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі

Домашнє та гендерно зумовлене насильство зачіпає надто велику кількість сімей і людей як в усьому світі, так і в Україні. Тому держава не може просто закрити на нього очі. Вітчизняне законодавство у цій сфері розвивається: під впливом жіночого руху був розроблений та у 2001 році прийнятий закон «Про попередження насильства в сім'ї». На той момент це було справжнім проривом: по-перше, проблема домашнього насильства була визнана на найвищому рівні; по-друге, визначені конкретні органи та установи, на які покладалось здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї; по-третє, передбачені спеціальні заходи, які застосовувались до кривдників з метою попередження нових випадків; по-четверте, насильство в сім'ї було визнано як окреме правопорушення, за яке згодом (у 2003 році) була встановлена адміністративна відповідальність.

У 2011 році Україна підписала Конвенцію Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством (ще її називають Стамбульською конвенцією), та розпочалась підготовка до її ратифікації: були розроблені три взаємопов'язані закони (про ратифікацію; про запобігання та протидію домашньому насильству в Україні; про внесення змін до кримінального

законодавства). В силу політичних причин, під впливом Всеукраїнської ради церков, Стамбульська конвенція досі не ратифікована, а два інші закони були направлені на доопрацювання. В результаті усі слова «гендер» та похідні від нього були вилучені з текстів та замінені на термін «насильство за ознакою статі». Їх прийняття та набрання чинності було відкладене більше ніж на рік: Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» набрав чинності 7 січня 2018 року, а закон «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» – 11 січня 2019 року. Після цього була продовжена робота над розробкою комплексу інших законів та підзаконної нормативно-правової бази, спрямованих на впровадження гендерних політик у національний правовий простір.

Загалом на законодавчому рівні наразі створена система нормативно-правових актів різного рівня, які треба осмислювати у їхніх системних зв'язках та взаємодії. Ними закріплені порядок, види, форми та методи протидії насильству, відповідальність за його вчинення, захист постраждалих, а також повноваження уповноважених органів щодо здійснення заходів із запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі.

Зокрема, це такі **закони**, як:

- Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року № 2866-IV;
- Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII;
- Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-III;
- Закон України «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 року № 2671-VIII;
- Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 року № 3460-VI;
- Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII
- Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації» від 14 березня 2018 року № 2334-VIII.

Положення, якими захищаються права постраждалих від домашнього насильства та насильства за ознакою статі, а також регулюються питання притягнення до відповідальності кривдників та посадових осіб за недотримання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, містяться, окрім наведеного вище, у Сімейному, Цивільному, Цивільному процесуальному, Кримінальному, Кримінальному процесуальному кодексах України, а також Кодексі України про адміністративні правопорушення.

Постанови Кабінету Міністрів України:

– Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі»;

– Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 655 «Про затвердження Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі»;

– Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 654 «Про затвердження Типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі»;

– Постанова Кабінету Міністрів України від 23 січня 2019 р. № 43 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України»;

– Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2019 р. № 234 «Про затвердження Порядку формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі»;

– Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 824 «Про затвердження типових положень про денний центр соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, та спеціалізовану службу первинного соціально-психологічного консультування осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі»;

– Постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2020 р. № 1369 «Деякі питання опрацювання звернень та повідомлень про/або від осіб, які постраждали від торгівлі людьми, домашнього насильства, насильства за ознакою статі, насильства стосовно дітей, або про загрозу вчинення такого насильства»;

– Постанова Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2021 р. № 145 «Питання Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року».

Указ Президента України від 21.09.2020 №398/2020 «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства».

Накази центральних органів виконавчої влади:

– Наказ Мінсоцполітики від 01.10.2018 № 1434 «Про затвердження Типової програми для кривдників»;

– Наказ Мінсоцполітики від 11.12.2018 № 1852 «Про утворення Державної установи «Кол-центр Міністерства соціальної політики України з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей»;

– Наказ Мінсоцполітики від 03.07.2019 № 1037 «Про затвердження форм документів, із яких формується особова справа постраждалої особи, влаштованої до притулку для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі»;

– Наказ Мінсоцполітики від 30.11.2020 № 787 «Про затвердження Методики визначення потреб територіальних громад у створенні спеціалізованих служб підтримки постраждалих від домашнього насильства та насильства за ознакою статі»;

– Наказ Мінсоцполітики та МВС України від 13.03.2019 № 369/180 «Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства»;

– Наказ МВС України від 01.08.2018 № 654 «Про затвердження Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника»;

– Наказ МВС України від 25.02.2019 № 124 «Про затвердження Порядку взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України»;

– Наказ МОН України від 22.05.2018 № 509 «Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України»;

– Наказ МОН України від 02.10.2018 №1047 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки

домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами та службами);

– Наказ МОЗ України від 01.02.2019 №278 «Про затвердження Порядку проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих осіб від домашнього насильства, або осіб, які ймовірно постраждали від домашнього насильства, та надання їх медичної допомоги».

Ще раз наголосимо, що фахівцям у галузі права важливо осмислювати ці акти у їхніх системних зв'язках та взаємодії; знати та вміти правильно використовувати основні положення цих нормативно-правових актів; бачити прогалини і колізії у правовому регулюванні відносин у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі та домашньому насильству, а також розуміти можливі шляхи усунення останніх.

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та перехідні положення до нього дозволили реформувати основні засади реагування на домашнє насильство та насильство за ознакою статі. Так, по-перше, наразі розширене коло осіб, на яких розповсюджується його дія. По-друге, законодавчо закріплені підхід, орієнтований на потреби постраждалої особи, дотримання її прав і свобод, а також вимога забезпечити належну увагу до кожного факту домашнього насильства. Практика застосування попереднього закону «Про попередження насильства в сім'ї» показала, що реагування на нього силами тільки одного-двох суб'єктів є неефективною. Тому третьою новелою стало запровадження комплексного підходу, що включає такі напрямки: запобігання насильству, яке вимагає подолання гендерних стереотипів і поліпшення обізнаності щодо всього суспільства; захист, надання допомоги і спеціалізованої підтримки постраждалим; притягнення до відповідальності кривдника та зміна його поведінки; ефективна міжвідомча взаємодія суб'єктів. Змін зазнали також види та порядок застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству.

Тепер більш детально розглянемо основні норми чинного законодавства.

Закон України «Про охорону дитинства» визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, що має важливе значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави, і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному

оточенні встановлює основні засади державної політики у цій сфері, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини¹.

Цей Закон окремо виділяє необхідність посиленого захисту найбільш уразливих категорій дітей та визначає, що домашнє насильство є для дитини складною життєвою обставиною.

«...дитина, яка перебуває у складних життєвих обставинах, – дитина, яка потрапила в умови, що негативно впливають на її життя, стан здоров'я та розвиток у зв'язку з інвалідністю, тяжкою хворобою, безпритульністю, перебуванням у конфлікті із законом, залученням до найгірших форм дитячої праці, залежністю від психотропних речовин та інших видів залежності, жорстоким поводженням, зокрема домашнім насильством, ухилянням батьків, осіб, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків, обставинами стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф, воєнних дій чи збройних конфліктів тощо, що встановлено за результатами оцінки потреб дитини» (ст. 1)².

У статті 10 цього Закону закріплене право на захист від усіх форм насильства: кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності. Дисципліна і порядок у сім'ї, навчальних та інших дитячих закладах мають забезпечуватися на принципах, що ґрунтуються на взаємоповазі, справедливості і виключають приниження честі та гідності дитини. Серед інших видів насильства, дитина захищається також і від домашнього насильства. Так держава здійснює захист дитини від:

- усіх форм домашнього насильства та інших проявів жорстокого поводження з дитиною, експлуатації, включаючи сексуальне насильство, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють;

- втягнення у злочинну діяльність, залучення до вживання алкоголю, наркотичних засобів і психотропних речовин;

- залучення до екстремістських релігійних психокультурних угруповань та течій, використання її для створення та розповсюдження порнографічних матеріалів, примушування до проституції, жебрацтва, бродяжництва, втягнення до азартних ігор тощо. У цій нормі також закріплюється право дитини особисто звернутися до органу опіки та піклування, служби у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству

---

¹ Закон України «Про охорону дитинства». – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.

² Там само.

стосовно дітей, інших уповноважених органів за захистом своїх прав, свобод і законних інтересів¹.

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», в основі якого лежать базові принципи Стамбульської конвенції, має такі головні особливості:

- він відображає підхід, *орієнтований на потреби постраждалої особи*;
- він створює основу для розробки *комплексної системи запобігання та протидії насильству за ознакою статі*;
- він утворює *пріоритет прав та основоположних свобод людини*;
- він закріплює принцип *due diligence* (належної уваги до кожного факту домашнього насильства);
- він допомагає забезпечити *невідворотність покарання для кривдників* та запобігти новим інцидентам;
- він направлений на *посилення можливостей дотичних органів та служб*;
- він утворює принципи *недискримінації та нульової толерантності до насильства*.

Цей Закон визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства².

Він має таку структуру.

У *Розділі I Загальні положення* надаються визначення основних термінів, розкриваються основні засади та напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Розділ II Суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, визначає повноваження спеціально уповноважених органів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, інших органів та установ, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, а також загальних та спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб.

---

¹ Там само.

² Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

Розділ III Запобігання домашньому насильству закріплює завдання та заходи, виконання яких забезпечується суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Розділ IV Надання допомоги та захисту постраждалим особам деталізує питання щодо напрямів, за якими здійснюється надання допомоги та захисту постраждалим особам; права дітей та дорослих, що постраждали від насильства, а також порядок виконання програм для постраждалих осіб.

Розділ V Спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству закріплює перелік таких заходів, а також процедуру їх призначення та порядок виконання.

У *Розділі VI Відповідальність у сфері запобігання та протидії домашньому насильству* окреслюється відповідальність кривдника за вчинення насильства, посадових осіб за недотримання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, а також передбачається відшкодування матеріальних збитків і моральної шкоди, завданих унаслідок домашнього насильства.

Розділ VII Фінансове забезпечення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству визначає джерела та особливості здійснення фінансового забезпечення заходів, діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, а також утримання спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб.

Розділ VIII Контроль за дотриманням законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству передбачає здійснення парламентського, громадського та контролю з боку інших органів державної влади.

Розділ IX Прикінцеві положення встановлює порядок набрання чинності цим законом та вносить зміни і доповнення до інших Законів України.

Зазначений Закон дає таке визначення поняття **домашнього насильства** – це діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також

погрози вчинення таких діянь (пункт 3 частини 1 статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»).

Це означає, що домашнє насильство:

- є діянням (дією або бездіяльністю);
- здійснюється у формі фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства;
- вчиняється в межах місця проживання або стосовно певного кола осіб, які є:
  - членами сім'ї;
  - родичами;
  - колишнім чи теперішнім подружжям;
  - іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбї між собою.
- визнання діяння домашнім насильством не залежить від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа;
- погрози застосування насильства також вважаються насильством¹.

Прикінцевими положеннями до цього Закону, серед іншого, були внесені зміни до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Зокрема, як ми вже зазначали вище, термін «гендерно зумовлене насильство» був замінений на **«насильство за ознакою статі»** та подане таке його визначення: це діяння, спрямовані проти осіб через їхню стать, або поширені в суспільствї звичаї чи традиції (стереотипні уявлення про соціальні функції (становище, обов'язки тощо) жінок і чоловіків), або діяння, що стосуються переважно осіб певної статі чи зачіпають їх непропорційно, які завдають фізичної, сексуальної, психологічної або економічної шкоди чи страждань, включаючи погрози таких дій, у публічному або приватному житті (пункт 5 частини 3 Розділу IX Прикінцевї положення Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»).

Тож виникає питання: а як же між собою співвідносяться поняття «насильство за ознакою статі» та «домашнє насильство»? Як видно з наведених вище визначень понять, ці обидва види насильства включають випадки вчинення діянь у формі фізичного, економічного,

---

¹ Путівник уповноважених осіб / відповідальних працівників місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Практичний посібник / за заг. ред. А. Б. Благої. – К. : ФОП Клименко, 2020. – С. 14.

психологічного чи сексуального насильства. Відмінним між ними є те, що насильство за ознакою статі охоплює як приватне, так і публічне життя особи. Натомість домашнє насильство обмежується виключно наявними взаєминами приватного життя. Крім того, відрізняються й категорії постраждалих осіб. Так у випадку насильства за ознакою статі постраждала особа зазнає насильства через те, що належить до певної групи залежно від своєї статі, а у разі домашнього насильства – через те, що вона належить до певного, законодавчо визначеного кола осіб. Наведене дає підстави стверджувати, що насильство за ознакою статі є більш широким поняттям¹.

3.2. Коло осіб, на яких розповсюджується дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству

Для того, аби довести, що вчинене є актом домашнього насильства, представники правничих професій (поліцейських, слідчих, адвокатів, прокурорів, суддів юристів) повинні вміти:

- 1) визначити, що той чи інший випадок є насильством;
- 2) ідентифікувати конкретні прояви насильства, описати їх та визначити, яка саме форма насильства (фізичне, психологічне, економічне, сексуальне) мала місце;
- 3) встановити, що вчинене насильство є домашнім, тобто воно було вчинене в межах місця проживання або стосовно певного кола осіб.

У попередніх розділах ми розглянули поняття та ознаки насильства, а також ознайомились з індикаторами тієї чи іншої форми домашнього насильства. Тепер же розкриємо питання, на які ж саме категорії осіб розповсюджується законодавство про запобігання та протидію домашньому насильству.

У статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (далі – Закон про домашнє насильство) закріплені такі визначення понять людей, які вчиняють домашнє насильство, та постраждалих від їх дій:

– **кривдник** – особа, яка вчинила домашнє насильство у будь-якій формі;

---

¹ Путівник координатора заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Практичний посібник / за заг. ред. А. Б. Благої. – К. : ФОП Клименко, 2020. – С. 15.

– *особа, яка постраждала від домашнього насильства* (далі – постраждала особа), – особа, яка зазнала домашнього насильства у будь-якій формі;

– *дитина-кривдник* – особа, яка не досягла 18 років та вчинила домашнє насильство у будь-якій формі;

– *дитина, яка постраждала від домашнього насильства* (далі – постраждала дитина), – особа, яка не досягла 18 років та зазнала домашнього насильства у будь-якій формі або стала свідком (очевидцем) такого насильства¹.

***Зверніть увагу:** відповідно до статті 1 цього Закону постраждалою від домашнього насильства дитиною вважається не тільки дитина, яка безпосередньо зазнала домашнього насильства у будь-якій формі, але й дитина, яка стала свідком (очевидцем) такого насильства.*

Правильне визначення кола осіб, на яких розповсюджується законодавство про запобігання та протидію домашньому насильству, має принципове значення. Від цього залежить, чи має право та чи інша постраждала особа на:

– отримання передбачених законом соціальних, психологічних, медичних послуг, безоплатної юридичної допомоги;

– чи будуть правильно кваліфіковані дії особи, яка вчинила акт насильства;

– та чи зможе він бути направлений на проходження програми для кривдників.

Частини 2 та 3 статті 3 Закону про домашнє насильство закріплюють перелік осіб, які можуть виступати як постраждала особа та кривдник. Він є досить широким та включає дві категорії:

1) коло осіб, на яких дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству поширюється незалежно від факту спільного проживання (ч. 2);

2) коло осіб, на яких дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству поширюється за умови спільного проживання (ч. 3).

Незалежно від факту спільного проживання дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству поширюється на таких осіб:

1) подружжя;

---

¹ Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

- 2) колишнє подружжя;
- 3) наречені;
- 4) мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя);
- 5) особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти;
- 6) особи, які мають спільну дитину (дітей);
- 7) батьки (мати, батько) і дитина (діти);
- 8) дід (баба) та онук (онука);
- 9) прадід (прабаба) та правнук (правнучка);
- 10) вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка);
- 11) рідні брати і сестри;
- 12) інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука);
- 13) діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими;
- 14) опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням;
- 15) прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя.

Питання для самоаналізу

Використовуючи знання, отримані вами під час вивчення дисциплін «Цивільне» та «Сімейне право», пригадайте, які особи відносяться до кожної з названих категорій та якими документами чи іншими доказами підтверджується їх статус?

За умови спільного проживання дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству поширюється на:

- 1) інших родичів;
- 2) інших осіб, які пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки.

Питання для самоаналізу

Використовуючи знання, отримані вами під час вивчення дисциплін «Цивільне» та «Сімейне право», пригадайте, які особи відносяться до кожної з названих категорій та якими документами чи іншими доказами підтверджується їх статус?

Як видно з наведеного переліку, законодавство захищає не тільки постраждалих осіб, які наразі перебувають з кривдником у родинних стосунках, але й у випадку, коли такі стосунки припинені, або кривдник

та постраждала особа взагалі не перебуває з кривдником у родинних чи сімейних стосунках.

Однак у деяких випадках можуть виникнути проблеми із підтвердженням статусу, що особа постраждала саме від домашнього насильства.

1. Домашнє насильство було вчинене між особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою

Підтвердженням факту проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без реєстрації шлюбу є *лише наявність фактичних шлюбних стосунків*. Їх можна підтвердити, наприклад, за допомогою показів самих сторін та показів свідків.

Однак, якщо у зв'язку із вчиненням домашнього насильства виникне питання щодо визнання майна, придбаного під час фактичних шлюбних відносин, спільною сумісною власністю, то для прийняття рішення суду необхідно надати:

– по-перше, належні, допустимі та безспірні докази того, що постраждала особа проживала однією сім'єю з відповідачем, вела з ним спільне господарство, мала спільний бюджет, взаємні права та обов'язки, тобто що між ними в цей період часу мали місце усталені відносини, що притаманні подружжю;

– по-друге, для вирішення питання щодо правового режиму спірного майна, мають бути встановлені факти створення (придбання) сторонами майна внаслідок спільної праці, ведення спільного господарства, побуту, виконання взаємних прав та обов'язків, з'ясовані час придбання, джерело набуття (кошти, за які таке майно було набуто), а також мету придбання майна, що і дозволяє надати йому правовий статус спільної сумісної власності¹.

2. Насильство було вчинене між іншими родичами або іншими особами

Дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству поширюється також на інших родичів, інших осіб, які пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, за умови спільного проживання (частина третя статті 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»). У цьому випадку

---

¹ Кірюшин А. А. Підтвердженням факту проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без реєстрації шлюбу є **ЛИШЕ** наявність **ФАКТИЧНИХ** шлюбних стосунків (№ 337-5266/1-ц від 25.01.2018). – Режим доступу : https://protocol.ua/ua/vs_ktss_pidtverdenniam_faktu/.

потрібно доведення факту (шляхом представлення підтверджуючих документів або показів свідків), що на момент вчинення насильства особи спільно проживали, а також документальне підтвердження того, що вони були пов'язані спільним побутом та мали взаємні права та обов'язки.

3.3. Запобігання та протидія домашньому насильству як напрямок державної політики України

Попередня вітчизняна практика (як позитивна, так і негативна) застосування законодавства щодо попередження насильства в сім'ї, а також наявний міжнародний досвід суттєво вплинули на формування та удосконалення державної політики у цій сфері. Надзвичайно важливими у цьому плані стали положення насильству Стамбульської конвенції та побудова її структури на підставі «Принципу 4Р». Так званий «Принцип 4Р» (*англ.* Prevention, Protection, Prosecution, Integrated Policies, або попередження нових випадків, забезпечення захисту і підтримки постраждалих та надання їм послуг, притягнення кривдників до відповідальності, скоординовані політики, які забезпечують комплексний інтегрований підхід) – система основних напрямів діяльності із запобігання та протидії насильству над жінками та домашньому насильству.

Подібно до інших конвенцій Ради Європи останнього часу, Стамбульська конвенція має структуру, що складається з трьох елементів: профілактика, підтримка постраждалих, переслідування кривдників. У той же час, оскільки ефективне реагування на всі форми насильства, що охоплюються цією Конвенцією, вимагає більшого, ніж заходи в цих трьох напрямках, автори визнали за необхідне внести ще один елемент (комплексну політику)¹.

***Зверніть увагу:** оскільки терміни «Prevention», «Protection», «Prosecution», «Integrated Policies» є, по-перше, децю умовними скороченими назвами і, по-друге, запозичені з англійської мови, тож у літературі зустрічаються й інші форми їх перекладу, які також є правильними.*

1. Попередження нових випадків. Профілактика, або превенція, передбачає необхідність вжиття заходів для заохочення змін у

---

¹ Пояснительный доклад к Конвенции Совета Европы о предотвращении и борьбе с насилием в отношении женщин и домашним насилием. Серия договоров Совета Европы (CETS). – № 210, Стамбул, 11.V.2011.

соціальних і культурних моделях поведінки жінок та чоловіків з метою викорінення упереджень, звичаїв, традицій та всіх інших практик, які ґрунтуються на ідеї неповноцінності жінок або на стереотипних ролях жінок та чоловіків та для запобігання всім формам насильства. Всі члени суспільства, особливо чоловіки і хлопці, заохочуються активно сприяти запобіганню всім формам насильства, а культура, звичаї, релігія, традиція або так звана «честь» не повинні розглядатися як виправдання будь-яких актів насильства.

Цей напрям розкривається у главі III Стамбульської конвенції – Prevention (запобігання, недопущення тощо).

2. **Захист і Підтримка постраждалих** здійснюються через надання послуг поліцією (первинне втручання та припинення насильства), закладами і установами охорони здоров'я (збереження життя і здоров'я особи), неурядовими організаціями, бюро та центрами правової допомоги, органами прокуратури, судовими органами (доступ до правосуддя), загальними та спеціалізованими службами підтримки постраждалих осіб, такими як притулки, телефонні «гарячі лінії» та інші.

Вони полягають у вжитті необхідних заходів, спрямованих на: уникнення повторного вчинення насильства, надання самостійності та економічної незалежності постраждалим від насильства, урахуванні особливих потреб уразливих осіб, у тому числі постраждалих дітей, отриманні відповідної та своєчасної інформації про доступні служби підтримки та правові заходи мовою, яку розуміють постраждалі особи. При цьому всі задіяні фахівці повинні розуміти реалії та проблеми жертв домашнього насильства та сприяти в їхньому прагненні відновити своє життя, а надання послуг не повинно залежати від готовності постраждалої особи висунути обвинувачення або свідчити проти свого кривдника.

Цей напрям розкривається у главі IV Конвенції – Protection and support (захист і підтримка, послуги тощо).

3. Для належного **Притягнення кривдника до відповідальності** необхідні такі складові: по-перше, наявність норм матеріального цивільного, кримінального, адміністративного права, за допомогою яких постраждалим особам забезпечуються належні засоби правового захисту стосовно правопорушника; по-друге, забезпечення постраждалих осіб належними засобами правового захисту стосовно державних органів, які не виконали свого обов'язку вжити необхідних запобіжних або захисних заходів у межах своїх повноважень; по-третє, забезпечення права постраждалих осіб на компенсацію від осіб, що вчинили акт

домашнього насильства; по-четверте, забезпечення того, щоб розслідування та судові провадження стосовно домашнього насильства, здійснювалися без неналежних затримок і з урахуванням прав постраждалої особи на всіх стадіях кримінального провадження.

Цей напрям розкривається у главах V Стамбульської конвенції – Substantive law (матеріальне право) та VI – Investigation, prosecution, procedural law and protective measures (розслідування, кримінальне переслідування, процесуальне право та захисні заходи).

4. **Скоординовані Політики**, які забезпечують комплексний інтегрований підхід, вимагають координації зусиль та життя всіх відповідних заходів для запобігання та протидії домашньому насильству за допомогою ефективного співробітництва між усіма органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, організаціями громадянського суспільства, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах. З цією метою призначаються офіційні органи, відповідальні за координацію, виконання, моніторинг та оцінку політики та заходів для запобігання насильству, а також збір, аналіз і поширення даних, про випадки всіх форм насильства (фізичного, психологічного, економічного, сексуального).

Цей напрям розкривається у главі II Конвенції – Integrated policies and data collection (комплексна політика і збір даних)¹.

Відповідно до чинного вітчизняного законодавства, державна політика у сфері запобігання та протидії домашньому насильству спрямована на забезпечення комплексного інтегрованого підходу до подолання домашнього насильства, надання всебічної допомоги постраждалим особам та утвердження ненасильницького характеру приватних стосунків (ч. 1 ст. 5 Закону про домашнє насильство)².

А основними напрямками її реалізації визнані:

- 1) запобігання домашньому насильству;
- 2) ефективне реагування на факти домашнього насильства шляхом запровадження механізму взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 3) надання допомоги та захисту постраждалим особам, забезпечення відшкодування шкоди, завданої домашнім насильством;

---

¹ Путівник координатора заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Практичний посібник / за заг. ред. А. Б. Благої. – К. : ФОП Клименко, 2020. – С. 33–35.

² Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

4) належне розслідування фактів домашнього насильства, притягнення кривдників до передбаченої законом відповідальності та зміна їхньої поведінки (ч. 2 цієї ж статті)¹.

3.4. Відповідальність у сфері запобігання та протидії домашньому насильству

Як було сказано вище, важливими інструментами у сфері запобігання та протидії домашньому насильству є правові норми. За їх допомогою забезпечується захист постраждалих та відшкодування їм завданої внаслідок насильства шкоди. На сьогодні в українському законодавстві передбачений досить широкий спектр засобів правового захисту у сферах цивільного, адміністративного, кримінального права, які дозволяють постраждалим домагатися справедливості.

Розділ VI Закону про домашнє насильство закріплює, що кривдник підлягає відповідальності не тільки за безпосереднє вчинення домашнього насильства, а й за порушення вимог спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству (ст. 29). У цьому ж розділі передбачені компенсаційні заходи для постраждалих у вигляді відшкодування матеріальних збитків і моральної шкоди, завданих внаслідок домашнього насильства. При цьому моральна шкода відшкодовується незалежно від матеріальних збитків, які підлягають відшкодуванню, та не пов'язана з їх розміром (ст. 30). Проте чинне законодавство розраховане не тільки на правопорушників – до відповідальності можуть бути притягнені посадові та службові особи за недотримання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Крім того, постраждала особа та кривдник мають право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, у порядку, встановленому законодавством (ст. 31)².

Тепер більш детально розглянемо норми різних галузей права, за допомогою яких забезпечуються захист і компенсація шкоди постраждалим, здійснюється притягнення кривдників до відповідальності за вчинення домашнього насильства та передбачається відповідальність посадових і службових осіб у разі невиконання ними своїх обов'язків із застосування запобіжних і захисних засобів.

---

¹ Там само.

² Там само.

Сімейно-правова відповідальність

Сімейний кодекс України (далі – СК) містить пряму заборону вчиняти насильство щодо дитини, у тому числі й як викривлено зрозумілі методи виховання. Крім того він закріплює, що насильницькі дії щодо дитини є підставою для позбавлення батьківських прав, а шлюб, зареєстрований без вільної згоди одного з подружжя, визнається недійсним. Так, стаття 150 СК «Обов’язки батьків щодо виховання та розвитку дитини» передбачає, що забороняються будь-які види експлуатації батьками своєї дитини; забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини. У статті 164 серед підстав позбавлення батьківських прав окремо виділені випадки, коли:

- мати чи батько жорстоко поведуться з дитиною;
- вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва.

Згідно зі статтею 40 СК шлюб визнається недійсним за рішенням суду, якщо він був зареєстрований без вільної згоди жінки або чоловіка, зокрема в результаті фізичного чи психічного насильства¹.

Цивільно-правова відповідальність

Відповідно до Цивільного кодексу України (ЦК), завдана насильницькими діями в сім’ї майнова та моральна шкода відшкодовується кривдником у повному обсязі. Так, стаття 1166 ЦК «Загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду» зазначає, що «Майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної особи, а також шкода, завдана її майну, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала». А згідно зі статтею 1167 «Підстави відповідальності за завдану моральну шкоду» моральна шкода, завдана фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, яка її завдала. Окрім того, стаття 289 ЦК закріплює право на особисту недоторканність:

1. Фізична особа має право на особисту недоторканність.
2. Фізична особа не може бути піддана катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню.
3. Фізичне покарання батьками (усиновлювачами), опікунами, піклувальниками, вихователями малолітніх, неповнолітніх дітей та підопічних не допускається.

---

¹ Сімейний кодекс України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/print1375969108917449>.

У разі жорстокої, аморальної поведінки фізичної особи щодо іншої особи, яка є в безпорадному стані, застосовуються заходи, встановлені цим Кодексом та іншим законом»¹.

Адміністративна відповідальність

У 2003 році Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) був доповнений спеціальною нормою щодо відповідальності за вчинення домашнього насильства. За цей час вона зазнала декількох змін і наразі за статтею 173-2 КУпАП кваліфікуються вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування:

«Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, тобто умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого, а так само невиконання термінового заборонного припису особою, стосовно якої він винесений, або неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування в разі його винесення, – тягнуть за собою накладення штрафу від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від тридцяти до сорока годин, або адміністративний арешт на строк до семи діб.

Ті самі дії, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за одне з порушень, передбачених частиною першою цієї статті, – тягнуть за собою накладення штрафу від двадцяти до сорока неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяті годин, або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб»².

Як бачимо, адміністративна відповідальність кривдника настає за вчинення ним декількох видів діянь:

- домашнього насильства;
- насильства за ознакою статі;

---

¹ Цивільний кодекс України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

² Кодекс України про адміністративні правопорушення. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

Актуальні проблеми протидії домашньому насильству

- невиконання термінового заборонного припису особою, стосовно якої він винесений;
- неповідомлення особою, стосовно якої винесений терміновий заборонний припис, уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування.

Відповідно до цієї норми адміністративно караним є вчинення таких форм домашнього насильства та насильства за ознакою статі: фізичного, психологічного, економічного. Поняття, ознаки, можливі прояви цих форм насильства закріплені у Законі про домашнє насильство (тобто норма є бланкетною), а отже, для правильного складання протоколу про вчинення домашнього насильства потрібно використовувати та посилалися на норми обох законів – КУпАП (ст. 173-2) та Закону про домашнє насильство (п.п. 4, 14, 17 ст. 1). За вчинення четвертої форми насильства – сексуального – до адміністративної відповідальності кривдник притягнутий бути не може, оскільки, як ми вже говорили раніше, такого роду діяння вважаються виключно злочинами.

Схематично основні елементи складу адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173-2 КУпАП, зображені нижче.

Домашнє насильство

Діяння (дія або бездіяльність)	домашнє насильство (<i>поняття див. у ст. 1 Закону про домашнє насильство</i>)
Спосіб	фізичне, психологічне чи економічне насильство (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо)
Наслідки	завдання або можливість завдання шкоди фізичному або психічному здоров'ю потерпілого
Вина	умисна форма
Суб'єкт	фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку та вчинила правопорушення стосовно особи, з якою перебуває у передбачених статтею 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» відносинах
Потерпілий	особа, яка перебуває з винним у передбачених статтею 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» відносинах

Насильство за ознакою статі

Діяння (дія або бездіяльність)	насильство за ознакою статі (<i>поняття див. у ст. 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»</i>)
Спосіб	фізичне, психологічне чи економічне насильство (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо)
Наслідки	завдання або можливість завдання шкоди фізичному або психічному здоров'ю потерпілого
Вина	умисна форма
Суб'єкт	фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку
Потерпілий	особа, яка зазнала насильства за ознакою статі

Невиконання термінового заборонного припису

Діяння (дія або бездіяльність)	невиконання хоча б одного із заходів, винесених терміновим заборонним приписом
Вина	умисна форма
Суб'єкт	фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку, та якій винесений терміновий заборонний припис

Неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування

Діяння (дія або бездіяльність)	неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування
Вина	умисна форма
Суб'єкт	фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку, та якій винесений терміновий заборонний припис, що містить зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи

Порядок провадження за справами про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 173-2 КУпАП, регламентується чинним законодавством і включає: складання протоколу (глава 19 КУпАП); зміст, запобіжні заходи і порядок їх застосування (глава 20 КУпАП); права та обов'язки учасників провадження (глава 21 КУпАП); порядок розгляду справ та оскарження рішень за справами, факти, обставини, що є доказами (глави 22–24 КУпАП).

Звернення до правоохоронних органів і суду з метою притягнення кривдників до адміністративної відповідальності є правом постраждалих

осіб. Відповідно, якщо домашнє насильство були вчинене стосовно дорослої дієздатної особи, вона повинна висловити своє бажання на притягнення кривдника до адміністративної відповідальності. Тобто для початку процесу притягнення кривдника до адміністративної відповідальності постраждала особа повинна написати про це заяву на ім'я начальника підрозділу поліції.

Протоколи про правопорушення, передбачені ст. 173-2 КУпАП, мають право складати уповноважені на те посадові особи органів Національної поліції України (далі – органи поліції) (ст. 255 КУпАП). У протоколі зазначаються:

- дата і місце його складання, посада, прізвище, ім'я, по батькові особи, яка склала протокол;
- відомості про особу, яка притягається до адміністративної відповідальності (у разі її виявлення);
- місце, час вчинення і суть адміністративного правопорушення;
- нормативний акт, який передбачає відповідальність за це правопорушення;
- прізвища, адреси свідків і потерпілих, якщо вони є; пояснення особи, яка притягається до адміністративної відповідальності; інші відомості, необхідні для вирішення справи (ч.1 ст. 256 КУпАП).

Протокол підписується особою, яка його склала, і особою, яка притягається до адміністративної відповідальності; за наявності свідків і потерпілих протокол може бути підписано також і цими особами (ч. 2 ст. 256 КУпАП). У разі відмови особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, від підписання протоколу, в ньому робиться запис про це; така особа має право подати пояснення і зауваження щодо змісту протоколу, які додаються до нього, а також викласти мотиви своєї відмови від його підписання (ч. 3 ст. 256 КУпАП).

Порядок оформлення в органах поліції матеріалів про адміністративні правопорушення, порядок розгляду справ про адміністративні правопорушення, а також порядок контролю за дотриманням законодавства під час оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення, встановлюється Інструкцією з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції (далі – Інструкція з оформлення матеріалів), затвердженою наказом Міністерства внутрішніх справ України від 06.11.2015 № 1376¹.

Так, протокол про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 173-2 КУпАП, складається посадовою особою органу поліції на

---

¹ Наказ МВС України «Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції» від 06.11.2015 № 1376. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1496-15>.

спеціальному бланку, що виготовлений друкарським способом згідно з технічним описом бланка протоколу про адміністративне правопорушення, на якому проставлено серію та номер у двох примірниках, один з яких вручається особі, яка притягається до адміністративної відповідальності.

Усі реквізити протоколу про адміністративні правопорушення заповнюються чорнилом чорного або синього кольору, розбірливим почерком, державною мовою.

Під час складання протоколу про адміністративне правопорушення не допускаються закреслення чи виправлення відомостей; унесення додаткових записів після того, як протокол про адміністративне правопорушення підписано особою, стосовно якої його складено.

У процесі складання протоколу про адміністративне правопорушення в ньому зазначаються, зокрема, у графах:

– «місце складання протоколу» – населений пункт або географічна точка;

– «посада, найменування органу поліції, звання, прізвище, ім'я, по батькові особи, яка склала протокол» – прізвище, ім'я, по батькові посадової особи, яка склала протокол (повністю, без скорочень);

– «склав цей протокол про те, що громадянин(-ка)» – прізвище, ім'я та по батькові особи, яка притягається до адміністративної відповідальності (повністю, без скорочень);

– «назва документа, серія, номер, ким і коли виданий» – документ, що посвідчує особу (серія, номер паспорта, дата видачі і назва органу, що його видав, або серія, номер іншого документа, що посвідчує особу, яка вчинила правопорушення (службове чи пенсійне посвідчення, студентський квиток тощо), дата видачі і найменування органу (установи, підприємства, організації), що його видав(-ла));

– «чи притягався(-лася) до адміністративної відповідальності» – інформація щодо притягнення особи до адміністративної відповідальності впродовж року (за наявності);

– «дата, час, місце вчинення і суть учиненого адміністративного правопорушення» – суть адміністративного правопорушення (повинна точно відповідати ознакам складу адміністративного правопорушення, зазначеним у статті КУпАП, за якою складено протокол);

– «до протоколу додається» – пояснення особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, викладені на окремому аркуші, рапорти посадових осіб органів поліції, довідки, акти тощо (у разі складення).

Якщо внаслідок вчинення адміністративного правопорушення заподіяно матеріальну шкоду, про це також зазначається в протоколі про адміністративне правопорушення¹.

Під час складання протоколу про адміністративне правопорушення особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, роз'яснюються її права, передбачені статтями 55, 56, 59, 63 Конституції України, статтею 268 КУпАП, повідомляється, що справу про адміністративне правопорушення буде розглянуто у строки, визначені статтею 277 КУпАП, про що робиться відмітка та ставиться підпис особи, яка притягається до адміністративної відповідальності.

Протокол про адміністративне правопорушення підписується уповноваженою посадовою особою, яка його склала, і особою, яка притягається до адміністративної відповідальності. За наявності свідків і потерпілих протокол про адміністративне правопорушення може бути підписано також цими особами. У разі відмови особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, підписати протокол про адміністративне правопорушення у ньому робиться запис про це.

Особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, має право подати пояснення і зауваження щодо змісту протоколу про адміністративне правопорушення та пояснення по суті адміністративного правопорушення, які додаються до протоколу про адміністративне правопорушення, а також викласти мотиви своєї відмови підписати його.

Особі, стосовно якої складається протокол про адміністративне правопорушення, пропонується надати по суті вчиненого адміністративного правопорушення письмове пояснення, яке підписується зазначеною особою. Пояснення може додаватися до протоколу про адміністративне правопорушення окремо, про що робиться запис у ньому.

До протоколу про адміністративне правопорушення долучаються інші матеріали про адміністративне правопорушення (пояснення особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, потерпілих, свідків, висновки експерта, речові докази, протокол про вилучення речей і документів, рапорти посадових осіб, а також інші документи та матеріали, що містять інформацію про правопорушення).

У разі якщо правопорушення вчинено кількома особами, протокол про адміністративне правопорушення складається стосовно кожної особи окремо².

---

¹ Там само.

² Там само.

Справи про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 173-2 КУпАП, розглядаються суддями районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів (ст. 221 КУпАП) протягом доби з дня одержання протоколу про адміністративне правопорушення та інших матеріалів справи (ст. 277 КУпАП). Під час розгляду справи присутність особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, є обов'язковою. У разі ухилення від явки на виклик органу внутрішніх справ або судді районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду цю особу органом поліції може бути піддано приводу (ст. 268 КУпАП).

Особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, має право: знайомитися з матеріалами справи, давати пояснення, подавати докази, заявляти клопотання; під час розгляду справи користуватися юридичною допомогою адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, виступати рідною мовою і користуватися послугами перекладача, якщо не володіє мовою, якою ведеться провадження; оскаржити постанову за справою (ст. 268 КУпАП).

Ми досить детально зупинились на вимогах до складання протоколів про домашнє насильство, оскільки їх недоліки стають підставами до їх подальшого повернення на доопрацювання для належного оформлення суддями. Так, серед найбільш поширених недоліків оформлення вкажемо такі:

- у протоколі не конкретизовано обставини адміністративного правопорушення;
- протокол не містить інформації про особу, якою склався вказаний протокол;
- протокол не містить інформації про потерпілу особу;
- до протоколу не додано будь-яких доказів, що характеризують особу порушника, майновий стан, обставини, що пом'якшують і обтяжують відповідальність за адміністративне правопорушення (характеристики, довідки з місця проживання тощо), тобто відсутні відомості, необхідні для правильного вирішення справи;
- протокол не містять дати складання;
- у протоколі не зазначені пояснення порушника, відсутня відмітка про відмову від надання пояснень;
- графа «свідки» не заповнена;
- до протоколу не додано жодного доказу про накладення адміністративного стягнення протягом року за ч. 1 ст. 173-2 КУпАП;
- в графі «особу встановлено» замість назви документа, його серії, номеру, ким і коли виданий вказується «особу встановлено», що не є

належним оформленням протоколу та викликає у суду сумнів щодо достовірності інформації про особу, яка вчинила правопорушення;

– у протоколі містяться дописування, що, як ми вище вказували, не допускається;

– протокол містить протиріччя;

– у протоколі містяться виправлення після того, як він був підписаний;

– неможливо взагалі прочитати будь-яку інформацію у протоколі;

– у протоколі нічого не вказано щодо того, чи могла бути чи була завдана діями правопорушника шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілої особи;

– у матеріалах справи про адміністративне правопорушення відсутні відомості про сімейний стан особи, яка притягається до відповідальності;

– не вказано району та області, що виключає можливість розгляду справи по суті;

– неправильно вказані відомості про місце проживання правопорушника;

– не конкретизовано місце вчинення правопорушення¹.

Суміжними до ст. 173-2 КУпАП є такі норми адміністративного законодавства. Доведення неповнолітнього до стану сп'яніння батьками неповнолітнього, або особами, які їх замінюють, або іншими особами охоплюється статтею 180 КУпАП, а ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей – статтею 184 КУпАП.

Окрім зазначеного, у ст. 40 КУпАП передбачено, що якщо у результаті вчинення адміністративного правопорушення потерпілому заподіяно майнову шкоду, то під час вирішення питання про накладення стягнення за адміністративне правопорушення судом може бути одночасно вирішене питання про відшкодування винним майнової шкоди незалежно від розміру шкоди.

Кримінальна відповідальність

Пов'язані з домашнім насильством діяння кривдника, які носять суспільно небезпечний характер, кваліфікуються як злочини. Відповідно до Законів України «Про внесення змін до Кримінального та Крими-

---

¹ Особливості розгляду справ, пов'язаних із домашнім насильством : Навчальний курс для суддів. – Режим доступу : <https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2019/03/Curriculum-Adjudicating-Domestic-Violence-Cases.pdf>.

нального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами»¹ та «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації»² у нашій державі криміналізоване домашнє насильство та різні форми гендерно зумовленого насильства. При цьому, як правильно зазначають О. В. Харитонова та І. А. Тітко, зв'язка «спеціальний суб'єкт – спеціальний потерпілий» для злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, стає конститутивним акцентом та визначається за допомогою ст. 3 згаданого закону.

Відтак, український законодавець створив варіативну (плюральну) модель реагування на домашнє насильство:

1) сконструював у Кримінальному кодексі України (далі – КК) ст. 126-1 «Домашнє насильство»;

2) у деяких складах злочинів передбачив кваліфікуючу ознаку «вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах»;

3) передбачив у ст. 67 КК України обтяжуючу обставину «вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» (п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК) та розширив зміст п. 6 ч. 1 ст. 67 КК за рахунок «вчинення злочину... у присутності дитини»;

4) створив інститут обмежувальних заходів для осіб, які вчинили домашнє насильство (ст. 91-1 КК України);

5) передбачив у ст. 76 КК України «Обов'язки, які покладає суд на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням» можливість застосування до таких осіб, що засуджені за злочини, пов'язані з домашнім насильством, обмежень та заборон, передбачених у ст. 91-1 КК України;

---

¹ Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 № 2227-VIII. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>.

² Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації» від 14 березня 2018 року № 2334-VIII. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2334-19/conv#Text>.

б) сконструював ст. 390-1 КК України «Невиконання обмежувальних заходів, або обмежувальних приписів, або непроходження програми для кривдників».

З цього випливає, що зміст поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» значно ширший, ніж суто «"Домашнє" насильство» як склад злочину, передбачений ст. 126-1 КК.

Відповідно, під поняттям *злочину, пов'язаного з домашнім насильством*, слід розуміти:

- злочин, передбачений ст. 126-1 КК;
- злочин, що містить кваліфікуючу ознаку «вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах»;
- злочин, поєднаний з обтяжуючою обставиною, передбаченою у п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК «вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» та п. 6 ч. 1 ст. 67 КК в частині «вчинення злочину... у присутності дитини»¹.

Більш детально проаналізуємо статтю 126-1 КК «Домашнє насильство».

«Домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, – карається громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років»².

Основним безпосереднім *об'єктом* злочину є здоров'я і нормальний психологічний стан особи. У якості додаткового факультативного об'єкту можуть виступати воля, честь і гідність особи, її психологічна недоторканність.

---

¹ Харитонova О., Тітко І. Злочин, пов'язаний з домашнім насильством: правові проблеми та практичні рекомендації. – Режим доступу : https://jurliga.ligazakon.net/ua/analytics/192450_zlochin-povyazaniy-z-domashnm-nasilstvom-pravov-problemita-praktichn-rekomendats.

² Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n406>.

Потерпілий від злочину – спеціальний, а саме:

- один з подружжя;
- один з колишнього подружжя;
- інша особа, з якою винний перебуває або перебував у сімейних або близьких відносинах.

Коло осіб, на яких поширюється дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству, закріплене у ст. 3 Закону про домашнє насильство.

Об'єктивна сторона цього злочину характеризується суспільно небезпечним діянням, суспільно небезпечним наслідками та причиново-наслідковим зв'язком між діянням та наслідками.

Суспільно небезпечне діяння проявляється у систематичному вчиненні домашнього насильства у будь-якій із таких форм: психологічного, фізичного, економічного насильства. Поняття домашнього насильства, а також ознаки і можливі прояви цих форм насильства закріплені у Законі про домашнє насильство (тобто норма також є бланкетною). О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк справедливо зауважують, що якщо за систематичного вчинення діянь, які є проявами домашнього фізичного, психологічного, економічного насильства, вчиняються злочини, передбачені іншими нормами КК України (наприклад, ст.ст. 121 (умисне тяжке тілесне ушкодження), 122 (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження), 126 (побої і мордування) тощо), то вони, окрім кваліфікації за ст. 126-1 КК потребують додаткової кваліфікації за відповідними статтями КК¹. Санкції статей, а також обставини, що обтяжують покарання, всупереч думці окремих вчених, до уваги під час кримінально-правової кваліфікації не беруться: вид і розмір покарання мають значення лише за конкуренції двох спеціальних норм з обтяжуючими ознаками або двох спеціальних норм з пом'якшувачими ознаками².

Суспільно небезпечні наслідки виражаються у: фізичних або психологічних стражданнях (змістом яких є біль, муки, тривога, переживання), розладах здоров'я, втраті працездатності, емоційній залежності або погіршенні якості життя потерпілої особи. Якщо домашнє насильство було вчинене у формі психологічного насильства, то його обов'язковими наслідками є: побоювання потерпілої особи за

---

¹ Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. – К. : Ваіте, 2019. – С. 71.

² Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник / за ред. М. І. Хавронюка. – К. : ВАІТЕ, 2014. – С. 131.

свою безпеку чи безпеку третіх осіб, емоційна невпевненість, нездатність захистити себе або шкода психічному здоров'ю особи (ст. 1 Закону про домашнє насильство). Європейським Судом з прав людини враховуються також незручності, викликані негативним впливом на здоров'я; стурбованість і тривога через те, що ситуація триває довго; психологічне напруження тощо.

Систематичність означає постійну повторюваність тотожних чи схожих дій (чи бездіяльності), кожна з яких сама по собі може створювати враження незначної, але в сукупності вони впливають на потерпілу особу надзвичайно негативно, і інтенсивність цього впливу може залежати як від ступеня агресивності кожного окремого діяння, так і від їхньої кількості. Систематичність слід відрізнити від повторності, для наявності якої достатнім є вчинення діяння удруге (див. ч. 2 ст. 173-2 КУпАП)¹.

Закінченим вказаний злочин вважається з моменту вчинення домашнього насильства втретє, в результаті чого настав хоча б один із вказаних у законі наслідків. Доказами систематичного вчинення домашнього насильства можуть виступати як документальні підтвердження перших двох фактів насильства (протокол про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 173-2 КУпАП, терміновий заборонний припис, обмежувальний припис, інші документи), так і інші передбачені законом докази – показання потерпілих, свідків, речові докази, висновки експертиз, показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, які відображають відомості про вчинення правопорушення в т. ч. зроблені постраждалою, особою, яка притягається до відповідальності, свідками, відеозаписи з нагрудної камери патрульного поліцейського, тощо.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується умисною формою вини у вигляді прямого або непрямого умислу.

Суб'єкт – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку, та є іншим з подружжя чи колишнього подружжя або іншою особою, з якою потерпілий перебуває або перебував у сімейних або близьких відносинах.

Схематично основні елементи складу злочину, передбаченого ст. 126-1 КК, зображені нижче.

---

¹ Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. – К. : Ваіте, 2019. – С. 78.

Домашнє насильство

Об'єкт	здоров'я і нормальний психологічний стан особи
Потерпілий	один подружжя чи колишнього подружжя або інша особа, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах
Діяння	домашнє насильство
Спосіб	фізичне психологічне економічне насильство
Систематичність	систематичне (вчинення домашнього насильства втретє)
Наслідки	фізичні або психологічні страждання розлади здоров'я втрата працездатності емоційна залежність погіршення якості життя потерпілої особи
Вина	умисна форма
Суб'єкт	фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку, та є іншим з подружжя чи колишнього подружжя або іншою особою, з якою потерпілий перебуває або перебував у сімейних або близьких відносинах

Змінами у Кримінальному кодексі України, які набрали чинності у 2019 році:

- 1) визнано злочинами:
  - домашнє насильство – як окремих злочин (ст. 126-1 КК), а у випадку вчинення інших злочинів – обтяжуючою обставиною (ст.ст. 67, 152, 153 КК);
  - примушування до шлюбу (ст. 151-2 КК);
  - сексуальне насильство (ст. 153 КК);
  - каліцтво статевих органів (ст. 121 КК);
  - примушування до стерилізації (ст. 134 КК);
  - примушування до абортів (ст. 134 КК);
  - невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників (ст. 390-1 КК).
- 2) оновлено визначення зґвалтування (ст. 152 КК);
- 3) жорстоке поводження та приниження, що мають системний характер, визнано пом'якшуючою обставиною для постраждалих, які вчинили насильницький злочин проти кривдника (ст. 66, 116, 123 КК);
- 4) введено судову процедуру щодо застосування обмежувальних заходів (ст. 79, 91-1 КК).

Якщо насильницькі діяння вчинено не систематично, або діяння чи наслідки, які настали внаслідок насильства чи то інші обставини не охоплюються статтею 126-1 КК, вони потребують додаткової кваліфікації за іншими статтями Кримінального кодексу, в тому числі:

Актуальні проблеми протидії домашньому насильству

- *фізичне насильство* – за статтями 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 134, 135, 136, 146 КК та іншими;
- *психологічне насильство* – за статтями 129, 146, 149, 150, 150-1, 296, 303, 304 КК та іншими;
- *сексуальне насильство* – за статтями 152, 153, 154, 155, 156 КК;
- *економічне насильство* – за статтями 150, 150-1, 164, 165, 166, 167, 169, 181, 185, 186, 187, 190, 194, 195 КК та іншими.

Відповідальність посадових і службових осіб за недотримання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству

Відповідно до норм міжнародного та національного права, держава несе відповідальність за протиправні акти, вчинені її представниками. Загальною вимогою є те, що чиновники повинні поважати закон й утримуватися від актів, які вважаються протиправними в міжнародному праві, а також захищати громадян від вчинення таких актів іншими недержавними суб'єктами. Тож Україна, щоб забезпечити недопущення актів насильства за ознакою статі з боку державних органів, посадових осіб, представників установ та інших суб'єктів, які діють від імені держави, а також забезпечити застосування належних заходів щодо актів домашнього насильства та насильства за ознакою статі, вчинених недержавними суб'єктами, таку відповідальність закріпила у статті 31 Закону про домашнє насильство.

Отже, у випадку недотримання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству посадові й службові особи можуть бути притягнені до таких видів відповідальності:

Кримінальна відповідальність, ККУ	Адміністративна відповідальність, КУпАП	Дисциплінарна відповідальність, Закон України «Про державну службу»	Матеріальна відповідальність, Закон України «Про державну службу»
Ст. 364, 365, 367	Ст. 184-2, 186	Ст. 64, 65	Ст. 80

Крім цього, постраждала особа також може звернутись до Європейського суду з прав людини, оскільки визнано, що домашнє насильство – це проблема приватної особи і суспільства, що покладає на органи влади зобов'язання забезпечити належний захист від домашнього насильства (справи Осман п. Великобританії (1998), А. п. Великобританії (1998), Контрова п. Словаччини (2004), Беваква і С. п. Болгарії (2008), Опуз п. Туреччини (2009) тощо)¹.

¹ Путівник координатора заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Практичний посібник / за заг. ред. А. Б. Благої. – К. : ФОП Клименко, 2020. – С. 44.

Запитання для самоконтролю:

1. Який нормативний документ визначає правові й організаційні засади запобігання та протидії домашньому насильству?
2. Які основні нормативні акти найвищої юридичної сили лежать в основі формування державної політики України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі?
3. Сутність та значення підзаконних нормативно-правових актів у сфері попередження домашнього насильства.
4. Назвіть постанови Кабінету Міністрів України, якими регламентується діяльність, пов'язана із запобіганням та протидією насильству за ознакою статі та домашньому насильству, а також захистом постраждалих.
5. Які накази ЦОБВ прийняті на виконання законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству та насильству за ознакою статі?
6. Закон України «Про охорону дитинства»: основні положення та значення для захисту дітей від насильства.
7. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»: основні положення.
8. Поняття та ознаки домашнього насильства відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».
9. Співвідношення понять «насильство за ознакою статі» та «домашнє насильство».
10. Дайте визначення понять кривдник, особа, яка постраждала від домашнього насильства, дитина-кривдник, дитина, яка постраждала від домашнього насильства.
11. На яких осіб дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству поширюється незалежно від факту спільного проживання?
12. На яких осіб дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству поширюється за умови спільного проживання?
13. У чому сутність «Принципу 4Р»?
14. Сімейно-правові та цивільно-правові норми, якими захищається особа від домашнього насильства.
15. Адміністративна відповідальність за вчинення домашнього насильства.
16. Який порядок провадження по справах про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 173-2 КУпАП?
17. Кримінальна відповідальність за вчинення домашнього насильства.
18. Розкрийте ознаки складу злочину, передбаченого ст. 126-1 КК.

Актуальні проблеми протидії домашньому насильству

---

19. Відповідальність посадових і службових осіб за недотримання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

20. Чи можливе вчинення домашнього насильства з необережності?

21. Хто має право складати протоколи про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 173-2 КУпАП?

Розділ 4.

Сучасний стан та основні тенденції проявів домашнього насильства в Україні

- 4.1. Проблеми виміру проявів домашнього насильства.
- 4.2. Кількісно-якісні показники домашнього насильства в Україні.
- 4.3. Судова практика у справах, пов'язаних з домашнім насильством.
- 4.4. Характеристика кривдників.
- 4.5. Характеристика постраждалих від домашнього насильства.
- 4.6. Діти як постраждалі від домашнього насильства та кривдники.

4.1. Проблеми виміру проявів домашнього насильства

Науково обгрунтоване пізнання тенденцій і закономірностей розвитку суспільно-правових явищ (одним з яких і є домашнє насильство) потребує обов'язкового застосування прийомів та засобів статистичного аналізу. Адже без аналізу статистичних даних будь-яка наука оперує лише схоластичними висновками на потребу якій завгодно абстрактній концепції або політичній орієнтації¹. За влучним висловом О. Г. Кальмана та І. О. Христич, статистика – це міст, який з'єднує теорію і практику соціального пізнання. Тому чим повніше у наукових розробках використовуються результати статистичних досліджень, тим достовірнішими будуть знання дійсності².

Інформаційну основу кримінологічного аналізу домашнього насильства складають відомості, що містяться у державній та відомчій статистичній звітності. Одразу зауважимо, що за роки незалежності нашої держави форми статистичної звітності, в яких міститься інформація про злочини та правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, декілька разів змінювались через зміни у адміністративному, кримінальному та кримінально-процесуальному законодавстві, зміни у структурі МВС внаслідок адміністративної реформи, у зв'язку з прийняттям Державних програм тощо. Внаслідок цього відомості,

---

¹ Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання) : монографія / А. Б. Блага. – Х. : ФОП Макаренко, 2014. – С. 69.

² Кальман О. Г., Христич І. О. Правова статистика : підручн. для студ. юрид. спец-тей вищих закл. освіти / О. Г. Кальман, І. О. Христич. – Харків : Право, 2004. – С. 7.

наявні у статистичних звітах за один період часу, можуть бути відсутні у звітах за інший¹. Що ж стосується статистичної звітності інших суб'єктів, які надають допомогу та захист постраждалим особам, а також здійснюють роботу з кривдниками, то на сьогодні узгоджених форм їх звітності поки не розроблено та не затверджено. Також не створена система міжвідомчого обміну та збору даних щодо домашнього насильства, зокрема гендерно дезагрегованих даних. Статистичні дані щодо кількості направлених на проходження програми для кривдників та кількості кривдників, направлених на проходження пробачійної програми, не збираються.

Слід звернути увагу на ряд суттєвих ознак, що характеризують статистичні дані: 1) державна статистична звітність є результатом здійснюваного спеціальними державними органами суцільного статистичного спостереження за злочинністю, через що її можна вважати найбільш повною з точки зору кількості охоплених подій та осіб; 2) облік даних щодо реально вчинених злочинів та правопорушень є неповним через існування їх латентної частини, про яку відомості в державній статистичній звітності відсутні; 3) тільки заяви та повідомлення про злочини й правопорушення обліковуються без перевірки; облік інших даних про злочин та особу, яка його вчинила, здійснюється тільки після їх перевірки та юридичної оцінки; 4) статистичні дані щодо злочинності відображаються у спеціальних таблицях в узагальненому кількісному вигляді; 5) дані державної статистичної звітності щодо злочинності та судимості обмежуються певним нормативно-визначеним переліком показників².

Вказані обмеження обумовлюють необхідність проведення спеціально організованого статистичного обстеження. Його використовують, якщо мета кримінологічного дослідження вимагає показників, відсутніх у офіційній статистичній звітності. Такі дані збирають у ході спеціального вивчення кримінальних справ, ознайомлення з іншими документами, анкетних опитувань та інтерв'ювання громадян, співробітників правоохоронних органів, правопорушників за спеціальною методикою³.

Домашнє насильство, як і будь-яке інше масове соціальне явище, оцінюється за допомогою кількісних та якісних критеріїв. У

---

¹ Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання) : монографія / А. Б. Блага. – Х. : ФОП Макаренко, 2014. – С. 69.

² Кулик О. Г. Злочинність в Україні: тенденції, закономірності, методи пізнання : монографія / О. Г. Кулик. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – С. 16–17.

³ Поклад В. І. Статистичні методи в кримінологічних дослідженнях : навч.-метод. посіб. / В. І. Поклад, І. О. Топольскова ; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2008. – С. 13.

кримінології **кількісні показники злочинності** характеризують її загальні обсяги та мають кількісне виявлення. До них відносять *рівень злочинності, рівень судимості, ціну злочинності, коефіцієнти*. **Якісні показники** характеризують внутрішні особливості злочинності, закономірності її розвитку і визначаються в розрахунку на одиницю сукупності. До якісних показників відносять *структуру, характер, географію злочинності*.

У процесі кримінологічного аналізу використовуються такі основні показники та методи математичної статистики: *абсолютні показники* (кількість зареєстрованих злочинів або правопорушень, кількість виявлених осіб, кількість засуджених тощо); *відносні величини* динаміки, інтенсивності, структури (температура приросту, коефіцієнти, частка або питома вага); *середні величини* тощо.

Статистичне спостереження за станом протидії насильству в сім'ї (форма № 1–НС) було започатковане Міністерством внутрішніх справ України починаючи з 2010 року¹. У зв'язку із законодавчими змінами відповідних змін зазнала також і форма статистичної звітності – у 2019 році наказом Національної поліції України від 19.06.2019 р. № 589 затверджено форму звітності про результати роботи органів Національної поліції України із запобігання та протидії домашньому насильству №1-ДН. Вона заповнюється щомісячно наростаючим підсумком.

4.2. Кількісно-якісні показники домашнього насильства в Україні

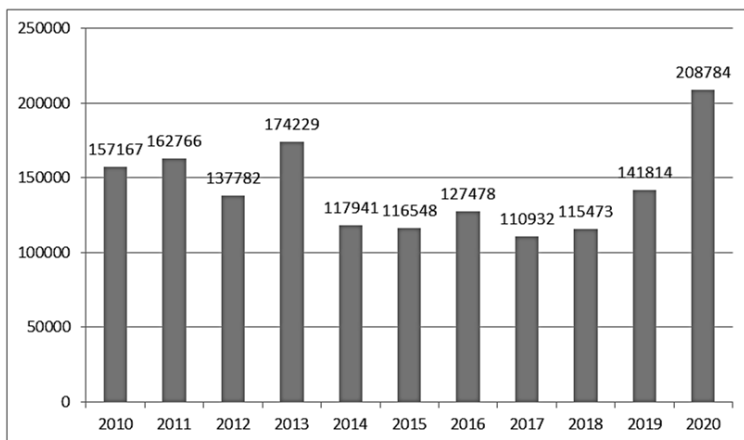
Перш за все проаналізуємо динаміку кількості зареєстрованих заяв та повідомлень про загрозу або вчинення домашнього насильства. Кримінологічний зміст та значення вказаного показника полягає в тому, що він демонструє, яка кількість осіб звернулася до правоохоронних органів через те, що вважає, що стосовно них було вчинено протиправне діяння, та очікує, що до винних будуть застосовані заходи впливу.

За даними Національної поліції, щороку в Україні реєструється понад 100 000 заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства, а у 2020 році – їх було вже більше 200 000. Найбільша кількість таких заяв, повідомлень реєструються по суботах, з 20.00 до 00.00 год, а найменша – по вівторках, з 08.00 до 12.00 год.

---

¹ Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання) : монографія / А. Б. Блага. – Х. : ФОП Макаренко, 2014. – С. 70.

**Кількість звернень громадян, зареєстрованих
в органах Національної поліції за фактами вчинення
домашнього насильства**

Отже, як бачимо, за період з 2010 до 2019 років в Україні реєструвалось заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства в межах 111–174,3 тис. Тобто, динаміка показує наявність досить суттєвих коливань – значного зниження у 2012, 2014–2015 і 2017 роках та зростання у 2013 і 2020 роках. При цьому ці коливання становили: –15,4% (2012 рік), +26,5% (2013 рік), –32,3% (2014 рік), +22,8% (2019 рік). Закони математичної статистики свідчать, що такі значні коливання не є природними і викликані штучними факторами. Зокрема, коливання у реєстрації фактів домашнього насильства були пов’язані зі змінами у законодавстві, початком збройного конфлікту на сході України, анексією АР Крим і окупацією частини території Луганської і Донецької областей. А специфікою звітності за 2012 рік є те, що всі дані надаються не за 12 місяців, як у попередні роки, а станом на 20 листопада, тобто менше на 1 місяць та 10 днів. Відповідно, й загальна кількість зареєстрованих заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства також є меншою. З 20 листопада 2012 року відповідно до вимог нового Кримінального процесуального кодексу України почали діяти нові вимоги щодо реєстрації заяв та повідомлень, що викликало суттєвий приріст зареєстрованих заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства. Починаючи з 2014 року наша країна зазнала збройної агресії та анексії АР Крим,

через що значна частина території виявилася поза офіційною владою. Відповідно, наразі до статистичних обліків не вносяться дані щодо вчинених протиправних діянь на частинах території Донецької і Луганської областей та АР Крим, які традиційно займали досить значну частку у загальному обсязі зареєстрованих фактів домашнього насильства.

Початок 2020 року, на який припала пандемія коронавірусної інфекції COVID-19, та пов'язаний з цим спочатку жорсткий карантин, який пізніше хоча й був послаблений, але не скасований. Режим соціальної ізоляції, зниження рівня доходів, погіршення стану здоров'я та викликані інфекцією ускладнення і депресивні стани призвели до суттєвого збільшення звернень щодо домашнього насильства. Так, за 12 місяців 2020 року кількість звернень до органів Нацполіції зросла до 208,8 тис., або на +47,2%.

З числа поданих у 2020 році заяв, повідомлень 205 351 надійшли від дорослих осіб, а 3433 – від дітей. При цьому кількість заяв та повідомлень, які надійшли від дорослих жінок, у 7,8 разів перевищує кількість заяв від дорослих чоловіків.

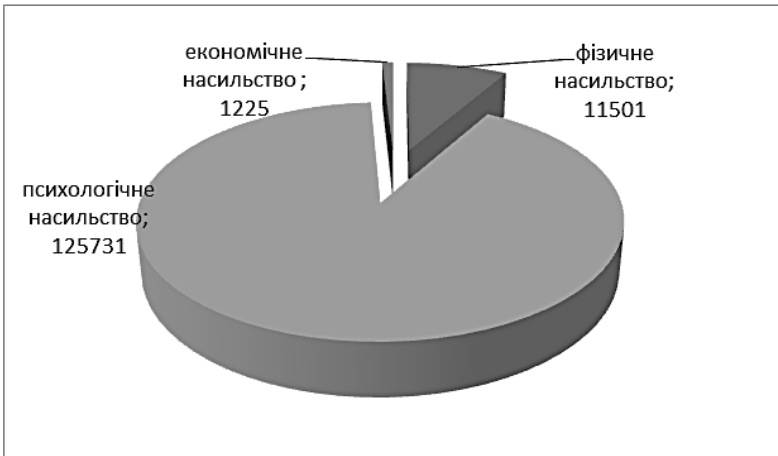
Із 96 257 осіб, які у 2020 році були притягнуті до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування», основну масу (85 257 осіб, або 88,6%) становлять чоловіки.

Після перевірки підрозділами Національної поліції заяв і повідомлень про вчинення домашнього насильства та юридичної оцінки викладених у ній фактів, переважна більшість з них не розцінюються як злочини і кримінальні провадження за ними не розпочинаються. Так, за 12 місяців 2020 року лише приблизно у 2,4% випадків розпочинались кримінальні провадження. За більшістю ж заяв та повідомлень про вчинені правопорушення та інші події, пов'язані з домашнім насильством, були складені адміністративні протоколи про адмін. правопорушення, передбачені ст. 173-2 КУпАП (64,6%). Ще за 3% заяв та повідомлень про вчинені правопорушення та інші події, пов'язані з домашнім насильством, рішення не було прийнято.

Структурний розподіл виявлених адміністративних правопорушень, передбачених ст. 173-2 КУпАП, залежно від форм насильства, виявив суттєве переважання психологічного насильства: фізичне насильство – 11501 випадок (8,6%), психологічне насильство – 125 731 випадків (94%), економічне насильство – 1225 випадків (0,9%). Як бачимо,

загальна кількість різних форм насильства перевищує 100%. Це підтверджує факт, що досить поширеною є ситуація вчинення кривдником декількох форм насильства. Так, сімейні негаразди починаються з психологічного насильства, до якого потім додаються економічне і фізичне як прагнення завдати якомога більшої шкоди потерпілому; сексуальне насильство поєднується з психологічним та фізичним.

Розподіл за формами насильства виявлених у 2020 році адміністративних правопорушень за ст. 173-2 КУпАП

Що стосується злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, то за 12 місяців 2020 року в Україні було обліковано 3972 таких кримінальних правопорушень, а за 3536 кримінальними правопорушеннями провадження були направлені до суду з обвинувальним актом.

Залежно від видів кримінальних правопорушень у *структурі* закінчених проваджень переважали (за спаданням):

- домашнє насильство (ст. 126-1 КК) – 1669, у т. ч. фізичне – 380, психологічне – 1241, економічне – 26;
- умисне легке тілесне ушкодження (ст. 125 КК) – 1118;
- побої і мордування (ст. 126 КК) – 140;
- умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 КК) – 77;
- умисне вбивство (ст. 115 КК) – 74;
- умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122 КК) – 64;
- погроза вбивством (ст. 129 КК) – 43;

- необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 128 КК) – 13;
- невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників (ст. 390-1 КК) – 11;
- умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони (ст. 124 КК) – 5.

За вчинення сексуального насильства у 2019 році були закінчені провадження за такими злочинами:

- зґвалтування (ст. 152 КК) – 25;
- насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ст. 153 КК) – 7;
- розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК) – 7;
- статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (ст. 155 КК), – 2;
- ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів (ст. 301 КК) – 8.

Необхідно нагадати, що у січні 2019 року набрали чинності зміни до КК України, відповідно до яких отримали нову редакцію ст. 152 КК (зґвалтування) та ст. 153 КК (сексуальне насильство). До ст. 155 КК (статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку) внесені зміни набрали чинності ще у березні 2018 року. Проте, як бачимо, відповідні зміни до звітності за формою 1-ДН не були внесені.

Кількість інших видів кримінальних правопорушень, за якими провадження були закінчені у 2020 році, не перевищувала 3.

Географія домашнього насильства

Як можна побачити з наведеної нижче таблиці, у 2019 році найбільша кількість заяв та повідомлень про домашнє насильство була зареєстрована у Одеській, Вінницькій та Дніпропетровській областях. Натомість дітьми найбільша кількість таких заяв була подана у Донецькій та Черкаській областях.

Що ж стосується реагування на ці заяви та повідомлення, то за кількістю складених адміністративних протоколів за ст. 173-2 КУпАП лідирують Одеська, Вінницька та Дніпропетровська області, а за кількістю розпочатих досудових розслідувань – Запорізька та Київська області.

Актуальні проблеми протидії домашньому насильству

Відомості про розгляд заяв, повідомлень про вчинені правопорушення та інші події, пов'язані з насильством у сім'ї

Найменування регіонів	Зареєстровано заяв, повідомлень про вчинені правопорушення та інші події, пов'язані з домашнім насильством	подані		розпочато досудове розслідування	складено адмін. протоколи за ст. 173-2 КУпАП	рішення не прийнято
		дорослими жінками	дітьми (до 18 років)			
Автономна Республіка Крим						
Вінницька область	12007	10171	76	156	5922	2309
Волинська область	2480	2435		61	2419	
Дніпропетровська область	10259	52		216	9956	87
Донецька область	6589	5605	805	84	6353	152
Житомирська область	9779	9335	39	110	9666	3
Закарпатська область	3331	2751	22	113	3218	
Запорізька область	4144	3882		35	2995	30
Івано-Франківська область	3812	3505	60	83	2993	
Київська область	6786	2987	15	16	3873	456
місто Київ	9672	8358	12	416	6771	315
Кіровоградська область	4114	3387	17	109	3049	11
Луганська область	2365	1883	28	78	1506	30
Львівська область	6382	5909	45	127	5203	29
Миколаївська область	5812	5627	10	255	2974	
Одеська область	12535	10620	39	40	8609	128
Полтавська область	1414	1316			1414	
Рівненська область	3932	3660	29	79	3679	
місто Севастополь						
Сумська область	6021	5633	194	15	3201	73
Тернопільська область	5099	4105	82	32	4153	762
Харківська область	5696	5164	28	78	5581	
Херсонська область	4547	4083	101	241	4306	
Хмельницька область	3183	3053	12	285	2894	4
Черкаська область	6325	4884	206	56	2146	14
Чернігівська область	1905	1791	59	27	1752	126
Чернівецька область	3625	3207	2	64	2088	1987

Однак слід зауважити, що наведені вище дані потребують певного уточнення і коригування: як відомо, не можна ототожнювати зареєстровану злочинність і її фактичний стан, оскільки жодна національна система офіційної реєстрації злочинів і правопорушень (у тому числі й українська) не є задовільною й бездоганною через існування значної кількості протиправних проявів, що залишаються за межами державного статистичного спостереження. До сьогодні немає способу обчислити точне співвідношення між кількістю зареєстрованих і фактично вчинених злочинів: перш ніж злочин буде зареєстрований і потрапить до офіційної статистики, потрібні три складові: по-перше, хтось повинен знати, що був скоєний злочин; по-друге, хтось повинен повідомити про злочин; і по-третє, правоохоронні органи повинні підтвердити, що закон був порушений¹.

За допомогою *методу прямого соціологічного виміру* шляхом проведення масового опитування 15 000 респондентів в 25 областях України (вибірка 600 респондентів для кожного регіону), науковцями Харківського інституту соціальних досліджень (ХІСД) у 2011 році було виявлено, що третина потерпілих не повідомили уповноважені органи про насильство в родині. Відповідно, можна зробити висновок, що рівень латентності домашнього насильства становив приблизно 33%².

Існування латентної злочинності визначається цілою низкою факторів. Залежно від причин нерезєстрації кримінальних правопорушень, традиційно виділяють такі види латентності: *природна, штучна та суміжна (погранична)*. Групу *природної (прихованої)* латентності складають злочини, інформація про які не надходила до правоохоронних органів ні в якому вигляді. До чинників, які породжують природну латентність злочинів та правопорушень, пов'язаних з насильством в сім'ї, відносяться, зокрема, такі: сором (в основному, коли насильство вчинене в інтимній або сексуальній сфері); постраждала особа не може про це повідомити (наприклад, через незнання мови, невміння розмовляти); внаслідок залякування, погроз на адресу постраждалої або побоювання помсти; сподівання, що кривдник виправиться; відсутність довіри до поліції та суду тощо.

Групу *штучної (або приховуваної)* латентності утворюють випадки домашнього насильства, інформація про які надходила до право-

---

¹ Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання) : монографія / А. Б. Блага. – Х. : ФОП Макаренко, 2014. – С. 85–87.

² Оцінка діяльності міліції за допомогою громадської думки : Звіт за результатами національного соціологічного дослідження / Д. О. Кобзін, А. М. Чернуосов, Р. В. Шейко та ін. – Харків : ХІСД, 2012. – С. 63.

охоронних органів, однак вона не була належним чином оформлена внаслідок свідомих неправомірних дій з боку службових осіб: необґрунтовані відмови у прийнятті заяви щодо вчинення домашнього насильства; недостатність доказів, щоб вірити повідомленню про домашнє насильство; прагнення штучно поліпшити показники своєї роботи; несумлінне ставлення посадових осіб поліції до захисту потерпілих від домашнього насильства, коли оперативно-слідчі дії проводяться неякісно і з порушенням строків та інші.

Що стосується так званої *суміжної (або пограничної)* латентності, то її створює категорія випадків вчинення домашнього насильства, які можуть не усвідомлюватися як протиправні через непевність особи (потерпілого, свідків або інших осіб, яким відомо про вчинення злочину, чи навіть службових осіб правоохоронних органів, до яких надійшла така інформація) у самому факті посягання: через правову неграмотність, внаслідок низького освітнього рівня, під впливом специфічних традицій даної місцевості тощо¹. Наприклад, за даними опитування «Ставлення громадян до гендерно зумовленого та домашнього насильства», тільки 56% населення знає, що таке психологічне насильство; 51% населення знає, що таке економічне насильство; 15% населення вважає, що заради збереження сім'ї жінка повинна «заплющувати очі» на насильство з боку чоловіка, ще 8% вагаються з відповіддю; тільки 52% українців вважають, що жінка може зазнати сексуального насильства з боку чоловіка, з яким перебуває у шлюбі або зустрічається; кожен четвертий українець (32% чоловіків та 20% жінок) вважає, що фізичне насильства чоловіка проти жінки в деяких випадках можна виправдати².

Взагалі, рівень латентності домашнього насильства залежить від багатьох факторів: характеру і розповсюженості обставин, через які випадки домашнього насильства стають прихованими; стану правосвідомості та соціальної активності населення, спрямованої на протидію таким проявам; активності правоохоронних органів і критеріїв оцінки їх діяльності; стабільності законодавства та судової практики; дотримання режиму законності державними органами і службовими особами тощо. Деякі обставини, навпаки, сприяють зниженню латентності цього виду насильства:

---

¹ Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання) : монографія / А. Б. Блага. – Х. : ФОП Макаренко, 2014. – С. 87–89.

² Ставлення громадян до гендерно зумовленого та домашнього насильства. – Режим доступу : <https://ukraine.unfpa.org/uk/publications/ставлення-громадян-до-гендерно-зумовленого-та-домашнього-насильства>.

- доступність для населення придбання та повсякденного користування засобами зв'язку, встановлення вебкамер тощо полегшують можливість фіксування випадків домашнього насильства та повідомлення про них до правоохоронних органів;
- більш широке охоплення населення страхуванням збільшує перспективу повідомлення потерпілими про насильство;
- зміни існуючих у суспільстві норм і цінностей, внаслідок чого формується «нульова терпимість» до домашнього насильства;
- кампанії у ЗМІ або активність громади щодо резонансних подій можуть привернути увагу широкої громадськості та сприяти справедливій реакції на вчинене. Так, у липні 2013 року майже тиждень мешканці Червоного Луча Луганської області мітингували під стінами міськвиконкому, вимагаючи справедливого покарання для екс-капітана міліції Д. Давидова, який по-звірячому вбив свою дружину, а однорічного сина викинув на дорозі за містом, оскільки і прокуратура, і суд визнали його винним лише у залишенні в небезпеці та признали покарання 1 рік 3 місяці позбавлення волі¹.

4.3. Судова практика у справах, пов'язаних з домашнім насильством

Одним із основних напрямів реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, відповідно до статті 5 Закону України «Про запобігання та протидії домашньому насильству», є належне розслідування фактів домашнього насильства, притягнення кривдників до передбаченої законом відповідальності та зміна їхньої поведінки. Для досягнення цього необхідні такі складові: по-перше, наявність норм матеріального цивільного, кримінального, адміністративного права, за допомогою яких постраждалим особам забезпечуються належні засоби правового захисту стосовно правопорушника; по-друге, забезпечення постраждалих осіб належними засобами правового захисту стосовно державних органів, які не виконали свого обов'язку вжити необхідних запобіжних або захисних заходів у межах своїх повноважень; по-третє, забезпечення права постраждалих осіб на компенсацію від осіб, що вчинили акт домашнього насильства; по-четверте, забезпечення того, щоб розслідування та судові провадження стосовно домашнього насильства, здійснювалися без неналежних

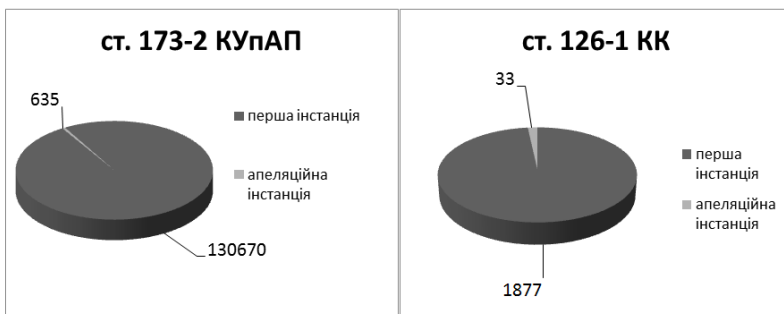
---

¹ Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання) : монографія / А. Б. Блага. – Х. : ФОП Макаренко, 2014. – С. 90.

затримок і з урахуванням прав постраждалої особи на всіх стадіях кримінального та адміністративного провадження.

Як ми вже розглянули у попередньому розділі, вітчизняне законодавство імплементувало положення Стамбульської конвенції щодо необхідності закріплення у матеріальному праві відповідних засобів захисту прав постраждалих (цивільно-правових, адміністративно-правових, кримінально-правових), і з січня 2019 року набрали чинності норми, якими встановлена кримінально-правова заборона застосування будь-яких форм домашнього насильства (психологічного, фізичного, економічного, сексуального). Отже, за вчинення домашнього насильства в Україні кривдник притягується до адміністративної відповідальності (за статтею 173-2 КУпАП), а за систематичне його вчинення – до кримінальної відповідальності (за ст. 126-1 КК України).

Відповідно до офіційної звітності, розміщеної на сайті Судової влади України, протягом 2020 року судами першої та другої інстанцій було розглянуто справ щодо притягнення до відповідальності за вчинення домашнього насильства:

Проведений аналіз підсумків розгляду в першій інстанції справ щодо притягнення до адміністративної відповідальності за частинами 1, 2 ст. 173-2 КУпАП показав, що лише за 62360 матеріалами (або 48%) було накладене стягнення. Зазначимо, що домінуючим видом стягнення був штраф – у 55473 випадках, що становить 89% від усіх накладених стягнень. На другому місці – громадські роботи (5277, або 8,5%). На третьому – призначення адміністративного арешту – 1569 (або 2,5%). Також було винесено 41 попередження. Проте у зв'язку із ухиленням порушника від відбування у 776 випадках громадські роботи знову ж таки були замінені на штраф.

За іншою частиною матеріалів: 1) справи було закрито у зв'язку із закінченням строків накладення – 20999 (16%) матеріалів; 2) було звільнено кривдників від відповідальності за малозначністю – 11414 (8,7%), у переважній більшості – з усним зауваженням; 3) справи було закрито за відсутністю складу, події – 8578 (6,5%); 4) ще 7 справ було закрито з передачею матеріалів на розгляд громадської організації або трудового колективу – 7.

Крім того, згідно з проведеним нами аналізом 150908 судових рішень за справами цієї категорії, розміщених у Єдиному державному реєстрі судових рішень за період з 01 січня по 31 грудня 2020 року, були прийняті ще такі рішення: 5) повернуто для належного оформлення – 11901 (8%) матеріалів; 6) повернуто на доопрацювання – 9008 (6%).

Судами апеляційної інстанції було: залишено в силі – 194 постанови судів першої інстанції; скасовано – 192 постанови, у тому числі через відсутність складу, події адміністративного правопорушення – у 100 випадках; передано на розгляд до іншого суду в межах юрисдикції апеляційного суду через неможливість утворити склад суду для судового розгляду справи – 623 справи.

Тепер більш детально розглянемо **проблемні моменти, які виникали у правоохоронних та судових органів щодо забезпечення невідворотності покарання для кривдників та зміни їхньої поведінки.**

1. Повернення матеріалів справ до органу поліції, що їх надіслав, для усунення недоліків у зв'язку із неналежним оформленням протоколу про адміністративне правопорушення. Відповідно до вимог ст. 256 КУпАП, у протоколі про адміністративне правопорушення зазначаються, зокрема: місце, час вчинення і суть адміністративного правопорушення; прізвища, адреси свідків і потерпілих, якщо вони є. У попередньому розділі ми розглядали вимоги до оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції, закріплені у затвердженій наказом МВС України від 06.11.2015 № 1376 відповідній Інструкції¹. Відповідно до пункту 9 розділу II зазначеної Інструкції з оформлення матеріалів, під час складання протоколу про адміністративне правопорушення в ньому зазначаються, зокрема: у графі «дата, час, місце вчинення і суть учиненого адміністративного правопорушення» – суть адміністративного правопорушення (повинна точно відповідати ознакам складу адміністративного правопорушення, зазначеним у статті КУпАП, за якою складено протокол).

---

¹ Наказ МВС України «Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції». – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1496-15>.

Отже, неналежне оформлення матеріалів буде мати місце у випадках, коли в протоколі про адміністративне правопорушення:

- не викладено повністю об'єктивну сторону вчиненого правопорушення, передбаченого ст. 173-2 КУпАП;
- не зазначено, в чому саме полягало домашнє насильство – яка саме форма (форми) домашнього насильства мали місце та у яких діях (бездіяльності) це проявилось;
- не зазначено дату, час чи місце вчинення адміністративного правопорушення;
- не зазначено прізвище, ім'я, по батькові, місце мешкання, інші анкетні дані особи, яка є потерпілою від цього адміністративного правопорушення та ступінь спорідненості з кривдником;
- відсутні копії документів, які підтверджують особу кривдника, потерпілої та ступінь спорідненості між ними;
- не зазначені свідки правопорушення;
- відсутні докази вчинення правопорушення;
- текст написаний нерозбірливо, внаслідок чого його неможливо прочитати.

У п. 24 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 14 від 23.12.2005 р. визнано правильною практику тих суддів, які вмотивованими постановами повертають протоколи про адміністративні правопорушення, складені без додержання вимог КУпАП, відповідному правоохоронному органу для належного оформлення¹. Разом з тим, згідно з п. 7 розділу II згаданої вище Інструкції з оформлення матеріалів, не допускаються унесення додаткових записів після того, як протокол про адміністративне правопорушення підписано особою, стосовно якої його складено.

Багато суддів у своїх постановках зазначають таке: «В разі необхідності внесення будь-яких доповнень чи змін до протоколу, складається рапорт на ім'я начальника відділу поліції, який в подальшому приєднується до адміністративного матеріалу та в протоколі повинні бути відмітки притягнутої особи про ознайомлення з дооформленим проколом про адміністративне правопорушення складеного стосовно нього»².

---

¹ Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 N 14 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті». – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-05>.

² Див., напр., Постанову Харківського районного суду Харківської області від 18.01.2019 р. по справі Справа № 635/418/19. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79271181>.

Таким чином, неналежне оформлення протоколу про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 173-2 КУпАП, у перспективі може призвести до закриття судом провадження у зв'язку із закінченням строків накладення адміністративного стягнення, передбачених ст. 38 КУпАП, або провадження у справі підлягатиме закриттю із звільненням особи від адміністративної відповідальності. Відповідно, тільки неухильне дотримання вимог, визначених в ст. 256 КУпАП щодо оформлення протоколу про адміністративне правопорушення, дозволить уникнути зазначених ризиків та забезпечити невідворотність відповідальності кривдників.

2. Незабезпечення явки кривдника, що притягається до адміністративної відповідальності, до суду як єдина підстава для повернення справи на доопрацювання. У попередньому розділі ми звертали увагу на те, що під час розгляду справи присутність особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, є обов'язковою. У разі ухилення від явки на виклик органу внутрішніх справ або судді районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду цю особу органом поліції може бути піддано приводу (ст. 268 КУпАП). Проте постанова щодо застосування приводу відносно кривдника, що вчинив домашнє насильство, судді переважно не виносять а направляють справи на доопрацювання з метою усунення недоліків оформлення або для забезпечення явки особи до суду. Це, у свою чергу, призводить до затримання строків для прийняття рішення у справі про зазначене адміністративне правопорушення, які відповідно до ст. 38 КУпАП становлять 3 місяці з дня вчинення правопорушення. Однак, як правильно було зазначено у рішенні Вищої ради правосуддя, «Чинним законодавством прямо не передбачено можливості повернення протоколів на дооформлення, проте в Україні склалася усталена судово практика, за якою таке повернення обґрунтовується посиланням на пункт 2 частини першої статті 278 КУпАП. Відповідно до вказаної норми при підготовці до розгляду справи про адміністративне правопорушення відповідний орган (посадова особа) вирішує, зокрема, питання про те, чи правильно складено протокол та інші матеріали справи про адміністративне правопорушення. Таким чином, повернення протоколу на дооформлення можливе у разі "неправильного складення протоколу та інших матеріалів справи про адміністративне правопорушення".

Втім, вимоги до змісту протоколу, який є основним документом, що фіксує юридичний факт адміністративного правопорушення (ст. 254 КУпАП), встановлені ст. 256 КУпАП. Жодне положення вказаної норми не дає приводу для тлумачення, згідно з яким вимоги

до протоколу (який є документом) включають вимоги щодо будь-яких дій особи, що склала протокол, після його складання – наприклад, щодо доставлення порушника до суду. Твердження про те, що незабезпечення явки осіб, яких притягують до відповідальності, вказує на недоліки протоколу як документа, явно суперечить не лише вимогам закону, а й вимогам формальної логіки – судове засідання (та явка у нього) відбувається вже після того, як протокол складено та передано до суду, тому перебіг такого засідання (незабезпечення явки у нього) не може свідчити про недоліки протоколу в силу самої природи речей»¹.

Відповідно, можна зробити висновок, що неявка особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, до суду, як єдина підстава для повернення справи на доопрацювання, є неприпустимою, оскільки процесуальним законом з достатньою однозначністю передбачені дії судді у випадках неявки особи, яка притягається до відповідальності, у судове засідання, зокрема необхідність застосування у встановленому порядку приводу.

3. *Визнання суддями домашнього насильства як малозначного діяння.* Відповідно до ст. 22 КУпАП, у разі малозначності вчиненого адміністративного правопорушення орган (посадова особа), уповноважений вирішувати справу, може звільнити порушника від адміністративної відповідальності і обмежитись усним зауваженням. У нормах чинного КУпАП не визначається поняття малозначності вчиненого правопорушення, не закріплений виключний перелік діянь, які можуть вважатися малозначними, не міститься вказівок на ознаки, що дозволяють судити про малозначність провини. Усе це породжує неоднозначність тлумачення ст. 22 КУпАП та дискреційність у прийнятті рішення про її застосування.

Натомість Кримінальний кодекс у ч. 2 ст. 11 визначає, що не є злочином дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого цим Кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі. Очевидно, що і до малозначних адміністративних правопорушень слід відносити такі, які формально містять ознаки правопорушення, передбаченого КУпАП, але не становлять

---

¹ Рішення Третьої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 30.05.2018 № 1555/Здп/15-18 «Про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді Козелецького районного суду Чернігівської області Анохіна А. М.». – Режим доступу : <https://hcj.gov.ua/doc/doc/220>.

великої суспільної шкоди та не завдають і не могли завдати значної шкоди громадянам, державним або суспільним інтересам.

Стаття 22 КУпАП не передбачає обов'язковості звільнення від адміністративної відповідальності за всі малозначні правопорушення, а передбачає тільки право прийняти таке рішення. У зв'язку із цим орган (посадова особа) зобов'язаний розглянути всі елементи складу адміністративного правопорушення, оцінити його наслідки, переконатися, що внаслідок його вчинення не завдана і не могла бути завдана значна шкода. Аналіз та правова оцінка зазначених даних дозволяють вирішити питання про звільнення порушника від адміністративної відповідальності й можливість обмежитися усним зауваженням. Установлення в законі такого заходу впливу, як усне зауваження, дає змогу говорити про невідворотність реагування на кожне правопорушення, зокрема й малозначне.

Дослідження судової практики щодо визнання судьями актів домашнього насильства як малозначного діяння показало, що у більшості випадків вони оцінюють не стільки їх незначну суспільну шкідливість (а домашнє насильство, безумовно, є суспільно шкідливим) та не завдання й неможливість завдання внаслідок домашнього насильства шкоди постраждалим, скільки інші ознаки – обстановку, в якій вчинене порушення, особистість порушника, обставини, що пом'якшують і обтяжують відповідальність тощо. Так, даними, які свідчать про малозначність діяння, визнавались:

- притягнення до адміністративної відповідальності вперше;
- стан здоров'я особи, що притягається до відповідальності;
- відсутність претензій до правопорушника з боку потерпілої особи;
- усунуті негативні наслідки;
- щире каяття;
- визнання вини;
- думка потерпілої про малозначність діяння;
- примирення з потерпілою особою;
- усвідомлення провини та наявність вибачень перед потерпілою особою;
- відсутність претензій потерпілої особи;
- прохання потерпілої закрити справу;
- наявність соціального статусу (учасник ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС) та інші.

У деяких рішеннях суду фактом, що підтверджує малозначність домашнього насильства, навіть фігурує невизнання кривдником своєї вини:

Справа № 727/9504/19
Провадження № 3/727/3566/19

ПОСТАНОВА
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ
09 вересня 2019 року м. Чернівці

Суддя Шевченківського районного суду м. Чернівці Слободян Г. М. розглянувши адміністративну справу про притягнення до адміністративної відповідальності ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1, мешканця АДРЕСА_1, раніше до адміністративної відповідальності не притягувався, передбаченого ст. 173-2 ч.1 КпАП України,

в с т а н о в и в:

Згідно протоколу серії АПР18 № 090559 від 31.07.2019 року ОСОБА_1 27.07.2019 року о 23.00 годин знаходячись в будинку по АДРЕСА_1, словесно ображав свою дружину гр. ОСОБА_2, висловлювався нецензурною лайкою в її сторону та погрожував фізичною розправою, внаслідок чого була завдана шкода психічному здоров'ю потерпілій чим спричинив насильство в сім'ї.

В суді ОСОБА_1 свою вину заперечив та зазначив що ніяких конфліктів із його сторони не було, а навпаки всі конфлікти вчиняє його дружина.

Суд, заслухавши пояснення ОСОБА_1 вивчивши матеріали справи вважає за необхідне справу закрити за малозначністю адміністративного правопорушення.

Враховуючи малозначність вперше вчиненого адміністративного правопорушення, суд вважає за доцільне звільнити ОСОБА_1 від адміністративної відповідальності за малозначністю адміністративного правопорушення, обмежившись усним зауваженням.

Керуючись статтею 22, статті 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення, суддя

П О С Т А Н О В И В :

ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1, мешканця АДРЕСА_1 звільнити від адміністративної відповідальності за малозначністю, обмежившись усним зауваженням, провадження у адміністративній справі закрити.

Постанова може бути оскаржена до апеляційного суду Чернівецької області через Шевченківський районний суд м. Чернівці шляхом подання апеляційної скарги протягом десяти днів з дня винесення постанови.

СУДДЯ Слободян Г. М.¹

---

¹ Постанова Шевченківського районного суду м. Чернівці від 09 вересня 2019 р. по справі № 727/9504/19. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84841705>.

4. Діяння кривдника не були належним чином оцінені та не зазнали осуду від імені держави через:

а) використання старого законодавства (у рішеннях судді використовують зворот «спричинив насильство в сім'ї» або посилаються на «ЗУ "Про протидію насильству в сім'ї"»);

б) неправильне тлумачення суддями кола осіб (наприклад, не визнають, що вчинене між дорослими дітьми та їх батьками; колишнім подружжям; рідними братами та сестрами; зятем/невісткою та тестем/тещею/свекрухою тощо насильство є домашнім) та умов, за якими на тих чи інших осіб розповсюджується дія законодавства (незалежно від їх спільного проживання та ведення спільного господарства);

в) неправильне тлумачення суддями місця вчинення правопорушення (не визнають, що домашнє насильство може бути вчинене не тільки за місцем спільного проживання).

5. З тексту постанов не зрозуміло, на чому саме ґрунтується рішення судді (особливо щодо випадків психологічного насильства):

«...гр. ОСОБА_1 вчинив психологічне насильство в родині, відносно дружини ОСОБА_2..., тим самим вчинив правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 173-2 КУпАП. В судовому засіданні ОСОБА_1 вину у вчиненому правопорушенні не визнав, суду дав показання, що сварку зі своєю дружиною не вчиняв. Потерпіла ОСОБА_2 в судовому засіданні пояснила, що сварку її чоловік не вчиняв, претензій до нього не має. ...»

п о с т а н о в и в :

Закрити провадження у справі про адміністративне правопорушення за ч. 1 ст. 173-2 КУпАП ... у зв'язку з відсутністю події і складу адміністративного правопорушення. Постанова може бути оскаржена...»

Відповідно, виникають логічні питання: невизнання вини є підставою для закриття справи? На підставі чого працівники поліції приїхали до сім'ї, відібрали пояснення, склали протокол, якщо ніякого насильства та сварок не було? І хоча у цих рішеннях зазначено, що на постанову може бути подано апеляційну скаргу до апеляційного суду, проте виникає питання, а що саме у такому рішенні можна оскаржити? Бажано було б, щоб суддя зазначив, наприклад, що для кваліфікації психологічного насильства необхідним є не тільки встановлення діяння (словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері), а і наслідків – що такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди

психічному здоров'ю особи (п. 14 ст. 1. ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству»).

б. Частими є випадки затягування розгляду справ про притягнення кривдника до відповідальності, що мали своїм наслідком закриття провадження через сплив строку накладення адміністративного стягнення. При цьому спостерігаються різні підходи судів до необхідності визначення вини кривдника під час закриття провадження у зв'язку із закінченням строків накладення стягнення. Так, аналіз постанов показав, що судді у такій ситуації:

- встановлюють вини в резолютивній частині і закривають провадження через сплив строків;
- встановлюють вини в мотивувальній частині;
- не встановлюють вини:
  - відмовляються встановлювати вини принципово;
  - не згадують про це питання в рішенні взагалі;
  - побічно згадують в мотивувальній частині рішення і закривають провадження в резолютивній.

Як слушно зазначає Павло Пархоменко, голова Бахмацького районного суду Чернігівської області, виникнення обговорюваних суперечностей пов'язано із тим, що в першу чергу КУпАП, який є основним нормативно-правовим актом, що регулює порядок провадження у справах про адміністративні правопорушення, був прийнятий ще за радянських часів, і повністю не відповідає умовам сьогодення та належним чином не врегулює відповідну процедуру.

По-друге, виходячи із специфіки розгляду справ про адміністративні правопорушення, їхній розгляд закінчується на другій інстанції, у зв'язку із чим у цій категорії справ відсутнє рішення найвищої судової інстанції, яке б могло стати відповідним прецедентом саме під час розгляду справ про адміністративні правопорушення¹.

На нашу думку, більш правильною є позиція щодо необхідності встановлення вини особи у випадку закінчення на момент розгляду справи про адміністративне правопорушення строків, передбачених КУпАП. Так виникає логічне питання: навіщо закривати справу про адміністративне правопорушення у зв'язку із закінченням строків, у випадку, якщо відсутня вина особи у вчиненні адміністративного

---

¹ Пархоменко П. Проблеми встановлення вини особи при закритті справ про адміністративні правопорушення у зв'язку із закінченням на момент розгляду справи строків, передбачених КУпАП. – Режим доступу : https://protocol.ua/ua/problems_vstanovleniya_vini_osobi_pri_zakritti_sprav_pro_administrativni_praporushennya_u_zv_yazku_iz_zakinchenniam_na_moment_rozglyadu_spravi_strokov_peredbachenih_kupap.

правопорушення? У такому випадку на користь особі буде констатація її невинуватості. Далі звернемо увагу на формулювання статті 38 КУпАП – «строки накладення адміністративного стягнення», яке все ж таки накладається лише на винну особу. Відповідно, і застосування цієї норми (можливість застосування строків накладення адміністративного стягнення) повинно відбуватись лише у випадку встановлення вини особи у вчиненні правопорушення. Тим більше, за своєю правовою природою звільнення від відповідальності у зв'язку із закінченням строків накладення адміністративного стягнення не є «реабілітуючою обставиною».

Не можна погодитись із думкою про те, що пункт 7 частини першої статті 247 КУпАП не містить положень про наявність у суду повноважень щодо встановлення обставин вчинення адміністративного правопорушення. Цю норму закону необхідно застосовувати у взаємозв'язку із іншими нормами. Зокрема пункт 7 частини першої статті 247 КУпАП містить посилання саме на статтю 38 КУпАП, яка, як ми зазначали вище, підлягає застосуванню лише у випадку, якщо наявна вина особи і існують підстави для накладення адміністративного стягнення. Крім того, стаття 280 КУпАП встановлює обов'язок під час розгляду справи про адміністративне правопорушення з'ясувати ряд обставин, в тому числі, чи винна особа в його вчиненні. Так само і стаття 284 КУпАП не містить обмежень у процесі винесення постанови про закриття справи встановити вини особи.

У свою чергу законодавець передбачив іншу підставу для закриття провадження у справі за відсутності події і складу адміністративного правопорушення (пункт 1 частини першої статті 247 КУпАП). Головне – з метою уникнення порушення принципу презумпції невинуватості, під час вирішення питання про закриття справи на підставі пункту 7 частини першої статті 247 КУпАП і встановлення вини особи у вчиненні адміністративного правопорушення, такій особі повинна бути забезпечена належна правова процедура з висловлення власної позиції, а судові рішення повинно бути мотивованим у підтвердження відповідної позиції і спростуванні доводів¹.

7. *Значна кількість штрафів як стягнення за вчинення домашнього насильства* (навіть якщо у кривдника та постраждалої спільний сімейний бюджет).

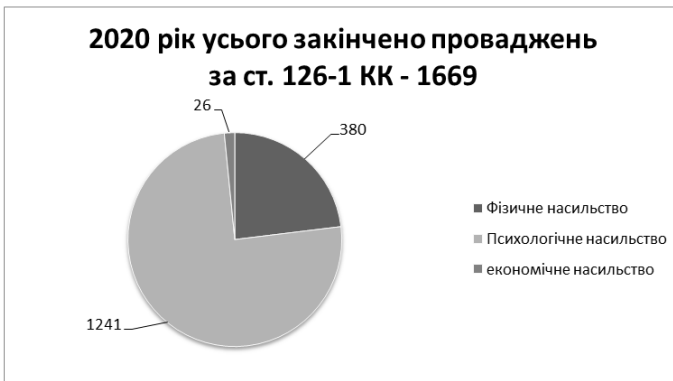
8. Як *позитивний момент* роботи суддів під час притягнення до адміністративної відповідальності кривдників слід вказати на суттєве покращення ситуації з дотриманням вимог щодо *поваги, неупередженого*

---

¹ Там само.

і *небайдужого ставлення* до постраждалих осіб. Так, судді вже не використовують формулювання щодо провокування домашнього насильства потерпілими, як це було у попередні роки («... конфлікт спровокований потерпілою»). Натомість наразі використовується безоцінне судження щодо постраждалої особи і вказується на неправомірність поведінки такої особи, внаслідок чого й виник конфлікт («...конфлікт спровокований неправомірними діями потерпілої особи»).

Аналіз ситуації з *притягненням кривдників до кримінальної відповідальності* показав, що за 12 місяців 2020 року було закінчено 1669 кримінальних проваджень за ст. 126-1 КК України (Домашнє насильство).

Як видно з наведеної діаграми, тут також домінуючим було вчинення психологічного насильства (1241), на другому місці – фізичне насильство (380), на третьому – економічне (26).

З усієї маси завершених проваджень судами першої інстанції з винесенням обвинувального вироку було розглянуто 926 кримінальних проваджень; судами другої інстанції було переглянуто 33 вироки.

За видами призначені судами першої інстанції покарання розподілились таким чином:

- громадські роботи – 410;
- обмеження волі – 33;
- арешт – 119;
- позбавлення волі – 38,
- штраф – 6.

Звільнено від покарання з випробуванням – 172.

Серед *наявних проблем* звернемо увагу на такі:

1. *Закриття кримінальних проваджень на підставі п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України у зв'язку з відмовою потерпілої від обвинувачення у*

кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. У січні 2019 року набрали чинності зміни до Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК), зокрема, ст. 284 КПК «Закриття кримінального провадження та провадження щодо юридичної особи», відповідно до яких «...Кримінальне провадження закривається в разі, якщо:

7) потерпілий, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, крім кримінального провадження щодо злочину, пов'язаного з домашнім насильством; ...» (п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК)¹.

Тим не менш, за 2019 рік 33 кримінальних провадження за цими підставами були закриті. Додамо, що за 10 з них все ж було відкрите апеляційне провадження або ухвали були скасовані.

2. *Вкрай низьке застосування до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, обмежувальних заходів та направлення таких осіб на проходження пробацийної програми або програми для кривдників.* Завдяки внесеним змінам до КК та КПК наразі передбачена можливість застосування до кривдника обмежувальних заходів як під час досудового розслідування (ст. 194 КПК), так і одночасно з призначенням покарання (ст. 91-1 КК). Проте за 2019 рік обмежувальні заходи, передбачені вимогами ст. 91-1 КК України, були застосовані лише у 3 вироках (Миколаївська та Дніпропетровська області). На пробацийну програму направлений 1 обвинувачений (Одеська область).

У зв'язку із цим видається корисним навести запропоновані І. А. Тітком та О. В. Харитоновою правила кваліфікації злочинів, пов'язаних з домашнім насильством:

1) якщо домашнє насильство полягає в діянні, яке співпадає з ознаками іншого злочину, але потерпілий – спеціальний (ст. 3 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству»), насильство носить систематичний характер і максимум санкції за цей інший злочин нижче чи рівний санкції, передбаченій ст. 126-1 КК – кваліфікація відбувається за ст. 126-1 КК (наприклад, якщо домашнє насильство полягає в систематичному заподіянні умисного легкого тілесного

---

¹ Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 № 2227-VIII. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>.

ушкодження, передбаченого ч. 1 ст. 125 КК, – вчинене потребує кваліфікації за ст. 126-1 КК);

2) якщо потерпілий спеціальний, але немає систематичності – кваліфікація за відповідною статтею КК України та п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК (наприклад, ч. 1 ст. 125, п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК). Якщо домашнє насильство вчиняється щодо спеціального потерпілого у присутності дитини – враховується і п. 6 ч. 1 ст. 67 КК;

3) якщо санкцією ст. 126-1 КК (за наявності ознак діяння, передбаченого у цій статті) не охоплюються інші злочини, що становлять зміст насильства, – вони потребують додаткової кваліфікації за іншими статтями, відповідно, кваліфікація відбуватиметься за сукупністю ст. 126-1 КК та інших статей КК, що передбачають ці злочини (наприклад, ст. 126-1 КК та ч. 1 ст. 122 КК);

4) якщо спеціальний потерпілий передбачений як кваліфікуюча ознака певного складу злочину – кваліфікація відбувається за тією частиною статті, де передбачена ця ознака (наприклад, ч. 2 ст. 152 КК «Згвалтування» в оновленій редакції передбачає згвалтування, вчинене щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах)¹.

4.4. Характеристика кривдників

Протягом 2020 року на профілактичний облік було поставлено 85285 осіб, у т. ч. у зв'язку з вчиненням адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173-2 КУпАП – 83146 та у зв'язку з видачею обмежувального припису – 164. З них – 85141 дорослих осіб (зокрема 75961 особа – чоловічої статі і 9180 – жіночої) і 144 дитини (з яких – 115 хлопців і 29 дівчат)².

Як бачимо з наведених цифр, статевий розподіл кількості осіб, що вчиняють домашнє насильство, свідчить про суттєве домінування як серед дорослих осіб, які перебували на профілактичному обліку, так і серед дітей осіб чоловічої статі. У цьому контексті слід погодитися з думкою, що переважання чоловіків серед кривдників в першу чергу є свідченням гендерного характеру домашнього насильства. Серед осіб,

---

¹ Харитонова О., Тітко І. Злочин, пов'язаний з домашнім насильством: правові проблеми та практичні рекомендації. – Режим доступу : https://jurliga.ligazakon.net/ua/analitics/192450_zlochyn-povyazaniy-z-domashnm-nasilstvom-pravov-problemi-ta-praktichn-rekomendats.

² Звіт про результати роботи органів Національної поліції України із запобігання та протидії домашньому насильству за 12 місяців 2019 року (форма № 1-ДН). – Рукопис, К., 2020. – С. 2.

які вчинили домашнє насильство, частка неповнолітніх складає близько 0,17%.

Соціально-психологічні особливості поведінки осіб, які вчинили домашнє насильство. Практика запобігання та протидії домашньому насильству, а також проведені у цій сфері дослідження дозволяють зробити висновок, що думка, що кривдник – це завжди малокультурна особа з низьким освітнім рівнем, яка зловживає алкоголем і поводить себе агресивно з усім оточенням, – є не більше ніж міфом. Насправді насильство вчиняють різні особи. Вони можуть бути різного віку, статі, освітнього рівня, професії, соціального статусу.

Проведене нами дослідження осіб, які вчинили злочини, пов'язані з домашнім насильством, показало, що більше половини кривдників до вчинення злочину вели інертно-паразитичний спосіб життя та зловживали спиртними напоями, що створювало сприятливе підґрунтя для численних конфліктів із майбутніми потерпілими. У третини осіб судово-психіатричними та судово-психологічними експертизами виявлені психічні аномалії у межах осудності. Серед них хронічний алкоголізм; психопатія; наслідки черепно-мозкових травм; наркоманія; олігофренія; епілепсія, шизофренія. Проте кривдники не є людьми, які завжди знаходяться у стані гніву чи ворожості. З колегами, знайомими чи малознайомими людьми вони поводяться доброзичливо та приязно. Агресивними ж вони стають вдома, з близькими.

Особи, які вчиняють домашнє насильство, розрізняються моделями насильства та рівнем небезпечності. Оскільки не існує узгодженого універсального психологічного профілю кривдника, вважається поширеним профілем поведінки кривдника такий, що описується як «поведінковий моделі, для яких є характерним примусовий контроль, що включає різні форми погроз, психологічного та фізичного насильства».

Існує частина кривдників, які страждають від психічних захворювань таких, як депресія, посттравматичні стресові розлади, мають психопатологію. Діагностичний та статистичний підручник Американської психологічної Асоціації (DSM-IV) не має діагностичної категорії для кривдників, але ментальне захворювання повинно розглядатися як фактор, який може впливати на природу насильства.

Деякі насильники у дитинстві самі були жертвами фізичного чи сексуального насильства, недбалого ставлення батьків. Частина з них потерпала від жорстокого поводження, мала проблеми з психічним здоров'ям¹.

---

¹ Програма підготовки працівників органів внутрішніх справ з питань попередження насильства щодо жінок. Тренінговий модуль / В. М. Бондаровська,

За результатами власного дослідження В. М. Бондаровська розробила *психологічний портрет кривдника*, відповідно до якого особам, які вчиняють домашнє насильство, притаманні такі ознаки.

Інтелект: міфологізованість – міф про його особливу роль і особливі здібності; наявність власної точки зору, що не підлягає змінам та обговоренню; своє уявлення про владу; рівень культури частіше низький, але бувають кривдники з високим рівнем обізнаності; недостатній рівень знань щодо міжнародного законодавства та законодавства України; відсутність умінь обговорювати проблеми; гіпертрофована жага особисто приймати всі рішення.

Цінності: власна кар'єра; цінності своєї батьківської, часто дисфункціональної чи тоталітарної, сім'ї; бажання самоствердження, навіть за рахунок інших людей; мати людину, яка повинна мене обслуговувати і служити; ніхто не повинен мати ніяких сумнівів у моїй геніальності чи спроможності.

Мотиви: влада за будь-яку ціну; подолання своєї дитячих комплексів за допомогою насильства щодо близьких людей; реалізація систематичної агресивної поведінки, не зазнаючи ніяких покарань і не несучи за це ніякої відповідальності; віра в те, що кохання може бути і «з кулаками»; віра в те, що життя жертви та дітей ніщо порівняно з моїм; віра в те, що саме він знає, в чому щастя жертви та дітей; страх перед змінами у своєму житті (наприклад, дружина піде працювати).

Етика, мораль: установки на те, що заради нього чи його цілей усі близькі, насамперед, партнер, повинні жертвувати всім; готовність вирішувати всі питання силою; готовність до того, щоб близькі люди втратили свою гідність; прийняття етики стосунків у своїй батьківській сім'ї, яка є (була) дисфункціональною чи тоталітарною, за норму.

Самооцінка: завищена самооцінка чи прихована занижена за бажання мати високу самооцінку; втрата віри в близьких і гіпертрофована віра в себе; стигматизація близьких людей і надання їм соціальних ролей: «нероба», «нікчема», «погана господарка», «погана мати», «невіглас» тощо і через це штучне підняття своєї власної самооцінки; наявність дитячих психологічних травм, намагання вирішити проблему через штучне підняття своєї самооцінки і штучне зниження самооцінки близьких людей.

Емоційний стан: почуття правоти завжди і у всьому; хронічний стрес, систематична агресивна поведінка; втрата рівноваги; зловживання засобами «набуття рівноваги» – алкоголь, наркотики тощо; страх щодо

суспільства, начальників; відчуття повсякденності факту домашнього насильства.

Життєві вміння: невміння знімати психологічну напругу; низька культура подолання стресів та травм (у всіх гріхах звинувачує не себе, а інших); відсутність практики отримання психологічної допомоги і віри в те, що саме йому це дуже потрібно; відсутність умінь змінювати звичні стереотипи та шукати нові шляхи вирішення проблем; низький рівень встановлення партнерських стосунків.

Особистісні риси: співзалежність від інших людей; порушення закономірностей раннього розвитку людини, що проявляється у протизалежних моделях поведінки, униканні близькості; відсутність умінь партнерського співіснування; гіпертрофоване бажання бути лідером; травмованість; агресивність; дратівливість; авторитарність¹.

4.5. Характеристика постраждалих від домашнього насильства

У наявній статистичній звітності інформація стосовно загальної кількості осіб, які постраждали від сімейного насильства, відсутня. У другому питанні цього розділу ми наводили та аналізували статистичні дані щодо кількості зареєстрованих заяв, повідомлень про вчинені правопорушення та інші події, пов'язані з домашнім насильством. Однак екстраполювати їх на потерпілих потрібно з обережністю, оскільки, як відомо, домашнє насильство є циклічним явищем, яке через деякий час повторюється, тому одна і та сама особа може звертатися до поліції по декілька разів.

Наявні дані стосовно кількості щорічно виявлених сімей, у яких застосовується насильство до членів родини (за 12 місяців 2020 року – 59715), також не можуть повністю розкрити картини щодо кількості жертв домашнього насильства, адже досить часто кривдник завдає шкоду декільком членам своєї сім'ї. Крім того, як ви пам'ятаєте, відповідно до Закону про домашнє насильство, постраждалою від насильства вважається не тільки дитина, яка безпосередньо зазнала домашнього насильства у будь-якій формі, а й дитина, яка стала свідком (очевидцем) такого насильства.

Деяко більше інформації містять статистичні дані про осіб, які потерпіли від злочинів, пов'язаних з домашнім насильством.

---

¹ Соціальна і корекційна робота з особами, які вчинили насильство в сім'ї : навч.-метод. посіб. – Том 1. – К. : «Україна». – 2011. – С. 63–64.

Актуальні проблеми протидії домашньому насильству

Кількість осіб, які потерпіли від злочинів, пов'язаних із домашнім насильством за 12 місяців 2020 року		3118
З них	дорослих осіб чоловічої статі	451
	дорослих осіб жіночої статі	2539
	неповнолітніх осіб чоловічої статі	31
	неповнолітніх осіб жіночої статі	18
	малолітніх осіб чоловічої статі	51
	малолітніх осіб жіночої статі	28
	осіб похилого віку	328

Зіставлення розподілу злочинців і потерпілих від злочинів, що пов'язані із насильством в сім'ї, свідчить про гендерний характер цього явища: усталені настанови кривдників щодо статевих та сімейних ролей диктують спосіб спілкування з рідними за допомогою агресивності, домінантності і контролю над більш слабкою жертвою. Зокрема, якщо дорослі чоловіки серед кривдників були домінуючою категорією (90,4%), то серед потерпілих їх частка склала лише 16%, у той час як більше 2/3 (78%) осіб, які пережили насильство – це жінки.

За даними проведеного нами дослідження, у жінок-потерпілих найбільш численними є вікові категорії осіб 60 років і старше та 19–29 років, а у чоловіків – 30–39 років і 40–49 років. Жінки, які мають найбільший ризик стати жертвами домашнього насильства, переважно належать до надчутливого або тривожно-лабільного психологічного типу. Серед потерпілих досить вагомим виявився прошарок осіб, які не працювали і не навчалися (13,4% та 9,7%), більшість з яких вели асоціальний спосіб існування, жили за рахунок винного, зловживали алкоголем або вживали наркотики¹.

Ренді Гейдж у книзі «Чому ви нерозумні, хворі й бідні... І як стати розумним, здоровим і багатим» описав такі *типові риси жертви*:

1. Завжди можуть переконати себе в тому, що всі невдачі в їхньому житті відбуваються не з їхньої вини.
2. Вважають, що оскільки всі нещастя викликані суто зовнішніми чинниками, це звільняє їх від особистої відповідальності.
3. Отримують значну частку уваги, симпатій і жалю з боку оточення.
4. Приймають цю увагу, симпатію і жалість за любов, якої відчайдушно потребують, але яку не знають, як отримати.
5. Використовують попередні невдачі в особистому житті для підтвердження того, що вони не здатні на емоційну близькість ще з ким-небудь.

¹ Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання) : монографія / А. Б. Блага. – Х. : ФОП Макаренко, 2014. – С. 110–112.

6. Посилаються на давніші поразки, виправдовуючи цим відсутність спроб досягнути високих цілей і здійснити перспективні проекти.

7. Приймають за істину в останній інстанції той факт, що вони – «ганебні грішники», що їм «ніколи нічого не досягти», або вважають, що у них немає потрібної освіти чи зв'язків для того, аби досягти успіху.

8. Можуть відчувати себе героїчними «маленькими людьми», які наперекір усьому борються із силами зла.

9. Відчувають свою духовну велич, покладаючи своє щастя на вівтар людства і думаючи, що за це будуть винагороджені в майбутньому житті.

10. Можуть вести по суті несвідоме існування, скоряючись стадним інстинктам, і просто дозволяти життю відбуватися, ні про що не задумуючись.

Така життєва позиція перешкоджає внутрішньому зростанню людини, заважає їй вести радісне і повнокровне – справжнє життя і дозволяє існувати тим, хто займає позицію лідера, але лідером не є¹.

Валентина Боднарівська встановила, що *жінкам, які переживають домашнє насильство, притаманний такий психологічний портрет.*

Цінності: сім'я як найголовніше у житті; діти як те, за для чого ти живеш; бажання схвалення оточенням як особи, що є хорошою матір'ю та господаркою; успіх партнера – те, заради чого можна терпіти все.

Мотиви життєдіяльності: альтруїзм (ризик та самопожертва заради близьких, зокрема дітей); віра в те, що, догоджаючи чоловікові (партнерові), можна уникнути конфліктів у сім'ї та жити мирно; віддаючи всю себе близьким, людина самореалізується; треба виглядати в очах оточення благополучною та щасливою; засвоєні у дитинстві стигми («ні на що не згодна», «невіглас» і т. п.) є справедливими і треба максимально їх приховувати; відчуття своєї безпорадності щодо подолання насильства стосовно себе самої та дітей; безнадійність щодо зміни обставин свого життя; слабкість бажань бути незалежною.

Етичні та моральні норми: необізнаність щодо прав людини та неготовність їх відстоювати; спрощення правової ситуації щодо себе, свого партнера та своїх дітей; правова безпорадність; спрощення моральних норм щодо чоловіка (партнера): «Він господар – йому можна майже все, аж до інцесту щодо моїх дітей»; готовність

---

¹ Валентина Боднарівська. Доля людини в незалежній Україні, або Чому в Україні бракує лідерів / Газета «День», 21 грудня, 2007. – Режим доступу : <http://day.kyiv.ua/uk/article/nota-bene/dolya-lyudini-v-nezalezhnii-ukrayini-abo-chomu-v-ukrayini-brakuie-lideriv>.

заплюшувати очі на жорстокість щодо дітей; самопожертва заради успіхів чоловіка (партнера) та дітей; готовність відмовляти собі у всьому на користь близьких; цінність подолання бідності переважає порівняно з цінністю добропорядності; засмученість та почуття пригнічення у зв'язку з неможливістю самореалізуватися та уникнути насильства, знаходженням у колі насильства.

Рівень інтелектуального розвитку: невміння самостійно мислити (легко підпадають під вплив іншої особи); міфологізованість; відсутність власної чіткої точки зору; невміння робити висновки з помилок інших людей; невміння асимілювати інформацію, що надходить, у контексті своєї власної долі; за наявності освіти страх перед самостійним життям; брак знань щодо міжнародного та вітчизняного законодавства; брак досвіду та вмінь приймати рішення; прийняття рішень без аналізу всіх обставин, ризиків та наслідків; нездатність до багатокритеріального вибору; брак креативності та гнучкості мислення щодо життєвих обставин та розв'язання конфліктів.

Самооцінка: занижена самооцінка щодо здатності самостійно знайти вихід в скрутній ситуації (наслідок тоталітарної моделі виховання, насильства в родині, де виховувалася жертва); наявність стигм «Попелюшки», «невігласа», «ні на що не здатної особи» як провідних моделей поведінки; пошук самореалізації через зразковість ведення домашнього господарства та жертвовність щодо дітей та чоловіка; почуття провини за виникнення конфліктів із чоловіком (партнером) чи дітьми; відчуття «Щось зі мною не так»; впевненість у своїй зовнішній привабливості та виключності; амбіційність в одержанні принади життя; впевненість у тому, що саме зі мною все буде гаразд.

Емоційний стан:

– *на стадії «Перед зверненням за допомогою»:* образа на життя, що склалося так невдало і несправедливо; наявність дитячих психологічних травм та відповідних стигм; відчай; заляканість; звичка до того, що її права порушуються; комплекс «Попелюшки» чи «нікчеми» як надбання дитини з дисфункціональної сім'ї; депресія; відчуття буденності факту сімейних страждань; психологічна готовність до рабських умов життєдіяльності, примусу, приниження; відчуття «терпець уривається»;

– *на стадії «Після звернення за допомогою»* у випадку невдалого звернення – кривдник не покараний, діватися нікуди, переважають такі почуття: спустошеності; закритість; відчай; зневіра; безнадія щодо виходу з нестерпних умов життя; самостигматизація; страх переслідувань з боку кривдника; жах перед тим, що думають люди; страх засудження з боку найближчого оточення; депресія; втома; безпорадність; потреба в опіці, допомозі, передачі відповідальності іншій особі чи установі.

Життєві вміння: цілі міфологізовані та примарні; невміння протистояти психологічному впливу; стратегічні напрямки організації життєдіяльності визначені родинними психологічними моделями, набутими у батьківській сім'ї; у визначенні тактики реалізації визначеної стратегії привалює патерналізм; невміння ставити власні цілі і шукати методи їх реалізації; навички та вміння спілкування обмежені, особливо щодо людей, що знаходяться вище за статусом чи ті, від яких є залежним; страх перед конфліктами, невміння визначити конфлікт та гнучко знайти шлях до його розв'язання; низький рівень локус-контролю (покладає надії не на себе, а на інших); відсутність практики самостійного прийняття рішень; високий рівень життєвих вмінь у сфері обслуговування членів родини.

Особистісні риси: невпевненість у собі; замріяність; лідерські якості практично відсутні чи слабко виражені; відсутність харизми; схильність до виконання того, що скажуть; невміння захищатися; альтруїзм; наївність; довірливість; залежність від інших людей (у скрутній ситуації може вживати алкоголь, наркотики); співзалежність, симбіоз із членами родини; гіпертрофоване почуття відповідальності перед іншими людьми; схильність до ризику, аж до спроб самогубства в ситуації безвиході; пристрасть до мандрів; схильність пливти за течією; несамостійність; заляканість¹.

Доведено, що у жінок, які потерпають від домашнього насильства, відбувається формування певних реакцій на травматичні ситуації, що складають основу для багатьох розладів здоров'я й ускладнень. Серед них можна виділити явище набутої безпорадності, «синдром побитої жінки», віктимізацію.

Набута безпорадність – особливість поведінки, що розвивається за систематичного негативного впливу, уникнути якого неможливо. Явище набутої безпорадності у жінок, постраждалих від насильства, проявляється через формування певних переконань, які раціоналізують їхню поведінку й поведінку кривдника. За одиничних епізодів насильства вони висловлюють протест проти дій насильника. Але, оскільки кривдник не реагує на ці зауваження, у жінки виникає відчуття безпорадності, марності спроб виходу із ситуації («краще не провокувати»). Жінка пристосовується до патологічної ситуації, змінюється її ставлення до себе. Поступово гнів, який мусила б спрямувати проти чоловіка, вона обертає проти самої себе. Незалежно

---

¹ Програма підготовки працівників органів внутрішніх справ з питань попередження насильства щодо жінок. Тренінговий модуль / В. М. Бондаровська, Л. В. Булах, В. П. Гриняк та ін. / за заг. ред. А. В. Лабунь, Ю. В. Пилипас. – К. : ТОВ Видавничий дім «КАЛИТА». – 2014. – С. 73–75.

від об'єктивної реальності жінка впевнена, що змінити ситуацію власними активними діями неможливо й що вона не має впливу на ситуацію. Почуття безпорадності має негативний і деструктивний вплив на здатність особистості до розв'язання проблем взагалі.

Індивідуально-психологічні особливості чоловіків, які постраждали від домашнього насильства, багато в чому збігаються з рисами, які визначаються у постраждалих жінок, а саме:

- занижена самооцінка;
- невпевненість у собі;
- тривожність;
- залежність;
- внутрішня агресивність;
- втрата свого Я;
- втрата орієнтирів;
- низька повага до себе й інших.

Більшість постраждалих від домашнього насильства відчують себе емоційно виснаженими, залежними від кривдника, вважають себе у всьому винними; їхніми характерними рисами є сором, проблеми з відчуттям самоцінності. Найчастіше постраждалі сприймають ситуацію домашнього насильства як нормальну або з тих чи інших причин замовчують і приховують цей факт.

Насильство в сім'ях завжди завдає шкоди фізичному й психічному здоров'ю членів родини, які такого насильства зазнають. За будь-якої форми домашнього насильства (фізичного, психологічного, економічного, сексуального) у постраждалої особи відбуваються негативні психологічні зміни: «набути безпорадність», «синдром побитої людини».

За таких умов самостійне розпізнання особою, яка страждає від насильства, руйнівного характеру усталених відносин, усвідомлення себе як постраждалої особи, а потім звернення по допомогу та поступова зміна власного життя часто стає неможливим, а тому втручання фахівців стає необхідним¹.

4.6. Діти як постраждалі від домашнього насильства та кривдники

Вік, як важлива характеристика особи, пов'язується зі становленням та формуванням людини, оскільки він значною мірою визначає її інтереси, оточення, фізичний стан особи. Особливе значення при цьому

---

¹ Протидія домашньому та гендерно зумовленому насильству й добробут громад : метод. посіб. / за заг. ред. О. О. Кочемировської. – К. : ФОП Клименко, 2020. – С. 16–17.

має період неповноліття. Як справедливо зазначають В. Й. Бочелюк і Т. А. Денисова, неврози, порушення поведінки, схильність до правопорушень найчастіше трапляються у людей, чії взаємини з іншими людьми в дитячому і підлітковому віці були проблемними. Ці вчені вказують, що період неповноліття супроводжується віковими кризами, які можуть проходити у двох основних формах. Перша – це криза незалежності. Її симптоми виявляються в упертості, негативізмі, грубоцях, свавіллі, знеціненні дорослих, негативному ставленні до їх вимог, які раніше виконувалися, ревному ставленні до особистого внутрішнього світу. Друга форма – криза залежності, протилежна першій: надмірна слухняність, залежність від старших або сильніших, регрес до старих інтересів, смаків, форм поведінки. І те, й інше – варіанти самовизначення. У першому випадку – «я вже не дитина», в другому – «я дитина і хочу залишатися нею»¹.

Серед осіб, які протягом 2020 року були поставлені на профілактичний облік у зв'язку із вчиненням домашнього насильства (ст. 173-2 КУпАП), 144 (або 0,17%) – неповнолітні; а серед осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, їх виявилось 7, або 0,2% (4 з яких – за заподіяння легких тілесних ушкоджень, ст. 125 КК). З числа потерпілих від злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, діти становили більше 4%.

У попередніх питаннях ми розглянули статистичні дані, у яких наводились цифри щодо кількості дітей, які вчинили домашнє насильство, та кількості дітей, які від нього постраждали. І ви звернули увагу, що хлопці є основною категорією серед дітей-кривдників (майже 80%); натомість серед дітей-потерпілих від злочинів питома вага хлопчиків і дівчат майже однакова (48,7% та 51,3% відповідно), що відрізняється від статевого розподілу дорослих – кривдників і потерпілих від насильства.

Для постраждалої особи короткочасними наслідками акту насильства (здебільшого одноразового) стають негативні переживання: відчуття приниження, образи, провини, страху, залежності й безправ'я, стан тривоги, невпевненість у собі, а також травми фізичного та / або сексуального характеру. Насильство, яке повторюється, призводить до значущих психологічних страждань, хронічного стресу, зниженого настрою та депресій, постійного відчуття страху, сприяє алкоголізації та наркотизації, може призводити до втеч із дому та бродяжництва як дітей, так і дорослих, може призводити до спроб самоушкодження або суїциду. Результатом насильства також може стати загострення

---

¹ Бочелюк В. Й. Кримінально-виконавча психологія : підручник / В. Й. Бочелюк, Т. А. Денисова. – К. : Істина, 2008. – С. 297–298.

хронічних соматичних захворювань і поява нових. У багатьох дітей, постраждалих від жертв домашнього насильства, були зафіксовані ознаки різного рівня відставання розвитку, зміни особистості за кримінальним типом.

При цьому роботи багатьох дослідників показують, що багато дорослих потерпілих від домашнього насильства жінок часто у дитинстві також були жертвами або свідками насильства з боку батьків, які мали жорсткі гендерні настанови щодо статевих ролей, і ще змалку звикли бути залежними та пасивними, підкорюватись чоловіку. Дитячий досвід сформував враження, що така поведінка є невід'ємною частиною життя жінки в сім'ї, тому можна сказати, що їх сімейно-рольова віктимність сформувалася ще в дитинстві.

Домашнє насильство і жорстоке поводження, як уже було розглянуто попередньо, має свої характерні наслідки для здоров'я та розвитку дитини, окрім того, кожна з форм насильства має свої специфічні ознаки. У процесі розгляду цього розділу ми детально з'ясуємо ознаки (тобто індикатори) вчинення жорстокого поводження з дітьми та шляхи їх виявлення.

Ознаки (індикатори) жорстокого поводження з дитиною – це фізичний, психоемоційний та поведінковий прояв тих наслідків, що настали для дитини у результаті вчиненого стосовно неї фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства.

Ознаки та докази жорстокого поводження з дітьми можуть проявлятися не відразу і стають очевидними лише через деякий час (віддалені наслідки). Окрім того, ті, хто вчиняють жорстоке поводження, можуть тривалий час приховувати такі факти та залякувати дитину, примушуючи мовчати або спростовувати будь-які підозри інших щодо цього. Поліцейські мають знати та вміти застосовувати інформацію про наслідки жорстокого поводження з дітьми та ознаки (індикатори) його вчинення для вчасного виявлення проблеми, її припинення і попередження її розвитку, надання дитині допомоги та для вжиття заходів з притягнення кривдників до відповідальності¹. Ці індикатори були розроблені О. О. Кочемировською та А. А. Ходоренко² і пізніше модифіковані Ю. Онишком, Л. Смысловою, І. Дубініною.

---

¹ Підготовка працівників структурних підрозділів Національної поліції України у частині забезпечення та захисту прав дітей: частина 1 : навч.-метод. посіб. – К., 2020. – С. 334–335.

² Індикатори прихованих форм сімейного насильства щодо дітей та їх застосування в практиці дільничних інспекторів міліції : метод. посіб. / О. О. Кочемировська, А. А. Ходоренко ; Харківський центр жіночих досліджень. – Х. : Східно-регіональний центр гуманітарних ініціатив, 2006. – 31 с.

Можливі наочні ознаки дітей, які потерпають від насильства:

Фізичне – зсув суглобів, переломи кісток, гематоми; крововиливи в сітківку ока; забиті місця на тілі або голові, які мають форму предмета (пряжки ременя, долоні, лозини); рани і синці, різні за часом виникнення та / або у різних частинах тіла (наприклад, на спині і грудях одночасно) або незрозумілого походження; сліди укусів людиною; незвичні опіки (наприклад, цигаркою або розжареним посудом); самокаліцтво (заподіяння дитиною травм самій собі).

Сексуальне – висипи, інфекції, що передаються статевим шляхом; інфекції ротової порожнини неявної етіології; ознаки вагінального чи анального проникнення стороннього тіла; синці на внутрішньому боці стегон, на грудях і сідницях; залучення до секс-бізнесу; вагітність; знання термінології та жаргону, не властивих дітям відповідного віку.

Сексуалізована поведінка (поведінка, що виникає внаслідок психологічної травми, завданої через сексуальне насильство над дитиною): ігри, що мають сексуальний підтекст, відповідні маніпуляції з іграшками (задирання суконь у ляльок, імітація статевого акту за допомогою ляльок тощо); сексуальні злочини стосовно ровесників або молодших дітей; сексуальні домагання до інших дітей або навіть дорослих; нерозбірлива та / або демонстративна сексуальна поведінка; уникнення контактів з ровесниками; брак догляду за собою; страх перед конкретними людьми; синдром «брудного тіла»: постійне перебування у ванній, під душем, що має настирливий характер; запобіжні заходи, щоб важче було знімати одяг (багато пасків, ременів, одночасно надягнені декілька пар штанців).

Економічне – ознаки недоїдання, наднизька вага, яка не відповідає віку дитини; дитина шукає недоїдки та харчується ними, збирає пляшки тощо; брудний одяг, який не відповідає віку дитини та погодним умовам; дитина виглядає вкрай неохайною: брудне, обскубане волосся, брудна шкіра, поганий запах тощо; відсутність в дитини речей першої необхідності; постійне невідвідування шкільних занять без поважних причин, особливо в сезон сільськогосподарських робіт; брак необхідного медичного лікування (дитину не водять до лікаря, є ряд запущених хронічних захворювань); у дитини немає іграшок, книжок, розваг тощо.

Психологічне (зверніть увагу, що окрім психологічного насильства, наведені нижче індикатори можуть свідчити і про інші види насильства): уникнення контактів з ровесниками; демонстрація страху перед появою батьків та / або необхідністю йти додому; вживання алкоголю або наркотиків; насильство щодо свійських тварин та, взагалі, слабших істот; почуття провини за отримання фізичних ушкоджень;

дитина виглядає вкрай неохайно: брудне волосся і шкіра, поганий запах тощо; неадекватна поведінка: надмірна агресія, істеричний сміх, зухвалість, страх тощо; страх перед фізичним контактом або, навпаки, демонстрація повної відсутності страху, ризикована, зухвала поведінка; інші однолітки уникають спілкування з дитиною.

Можливими ознаками насильства щодо дітей різного віку є:

– *для дітей у віці до 6 місяців* – низька рухова активність, байдужість до навколишнього світу, відсутність реакції або слабка реакція на зовнішні стимули, відсутність посмішки (або посмішка з'являється дуже рідко);

– *для дітей у віці від 6 місяців до півтора року* – страх перед батьками, страх фізичного контакту з дорослою людиною (наприклад, коли хтось намагається взяти дитину на руки), постійна настороженість без причини, плаксивість, замкненість, постійний сум;

– *для дітей 1,5–3 років* – страхи, змішані почуття, порушення сну, втрата апетиту, агресія, боязнь чужих людей, дорослих, схильність до сексуальних ігор, крайнощі у поведінці (від надмірної агресивності до пасивності);

– *для дітей дошкільного віку (3–6 років)* – пасивна реакція на біль, примирення з ситуацією; тривожність, боязливність, змішані почуття, відчуття провини, сорому, відрази, безпорадності, болісна реакція на критику: брехливість, схильність до злодійства і підпалювання, жорстокість до тварин. Крім того, спостерігаються форми поведінки, притаманні молодшому віку (енурез, смоктання пальців, гризіння нігтів, утруднене мовлення тощо); негативізм, відчуження та агресія поєднані з надмірною поступливістю та улесливістю. Слід також зазначити наявність сексуальних ігор та хворобливої мастурбації;

– *для дітей молодшого шкільного віку* – амбівалентні почуття стосовно дорослих, проблеми у визначенні сімейних ролей, страх, почуття сорому, відрази, зіпсованості, недовіри до світу; в поведінці відзначаються відчуження від людей, порушення сну, апетиту, агресивне поводження, відчуття «брудного тіла», мовчазність або несподівана балакучість, сексуальні дії з іншими дітьми;

– *для дітей 9–13 років* – те ж, що і для дітей молодшого шкільного віку, а також депресія, суб'єктивне відчуття втрати емоцій, самотність, відсутність друзів, страх перед власним домом, небажання повертатися туди після школи. У поведінці виявляється ізоляція, маніпулювання іншими дітьми (в тому числі з метою отримання сексуального задоволення), суперечливе поводження, а також неадекватні харчові уподобання (недоїдки, листя, крейда, равлики, таргани, інші комахи тощо);

– для підлітків 13–18 років – відраза, сором, провина, недовіра, амбівалентні почуття до дорослих, сексуальні порушення, несформованість соціальних ролей і своєї ролі в родині, почуття власної непотрібності. У поведінковій сфері відзначаються спроби суїциду, реалізоване чи нереалізоване бажання залишити власну домівку, агресивне поведження, уникнення тілесної та емоційної інтимності, непослідовність і суперечливість поведження.

Запитання для самоконтролю:

1. У чому полягають проблеми виміру проявів домашнього насильства?
2. Назвіть кількісні показники домашнього насильства в Україні.
3. Проаналізуйте сучасний рівень домашнього насильства.
4. Розрахуйте коефіцієнти домашнього насильства.
5. Які показники домашнього насильства відносяться до якісних?
6. Розкрийте структуру домашнього насильства.
7. Проаналізуйте географію домашнього насильства.
8. Які чинники породжують латентність домашнього насильства?
9. Розкрийте соціально-демографічні ознаки сімейних кривдників.
10. Охарактеризуйте судову практику притягнення кривдників до адміністративної відповідальності.
11. Охарактеризуйте судову практику притягнення кривдників до адміністративної відповідальності.
12. Які проблемні моменти виникають у правоохоронних та судових органів щодо забезпечення невідворотності покарання для кривдників?
13. Охарактеризуйте особу кривдників.
14. Охарактеризуйте особу постраждалих від домашнього насильства.
15. Що таке «набута безпорадність»?
16. Охарактеризуйте дітей-кривдників та дітей-постраждалих від насильства.
17. За якими ознаками можна ідентифікувати дітей, які потерпають від насильства?

Розділ 5.

Актуальні проблеми виявлення детермінант домашнього насильства

- 5.1. Специфіка детермінації домашнього насильства як соціального явища.
- 5.2. Детермінація домашнього насильства на макрорівні.
- 5.3. Детермінація домашнього насильства на мезорівні.
- 5.4. Детермінація домашнього насильства на мікрорівні.

5.1. Специфіка детермінації домашнього насильства як соціального явища

Проблема детермінації домашнього насильства (сукупності явищ, процесів, фактів, проявів, з якими воно пов'язане та якими воно обумовлена) є надзвичайно важливою, але і досить складною. Її вагомість визначається тим, що виявлення основних причин домашнього насильства дозволить розробити та реалізувати ефективні заходи з його запобігання та протидії. Однак ця проблема й до цього часу не знайшла однозначного вирішення у зв'язку зі специфікою вияву детермінації в соціальному середовищі.

На відміну, наприклад, від законів математики або фізики, зв'язку між соціальним явищами не притаманна абсолютна неминучість. Соціальні процеси розподілені, децентралізовані й імовірнісні; вони стійкі до помилок, можуть «зцілювати» себе (тобто мають антикриміногенний потенціал). Тому причинність щодо суспільства має не жорстку лінійну залежність, а імовірний характер.

Питання стосовно змісту та класифікації факторів злочинності (лат. Factor – той, що робить; обставини, які є рушійною силою якогось процесу) розробляється науковцями протягом досить тривалого періоду часу. Більшість сучасних кримінологів поділяють думку про необхідність класифікації детермінант злочинності через їх чисельність, різноманітність та специфіку взаємозв'язку. Критеріями такої класифікації можуть виступати: *рівень функціонування, природа виникнення, сфера дії*. Залежно *від рівня їх впливу*, можливий відповідний розподіл усієї сукупності криміногенних факторів, як

мінімум, на три категорії – *індивідуальні фактори, видові (групові) та фактори загального порядку*¹.

За *природою виникнення* криміногенні детермінанти поділяються на *об'єктивні* та *суб'єктивні*. Комплексне пояснення феномену злочинності відтак вбачається у виявленні всієї сукупності зовнішніх та внутрішніх, об'єктивних та суб'єктивних криміногенних факторів, оскільки взаємопроникнення об'єктивного й суб'єктивного простежується на усіх рівнях злочинності. При цьому слід мати на увазі діалектичний взаємозв'язок об'єктивних і суб'єктивних факторів. Відтак більшість криміногенних детермінант має об'єктивно-суб'єктивний характер із переважанням або об'єктивного або суб'єктивного.

Залежно від *сфери своєї дії*, тобто сфери суспільних відносин, у якій вони виявляються, детермінанти можуть бути поділені на *соціально-економічні, політичні, соціальні (соціокультурні та морально-психологічні), правові, організаційно-управлінські*. Належність детермінанти до тієї чи іншої сфери визначається її сутністю, яка відповідає основному змісту суспільних відносин цієї сфери.

Враховуючи викладене, автори також дотримуються позиції, що соціальні явища (у тому числі домашнє насильство) породжуються, як правило, не одним якимось попереднім явищем, а сукупністю явищ і процесів.

У рамках методу системного аналізу соціальна система розуміється як цілісне утворення, основним елементом якого є люди, їхні зв'язки, взаємодії та взаємини. При цьому певна кількість окремих особистостей в цілому створює якісно нову соціальну реальність – суспільство, яке має характеристики, не властиві окремим індивідам. Одні дослідники розглядають структуру суспільства як сукупність економічної, соціальної, політичної і культурної підсистем, кожна з яких впливає на інші, зазнаючи зворотного впливу. Інші до соціальних процесів і явищ, які складають суспільство, зараховують соціальні дії та взаємодії, зв'язки та соціальні відносини, соціальні цінності й норми тощо. Сучасна західна теоретична соціологія побудована на засадах макро- та мікрорівневих інтерпретацій соціуму, коли в першому випадку наголос робиться на організації і функціонуванні суспільства як єдиного цілого (макрорівень), а в другому – на дослідженні й тлумаченні дій індивіда (мікрорівень). В українській філософсько-соціологічній літературі також найпоширенішим є системний підхід,

---

¹ Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання) : монографія / А. Б. Блага. – Х. : ФОП Макаренко, 2014. – С. 158.

однак із виокремленням трьох рівнів аналізу: в ньому макро- і мікрорівні доповнюються мезорівнем, або середньою ланкою. Виходячи з цих міркувань, суспільство як система структурно складається із людства в цілому (макрорівень), соціальних спільнот з утвореними ними соціальними інститутами (мезорівень) та індивідів (мікрорівень).

Остання концепція диктує здійснення аналізу криміногенних чинників домашнього насильства на макро-, мезо- та мікрорівнях.

5.2. Детермінація домашнього насильства на макрорівні

До макрорівня (суспільства в цілому) належать соціальні явища і процеси, які мають певне детерміністичне значення для пояснення того, що їх породжує, визначає, обумовлює.

Соціально-економічні чинники. Наразі економіка держави переживає надзвичайно складний період. Протириччя економічного характеру тісно переплетені із соціальними вадами: перші тягнуть за собою поглиблення матеріальної диференціації населення, збільшення про шарку знедолених громадян, загострення ситуації на ринку праці, руйнацію принципів соціальної справедливості, перерозподілу матеріальних ресурсів та ін.

За нашими даними, залежно від стану матеріального становища сім'ї, в яких було вчинене насильство, розподілились таким чином: низьке або дуже низьке – 70%, з середнім достатком – 27%, заможні – 3%. З кримінологічної точки зору небезпека бідності полягає в тому, що коли вона стає способом життя сім'ї і передається з покоління до покоління, то в цілому змінюється й стратегія виживання таких сімей. Як зазначає Г. Й. Шнайдер, вона починає ґрунтуватися на жорстких засобах та насильстві, що призводить до зростання злочинності як в сім'ї, так і поза нею¹.

Спеціалісти Національного інституту стратегічних досліджень при Президентіві України відзначають, що чинна система допомоги маргіналізує сім'ї з дітьми – розмір виплат стимулює народження дітей заради грошей та подальшу передачу на утримання держави (добровільно або через позбавлення батьківських прав). Розуміння того, що державна допомога сім'ям з дітьми є тимчасовим компенсатором втрат, пов'язаних із вибуттям працездатних членів сім'ї з ринку праці, а не видом постійного фінансового забезпечення,

---

¹ Шнайдер Г. Й. Криминология / Г. Й. Шнайдер ; пер. с нем. ; под ред. Л. О. Иванова. – М. : Прогресс, 1994. – С. 153.

бракує і в органах влади, і в населення, що посилює утриманські настрої, поглиблює «пастку бідності»¹.

Вказані та інші економічні негаразди (досить часто обтяжені пияцтвом або наркотизмом одного чи декількох членів родини) сприяють зростанню внутрішньосімейної конфліктності, прагненню задовольнити власні потреби за рахунок утиску прав інших, чи то навіть позбутися родича як небажаного «тягаря».

Вплив факторів *політичного* характеру перш за все пов'язаний з недоліками реалізації державою *соціальної, кримінальної та кримінологічної політики*. Зокрема, щодо *соціальної політики* науковці Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України відзначають, що сімейна політика держави наразі не узгоджена з політикою щодо праці, податків, демографії тощо та роблять висновок про необхідність інтеграції сімейної політики в загальноекономічну стратегію держави². *Кримінологічна політика* – це складова частина державної внутрішньої соціально-економічної політики, яка на основі Конституції України, теорії кримінології та інтегрованих нею знань визначає методологічні засади та шляхи, якими керується держава під час здійснення нерепресивної протидії злочинності та її проявам³.

У *соціальній* сфері існує низка негативних тенденцій, що посилювали дію криміногенних детермінант домашнього насильства. В першу чергу це стосується *соціокультурних та морально-психологічних* чинників сімейного насильства. Так, з їх числа на макорівні найбільш значущими є:

– патріархальність суспільства: незважаючи на задекларовану рівність статей та заборону дискримінації за будь-якими ознаками продовжується практика, коли саме чоловікам віддається перевага на ринку праці (під час прийому на роботу, у кар'єрному просуванні тощо); так само нерівність жінок спостерігається і в політичній та бізнесовій сферах⁴;

– домінуючі (тоталітарні) погляди членів сім'ї. В сім'ях такого типу спостерігається відсутність рівних прав всіх членів родини, особливо дітей; наявність у сім'ї суворих правил, які мають примусовий

---

¹ Щодо інтеграції сімейної політики до економічної стратегії держави : Аналітична записка. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/842>.

² Там само.

³ Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. / [В. В. Голіна]. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2011. – С. 9.

⁴ Бова А. А. Модель факторів, що обумовлюють насильство в сім'ї / А. А. Бова // Соціологія. – 2005. – С. 18.

характер; дисципліна підтримується за рахунок сили та приниження; кожному члену сім'ї відведена певна роль, при чому йде наголос на його стать; зловживання владою з боку домінуючого члена родини; відсутність поваги до особистого життя членів родини та інших людей¹;

– стійкість стереотипів щодо ролі чоловіка і жінки в суспільстві. Попри кардинальні соціально-політичні зміни й здобутки жіночого руху протягом останніх півтора століть, жінок і чоловіків досі сприймають як осіб з протилежними якостями (незалежний – залежна, агресивний – м'яка, сильний – слабка, жорстокий – добра тощо). У багатьох країнах суто жіночими вважаються такі три риси, як сентиментальність, покірність і забобонність; натомість до притаманних тільки чоловікам були віднесені схильність до ризику, владність, сила, незалежність².

На індивідуальному рівні традиційні гендерно-рольові стереотипи у крайніх випадках невідповідності людини очікуванням щодо неї як представника конкретної статі можуть позначитися на психічному і фізичному станах, суттєво вплинути на самопочуття, спричинити розгубленість, пригніченість, навіть призвести до самогубства; її можуть супроводжувати стрес, дискомфорт, депресія, занижена самооцінка, відчуття провини, рольовий конфлікт. Встановлено, що внаслідок табу на чоловічу емоційність останні мають менш близькі й емоційні зв'язки з дітьми, батьками, друзями; натомість жінку, котра проявляє принциповість, твердість, незворушність, сприймають як таку, що втрачає жіночність. На суспільному рівні гендерна дискримінація та упереджене ставлення продовжують відтворюватися, жінки та чоловіки як соціальні спільноти загалом мають неоднаковий доступ до соціальних статусів, ресурсів, привілеїв, престижу, влади³;

– економічне стимулювання народжуваності не супроводжується формуванням відповідального ставлення до батьківства та сім'ї, обов'язковими ознаками якого є збалансованість різних сторін виховання; високий ступінь довіри у відносинах з дитиною; бажання і спроможність давати необхідні дитині любов, тепло й безпеку; визначення меж поведінки дитини, допомога в освоєнні правил, що існують у суспільстві; розвиток здібностей дитини; виховання без насильства: виключення всіх тілесних і психологічних форм покарання, що принижують гідність дитини;

---

¹ Бондаровська В. Що ми можемо зробити, щоб запобігти домашньому насильству [Електронний ресурс] / В. Бондаровська. – Режим доступу : <http://library.kr.ua/women.html/domestic/totsim.html>.

² Williams J. Measuring Sex Stereotypes. A Multinational Study / Williams J., Best D. – Nebury Park : Sage Publikations, 1990. – 384 p.

³ Основи теорії гендеру : навч. посіб. – К. : «К.І.С.», 2004. – С. 171–172.

– насильство щодо дитини розглядається як норма виховання, і, як наслідок, – засвоєння дитиною (свідком насильства) агресивних паттернів поведінки як нормальних.

Групу детермінант домашнього насильства *правового* характеру складають недоліки як законодавчого, так і правозастосовного порядку. Зокрема, фахівці у галузі запобігання та протидії домашньому насильству відзначають наявність певних розбіжностей між Законами про домашнє насильство та про соціальні послуги; Законом про домашнє насильство та ст. 173-2 КУпАП. Неврегульованими на нормативному рівні залишаються деякі питання щодо взаємодії суб'єктів під час реагування на факти домашнього насильства стосовно дітей та за участі дітей. Також не створена система міжвідомчого обміну та збору даних щодо домашнього насильства, зокрема гендерно дезагрегованих даних. Статистичні дані щодо кількості направлених на проходження програми для кривдників та кількості кривдників, направлених на проходження пробачійної програми, не збираються.

Представники громадських організації вказують також на такі недоліки:

– Закон про домашнє насильство передбачає створення спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб, однак не зобов'язує органи місцевого самоврядування це робити;

– наразі відсутня система (міжвідомча) збору даних щодо домашнього насильства, зокрема гендерно дезагрегованих даних¹;

– відсутність або обмеження у доступі до соціальних послуг для окремих категорій жертв сімейного насильства. Так, відповідно до Типового положення про центри соціально-психологічної допомоги, забезпечення тимчасового притулку можливе лише для осіб, вік яких не перевищує 35 років та для осіб (без вказівки на вік) з неповнолітніми дітьми, місце реєстрації яких знаходиться в межах регіону, в якому функціонує заклад. Аналогічні проблеми стосуються й соціальних центрів матері та дитини. До цього часу не забезпечене надання допомоги особам похилого віку²;

– програми для кривдників реалізуються лише у декількох регіонах;

---

¹ Оцінка імплементації Національної стратегії у сфері прав людини (2016–2019) / Наукове видання. За заг. ред. С. Колишко, О. Кривко, К. Семьоркіної, О. Павліченка. – К., 2020. – С. 40.

² Альтернативна доповідь неурядових організацій до Універсального періодичного огляду Організації Об'єднаних Націй про порушення прав жінок в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://la-strada.org.ua/ucp_mod_library_showcategory_55.html.

– у судовій практиці України наразі відсутні приклади покладення на засудженого, який систематично вживає алкоголь або наркотики, обов'язку відповідно до ст. 91-1 КК пройти курс лікування від алкоголізму або наркоманії в разі звільнення від покарання з випробуванням.

5.3. Детермінація домашнього насильства на мезорівні

Домашнє насильство є продуктом всієї сімейної системи. Його важливими чинниками виступають процеси сімейної комунікації, стратегії образливої поведінки. У зв'язку з цим на рівні безпосереднього оточення (мезорівні) досліджуються криміногенні детермінанти, обумовлені недосконалістю навколишнього середовища, у взаємодії з яким формуються спосіб поведінки людини, ставлення до оточення, громадського порядку, правосвідомість. Негативний вплив середовища сприяє появі і зміцненню таких кримінологічних значущих властивостей людини, як агресивність і корисливість, відчуття незатребуваності і неповноцінності; формується схильність до злочинної насильницької поведінки. На цьому рівні насамперед виділяються фактори криміногенної десоціалізації та криміногенної конфліктності сім'ї.

Термін «сімейна десоціалізація» означає певний криміногенний процес, котрий відбувається в сім'ї й обумовлений, зрештою, зовнішніми соціальними явищами, в тому числі різними недосконалістями соціального середовища, має своїм наслідком формування у члена сім'ї антисоціальних якостей, що в певній ситуації можуть зумовити вчинення ним злочину¹.

Сімейна десоціалізація пов'язана з відсутністю сім'ї або порушенням її структури; невиконанням сім'єю своїх функцій; порушенням у сім'ї балансу між духовними і матеріальними засадами; зниженим культурно-освітнім рівнем; пияцтвом, алкоголізмом, наркоманією; поведінковими стереотипами брутальності і жорстокості, що передаються від покоління до покоління; наявністю в сім'ї правопорушників, внаслідок чого відбувається навчання злочинній поведінці². Протягом всього життєвого циклу родина постійно стикається із труднощами, складними життєвими ситуаціями, які об'єктивно порушують життєдіяльність всіх членів сім'ї. Крім того, такі ситуації

---

¹ Криминология : словарь / под ред. В. П. Сальникова, В. Н. Бурлакова, О. В. Лукичева, Д. А. Шестакова и др. – СПб. : Лань, 1999. – С. 194–195.

² Криминология – XX век : научно-учебное издание / под ред. В. Н. Бурлакова, В. П. Сальникова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2000. – С. 505.

можуть суб'єктивно сприйматися окремим членом родини як складні, і тому виникають проблеми із самостійним подоланням цих труднощів. Виникнення цих ситуацій може бути як наслідком впливу соціальних процесів, так і результатом порушення внутрішньосімейних зв'язків, структури, розподілу ролей, функцій, динаміки сім'ї тощо¹.

Під сімейною конфліктністю розуміють стан сімейних відносин, який характеризується наявністю глибокого конфлікту чи багатьох повторюваних конфліктів, що за певних обставин може сприяти злочинній поведінці когось із членів сім'ї.

Серед основних *чинників криміногенної десоціалізації та криміногенної конфліктності сім'ї* слід виокремити вплив складних життєвих обставин. Як зазначають психологи, сім'ї обирають різні шляхи протистояння життєвим труднощам. Для одних результатом несприятливих впливів буде згуртування сім'ї з метою подолання кризи та збереження родинних зв'язків. Інші ж обирають протилежний шлях – шлях збільшення порушень у сім'ї внаслідок зниження рівня задоволеності сімейним життям, підвищення конфліктності, хвороби, розлучення тощо. У сім'ях цієї групи досить часто сімейні відносини набувають характеру жорстокості і насильницької форми².

Що ж таке складні життєві обставини та жорстоке поведіння? Їх визначення даються у Порядку забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поведіння, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 585 «Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах».

Отже, *складні життєві обставини*, в яких перебуває дитина, – умови, що негативно впливають на життя дитини, стан її здоров'я та розвиток (інвалідність, тяжка хвороба, безпритульність, перебування у конфлікті із законом, залучення до найгірших форм дитячої праці, залежність від психотропних речовин, інші види залежності, жорстоке поведіння, зокрема домашнє насильство, у тому числі у разі, коли кривдником є дитина, ухиляння батьків, осіб, які їх замінюють, від

---

¹ Эйдемиллер Э. Г. Психология и психотерапия семьи / Э. Г. Эйдемиллер, В. В. Юстицкий. – СПб. : Питер, 2009. – 672 с.

² Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо профілактики насильства над дітьми й дорослими членами сім'ї : навч.-метод. посіб. / А. Б. Блага, Т. В. Журавель, Д. Г. Заброда, Н. Е. Мілорадова ; за ред. Г. О. Христової. – К. : ТОВ «ВПК "ОБНОВА"», 2012. – С. 67.

виконання своїх обов'язків, обставини стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф, воєнних дій чи збройних конфліктів тощо), установлені за результатами оцінювання потреб дитини та її сім'ї у соціальних послугах.

Жорстоке поводження з дитиною – будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною, зокрема домашнього насильства, а також будь-які незаконні угоди стосовно дитини, зокрема вербування, переміщення, переховування, передача або одержання дитини, вчинені з метою її експлуатації з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини.

Жорстоким поводженням з дитиною, зокрема, може бути:

- будь-яка форма рабства або практика, подібна до рабства, зокрема продаж дітей та торгівля ними, боргова залежність, примусова чи обов'язкова праця, включаючи примусове чи обов'язкове вербування дітей для використання їх у збройних конфліктах;
- використання, вербування або пропонування дитини для зайняття проституцією, виробництва творів, зображень, кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм, інших предметів порнографічного характеру;
- робота, яка за характером чи умовами виконання може заподіяти шкоду фізичному або психічному здоров'ю дитини;
- використання дитини в жебрацтві, втягнення її в жебрацтво (систематичне випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб);
- втягнення дитини у злочинну діяльність, залучення її до вживання алкоголю, наркотичних засобів, психотропних речовин;
- дії, що призвели до виникнення обставин, за яких дитина стала очевидцем злочину проти життя, здоров'я, волі, честі, гідності, статевої свободи, статевої недоторканності особи;
- діяння (дії або бездіяльність) домашнього насильства, внаслідок якого дитина постраждала або свідком (очевидцем) якого вона була;
- діяннями (дії або бездіяльність) домашнього насильства, в якому дитина є кривдником;
- вчинення булінгу (цькування) стосовно дитини;
- вчинення булінгу (цькування) дитиною¹.

---

¹ Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 585 «Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах». – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-%D0%BF#Text>.

Тепер розглянемо, які ж існують типи сімей групи ризику щодо виникнення насильства або жорстокого поведіння¹.

Таблиця 1

**Типи сімей групи ризику щодо виникнення насильства
або жорстокого поведіння**

Критерій	Типи сімей
1. Сім'ї, які неналежно виконують виховну та соціалізуючу функції	1. Сім'ї з недостатнім виховним потенціалом та виховними ресурсами. 2. Сім'ї, де батьки нехтують потребами дітей. 3. Сім'ї з аморальним вихованням дітей та загрозами для життя та здоров'я дитини. 4. Сім'ї з антисоціальним вихованням дітей.
2. Сім'ї з наявністю залежностей у членів сім'ї	1. Сім'ї алкозалежних. 2. Сім'ї наркозалежних або хворих на токсикоманію. 3. Сім'ї ігроманів тощо.
3. Сім'ї із наявністю у членів родини хронічних соматичних або психічних захворювань	1. Сім'ї, члени яких мають інвалідність. 2. Сім'ї, члени яких мають психічні захворювання або розлади поведінки. 3. Сім'ї, члени яких хворі на інші хронічні захворювання (туберкульоз, цукровий діабет, захворювання щитовидної залози).
4. Сім'ї, що вирізняються за віком батьків, а також складом та повнотою	1. Сім'ї дуже молодих та дуже літніх батьків. Неповна сім'я (немає батька або матері). 2. Сім'ї з прийомними дітьми (прийомні сім'ї). 3. Сім'ї, які мають дітей-вихованців (дитячі будинки сімейного типу). 4. Опікунські сім'ї.
5. Сім'ї, які мають специфічні проблеми	1. Сім'ї, члени яких були раніше засуджені. 2. Сім'ї, члени яких входять до складу релігійних сект та конфесій і під приводом виконання обрядів можуть заподіяти шкоду життю, психічному або фізичному здоров'ю членів родини. 3. Сім'ї, члени яких входять до складу радикальних угруповань (неонацисти, радикальні націоналісти, неофіційні фан-клуби). 4. Сім'ї з різним рівнем матеріальної забезпеченості (високим, низьким та дуже низьким). 5. Сім'ї мігрантів, біженців.

¹ Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо профілактики насильства над дітьми й дорослими членами сім'ї : навч.-метод. посіб. / А. Б. Блага, Т. В. Журавель, Д. Г. Заброта, Н. Е. Мілорадова ; за ред. Г. О. Христової. – К. : ТОВ «ВПК "ОБНОВА"», 2012. – С. 68.

Звичайно, наведена типологія є дещо умовною, оскільки кожна конкретна сім'я може одночасно поєднувати в собі психологічні характеристики та ознаки декількох типів. Додатково відзначимо, що у реальності сім'ї можуть мати одночасно декілька складних життєвих обставин. Тому до ведення випадку та надання допомоги членам таких сімей слід залучати фахівців, які представляють різних суб'єктів взаємодії та формувати міжвідомчу команду, оскільки здійснення діяльності із запобігання домашньому насильству та жорстокому поводженню і надання постраждалим допомоги потребує комплексного та системного підходу.

5.4. Детермінація домашнього насильства на мікрорівні

Дослідження детермінант мікрорівня дозволяє визначити, які ж саме причини та умови призводять до вчинення акту домашнього насильства окремим кривдником. Як зазначає А. Ф. Зелінський, особливість причинового зв'язку на рівні одиничного злочину полягає в унікальності події та її випадковості. Тобто можна говорити лише про той чи інший ступінь вірогідності вчинення злочину конкретною особою. Так само вірогідний характер мають і уявлення про обставини (умови), котрі сприяють злочинній поведінці. Тим не менше, злочин, як і будь-яка інша поведінка людини, є наслідком певної взаємодії людини і соціального середовища.

Найближчою причиною вчинку вважають особистість винного, її моральні, вольові, інтелектуальні, емоційні, психологічні деформації / вади (які, у свою чергу, накладають відповідний негативний відбиток на потреби, інтереси, систему ціннісних орієнтацій, спосіб життя, стереотипи поведінки, оскільки саме від особистості залежить вибір типу поведінки – законслухняного або злочинного. Якщо ж такої свободи вибору немає через дію непереборних зовнішніх сил, то немає й вини (а отже, відсутній і склад злочину). У всіх інших випадках зовнішні обставини впливають на формування особистості, сприяють або ускладнюють вчиненню злочину (тобто відіграють роль умов)¹.

Серед зовнішніх обставин, які негативно впливають на стосунки і родині і сприяють виникненню домашнього насильства, ми вже вказували на сімейну конфліктність. Якщо наявні в сім'ї розбіжності в інтересах не вирішувати, конфлікти призводять до ескалації та інтенсифікації. Звичайно, не слід вважати, що сімейні конфлікти

---

¹ Зелінський А. Ф. Криминологія : учебное пособие / А. Ф. Зелінський. – Х. : Рубикон, 2000. – С. 70–72.

завжди деструктивні – вони містять у собі також і конструктивні можливості. Це є нагодою до внесення необхідних змін у стосунках, допомагає спрямувати учасників на вирішення наявних проблем, та сприяють людям зробити більш реалістичну самооцінку.

Однак, якщо дійсна причина конфлікту не була вирішена, він буде виникати знову і знову, а кривдник буде прагнути встановити контроль, владу над своєю жертвою через усе більш небезпечні форми примусу. Дійсно, домашнє насильство рідко трапляється лише раз: якщо не відбудеться належне реагування щодо кривдника – насильство повториться. У більшості випадків повторюваність, регулярність і частота домашнього насильства свідчать про його *циклічний характер*.

Згідно з концепцією Ленор Едни Вокер¹, домашнє насильство становить цикл з чотирьох стадій, які повторюються зі збільшенням частоти:

1) *зростання напруги* у стосунках внаслідок бажання агресора встановити контроль, владу над своєю жертвою. При цьому агресор часто виправдовує свою поведінку втомою, проблемами на роботі або звинувачує жертву в тому, що вона провокує таку його поведінку;

2) *акт фізичного, економічного, психологічного або сексуального насильства*;

3) *примирення*, коли агресор приносить вибачення, наводить свої пояснення причин жорстокості, в яких перекладає вину на жертву;

4) *спокійний період у відносинах («медовий місяць»)*, під час якого постраждала особа прощає свого кривдника, догоджає йому та намагається запобігти проявам агресії з його боку.

Часто примирення може тривати досить довго. Проте, оскільки справжні причини насильства не розв'язано, виникають нові протиріччя, нові обставини, відносини повертаються на першу стадію, і цикл повторюється. З часом кожна фаза стає коротшою, спалахи жорстокості частішають і завдають більшої шкоди².

Практично у всіх таких сім'ях із часом етапи заспокоєння та примирення скорочуються, а випадки насильства стають все частішими. Виникає *кризова ситуація*. Настає момент, коли постраждала чи постраждали вже більше не можуть жити в такій ситуації. Вони більше не погоджуються терпіти знущання, починають усвідомлювати свої права і можливості, не бажають страждати самі та щоб страждали діти.

---

¹ Walker Lenore E. The Battered woman, New York : Harper & Row, 1979. 270 p.

² Путівник координатора заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Практичний посібник / за заг. ред. А. Б. Благої. – К. : ФОП Клименко, 2020. – С. 16.

Якщо такого усвідомлення не відбувається, ризик трагічного випадку посилюється¹.

Небезпекою невіршених конфліктів є можливість формування нездорової, або деструктивної, міжособистісної взаємодії, яку ще називають «*драматичним трикутником*», або, за ім'ям її автора, «*трикутником Карпмана*»². Брати участь у трикутнику можуть скільки завгодно людей, але от ролей рівно три – Жертва, Переслідувач та Рятівник. Стівен Карпман описав їх як три аспекти або три обличчя жертви. «Неважливо, яку роль ми граємо в трикутнику в цей момент, врешті-решт ми завжди перетворюємося на жертву. Якщо ми в трикутнику, ми живемо як жертви»³.

Жертва – хтось ображений; той, хто начебто спочатку страждає. Найчастіше трикутник Карпмана будується навколо Жертви, зусиллями Жертви і з її ініціативи. І як правило, сама Жертва навіть не уявляє, чим це обернеться дещо пізніше.

Переслідувач (агресор) – завжди визначається з точки зору Жертви (той, хто справляє на неї тиск, завдає якихось неприємностей і т. п.). Переслідувачі вважають, що світ небезпечний, і використовують страх і залякування як інструменти для того, щоб «поставити інших на місце».

Жертва шукає певної допомоги, звертаючись до Рятівника, часто використовуючи почуття провини в намаганні ним маніпулювати: «Якщо ви не зробите цього, то хто ж?».

Рятівник у трикутнику – культова роль. Бути Рятівником – престижно в розумінні багатьох, і саме тому потенційного третього учасника найлегше затягнути в трикутник. Небезпека цієї ролі полягає в тому, що внаслідок завязаного піклування про інших він не задовольняє власні потреби. І коли Рятівник входить у цю роль та береться допомагати, не усвідомлюючи підґрунтя подій, які відбуваються, трикутник замикається, оскільки далі починає проявлятися деструктивність цієї гри.

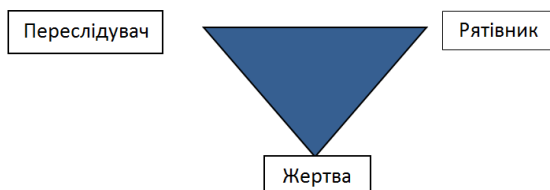
---

¹ Програма підготовки працівників органів внутрішніх справ з питань попередження насильства щодо жінок. Тренінговий модуль / В. М. Бондаровська, Л. В. Булах, В. П. Гриняк та ін. / за заг. ред. А. В. Лабунь, Ю. В. Пилипас. – К. : ТОВ Видавничий дім «КАЛИТА». – 2014. – С. 59–60.

² Драматичний трикутник : матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Драматичний_трикутник.

³ Forrest, Lynne. The Three Faces of Victim [Electronic Resource] / Lynne Forrest. – Way of access: URL: <http://www.lynneforrest.com/articles/2008/06/the-faces-of-victim/#victim>.

Драматичний трикутник С. Карпмана

Зміна ролей у трикутнику Карпмана завжди супроводжується інтенсивною зміною емоцій та викидом негативних почуттів. Тривалість перебування в одній ролі може складати від кількох секунд до кількох років.

Акт 1: «Жертва» шукає «Рятівника», на якого намагається перекласти відповідальність за вирішення своїх проблем. Якщо «Жертві» це вдається, то пастка закрилася – трикутник утворився. Часто ця психологічна гра починається з того, що людина сама намагається стати Рятівником для іншої Жертви (від алкоголю, наркотиків, якихось інших проблем), але у неї не виходить, оскільки вона за свої нав'язливі дії отримує відсіч. І тоді вона закликає когось третього, стаючи Жертвою, а колишній свій «об'єкт порятунку» призначаючи Переслідувачем: «Ось, він мене образив, він мене не слухається». При цьому від Рятівника просять не просто «поради та участі», а певною мірою деструктивної допомоги, такої, що передбачає певний сценарій його дії: «Не просто рятуй мене, але, рятуючи, покарай он того!»¹.

Акт 2: «Жертва», проблеми якої не вирішуються, перетворюється в «Переслідувача», і починає шукати винних у тому, що їй щастить у житті. Винним, звичайно ж, виявляється колишній «Рятівник», на якого і обрушується гнів і нападки колишньої «Жертви». Коли задіяний Рятівник починає власне «рятувати» Жертву, він переходить в роль Переслідувача (агресора), оскільки жаль, почуття обов'язку і відповідальності за неї, намагання її захистити і допомогти викликає у нього бажання покарати «поганого», відновити справедливість, переконання в абсолютній власній правоті, почуття благородного праведного гніву. Натомість колишній Переслідувач (агресор) переходить з цієї ролі в роль Жертви, оскільки стосовно нього застосовуються жорсткі заходи впливу й тепер саме його ображають, і він відчуває почуття безпорадності та розгубленості.

---

¹ Наріцын Н. Н. Треугольник Карпмана / Н. Н. Наріцын. – Режим доступа : http://www.naritsyn.ru/karpman_drama_triangle.htm.

Перебуваючи в ролі Жертви, колишній Переслідувач починає шукати собі Рятівника, який прийде йому на допомогу. Ним може стати як інша особа, так і колишня Жертва, яка змінила свою точку зору й, відчуваючи співчуття до свого колишнього Переслідувача та бажання йому допомогти, починає його захищати і стає Переслідувачем, нападаючи на свого колишнього Рятівника. Можлива й інша ситуація – саботаж Жертвою зусиль з її порятунку, найчастіше через пасивно-агресивну поведінку. Наприклад, вона грає у гру «так, але...»: Рятівник пропонує корисну пораду у відповідь на скарги або проблеми, озвучені Жертвою. Жертва відразу дає відповідь типу: «так, але це не буде працювати, тому що...». Жертва намагається довести, що її проблеми неможливо розв'язати, та висуває все більше й більше претензій до свого колишнього Рятівника, які останній не в змозі виконати. Жертва дедалі більше незадоволена Рятівником, «який не виправдав її сподівань», і все більше плутається, хто ж насправді є Переслідувачем (агресором)¹.

Акт 3: Колишній «Рятівник», що став «Жертвою», дивується, як же так він опинився «цапом-відбувайлом» у цій ситуації. Врешті-решт, Рятівник залишає спроби, відчуваючи свою безпорадність і сам перетворюється на Жертву, точніше, на мученика, оскільки йому дуже складно визнати себе жертвою. Почуття зради, використаності і відчаю є наріжним каменем позиції Рятівника, який перетворився на Жертву. Звичайні фрази для виснаженого Рятівника: «Я для тебе стільки зробив, де ж твоя вдячність?», або «Скільки б я для тебе не робив, тобі цього ніколи не буває достатньо».

Вирішення проблеми полягає в тому, щоб кожен з учасників цього трикутника взяв на себе відповідальність за своє власне, а не чуже життя.

1. Не дозволяти себе втягнути.
2. Відразу сказати «ні» обом сторонам. Бідних і беззахисних у цій грі немає.
3. Якщо бажання дати пораду непереборне, то краще це зробити не прямо, а опосередковано, тобто розповісти про те, як сам вибрався з таких труднощів або як це зробили спільні знайомі.
4. Направити до фахівця: досвідченого психолога, юриста, нарколога та ін.

---

¹ Ефективне запобігання та реагування на випадки домашнього насильства : методичний посібник для тренерів з проведення тренінгів для дільничних інспекторів міліції / О. О. Кочемировська, Д. Й. Стрейсяну, Г. О. Христова. – К., 2010. – 363 с.

5. Дати енергію безпосередньо, не дозволяючи собою маніпулювати. Тобто висловити впевненість, що Жертва здатна впоратися з проблемою самостійно.

6. Не приміряти на себе чужі ролі, тому що співчуття пов'язано з тим, що людина ставить себе на місце зазвичай Жертви.

7. Розібратися з собою.

Завданням Помічника, а не Рятівника, є підштовхнути Жертву, щоб вона узяла відповідальність за своє життя і майбутнє на себе. Помічник припускає право людина на помилки і розуміє, що досвід набувається інколи через важкі помилки. Він вважає, що навіть у слабкої людини є сили для того, щоб вистояти та далі жити своїм власним життям, без будь-якої сторонньої допомоги та Рятівників.

Якщо Жертва бажає вийти з трикутника, вона повинна почати піклуватися та дбати сама про себе, протистояти посяганням на свою особистість і не шукати когось, хто це зробить за неї. Її завдання полягає в тому, щоб протистояти думці щодо її неспроможності подбати про себе. Їй потрібно визнати, що вона здатна вирішувати проблеми, а також що має лідерські якості, замість того щоб почуватися ні на що нездатною. Бути в ролі Жертви означає безкінечне відчуття поразки і марності. Але іншого порятунку, аніж прийняти повну відповідальність за свої відчуття, думки і поведінку, немає.

Щоб вийти з ролі Переслідувача (агресора), як і для інших ролей, потрібно прийняти на себе відповідальність за свої дії. Як не дивно, але саме з ролі Переслідувача найпростіше вийти з трикутника¹.

У драматичному трикутнику у випадках домашнього насильства найбільш часто опиняються такі особи: дружина – чоловік – їх батьки; бабуся – мати – донька; дід – батько – син; алко-(нарко-)залежний член родини – його родич – лікар; кривдник – постраждала особа – офіцер поліції тощо.

***Зверніть увагу:** саме психологічний механізм «трикутника» призводить до того, що постраждалі забирають свої заяви, відмовляються вживати заходів щодо кривдника тощо.*

---

¹ Forrest, Lynne. The Three Faces of Victim [Electronic Resource] / Lynne Forrest. – Way of access: URL: <http://www.lynneforrest.com/articles/2008/06/the-faces-of-victim/#victim>.

Запитання для самоконтролю:

1. У чому полягає специфіка детермінації домашнього насильства як соціального явища?
2. Класифікація детермінант домашнього насильства.
3. Основні політичні чинники домашнього насильства на макрорівні.
4. Основні правові чинники домашнього насильства на макрорівні.
5. Основні соціокультурні чинники домашнього насильства на макрорівні.
6. Сімейна десоціалізація та сімейна конфліктність як чинники домашнього насильства на мезорівні.
7. Вплив складних життєвих обставин на виникнення домашнього насильства.
8. Детермінація домашнього насильства на мікрорівні.
9. Механізм вчинення та причини циклічності домашнього насильства.
10. Сутність комунікативної моделі драматичного трикутника Карпмана.

Розділ 6.

Вітчизняна система запобігання та протидії домашньому насильству

6.1. Сутність і зміст понять запобігання та протидії домашньому насильству. Класифікація запобіжних заходів.

6.2. Вітчизняна система запобігання та протидії домашньому насильству.

6.3. Суб'єкти запобігання та протидії домашньому насильству.

6.4. Засади діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

6.5. Взаємодія суб'єктів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

6.6. Координація взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях.

6.1. Сутність і зміст понять запобігання та протидії домашньому насильству. Класифікація запобіжних заходів

У юридичній літературі та правоохоронній практиці існують різні підходи до визначення та співвідношення термінів і понять, які розкривають зміст діяльності, спрямованої на зменшення розмірів злочинності – «протидія» «профілактика», «припинення», «запобігання», «відвернення» тощо. У кримінології термін «протидія» найбільш широко позначає стримуючий вплив на злочинність, а форми протидії злочинності, не пов'язані з кримінальним покаранням, визначають як запобігання злочинності, під яким розуміють сукупність різноманітних видів діяльності і заходів у державі, спрямованих на вдосконалення суспільних відносин з метою усунення негативних явищ та процесів, що породжують злочинність або сприяють їй, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки¹. За допомогою інших названих вище термінів визначаються заходи запобігання

---

¹ Кримінологія : Загальна та Особлива частини : підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін. ; за заг. ред. В. В. Голіни. – 2-ге вид. перероб. і доп. – Х. : Право, 2009. – С. 53.

злочинності та злочинів залежно від форм здійснення цих видів діяльності: профілактика злочинів – особливий вид соціальної практики, що забезпечує таке перетворення суспільних відносин, у результаті якого усуваються або нейтралізуються, блокуються причини та умови, що сприяють злочинній поведінці. Відвернення злочинів – це різноманітна діяльність суб'єктів запобігання на етапі виявлення умислу або на стадії готування до злочину з метою відмови від наміру або продовження злочинної діяльності. Припинення як індивідуальна форма спеціального кримінологічного запобігання злочину виражається в діях, спрямованих на зупинення вже розпочатого злочинного діяння до моменту його закінчення, або навіть після закінчення такого діяння, але до настання його суспільно небезпечних наслідків¹.

Натомість Закон про домашнє насильство дещо по-іншому трактує ці терміни. Так, відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 1 цього закону, *запобігання домашньому насильству* – система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на підвищення рівня обізнаності суспільства щодо форм, причин і наслідків домашнього насильства, формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки у приватних стосунках, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед до постраждалих дітей, викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються². Тобто, термін «запобігання» у цьому контексті більше відповідає кримінологічному поняттю «профілактика». Цей напрям охоплює широке коло осіб (усе населення в цілому, без розрізнення, чи зазнавала та чи інша людина насильства, чи ні; чи була кривдником, чи ні) та реалізується завдяки виховному впливу і просвітництву.

До завдань, які стоять перед суб'єктами у сфері запобігання домашньому насильству, відповідно до законодавства, належать (ст. 18 Закону про домашнє насильство)³:

1) визначення стану, причин і передумов поширення домашнього насильства. Це означає необхідність, по-перше, запровадження та

---

¹ Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання) : монографія / А. Б. Блага. – Х. : ФОП Макаренко, 2014. – С. 216.

² Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

³ Там само.

ведення узгодженої між усіма суб'єктами, що залучені до діяльності щодо запобігання домашньому насильству (далі – ДН), статистичної звітності про факти ДН; по-друге, збирання таких статистичних даних, згрупованих за статтю і, по-третє, опрацювання отриманих даних з урахуванням макроситуації в суспільстві;

2) *підвищення рівня поінформованості населення про форми, прояви, причини і наслідки домашнього насильства*. Виконання цього завдання потребує організації і проведення науково-практичних досліджень рівня, структури, динаміки, латентності, основних детермінант поширення, ефективності законодавства у сфері запобігання та протидії ДН, а також практики його застосування;

3) *сприяння розумінню суспільством природи домашнього насильства, його непропорційного впливу на жінок і чоловіків*, зокрема на осіб з інвалідністю, вагітних жінок, дітей, недієздатних осіб, осіб похилого віку. Серед основних заходів, спрямованих на виконання цього завдання, слід назвати організацію і проведення різноманітних інформаційно-просвітницьких кампаній щодо запобігання та протидії ДН, роз'яснення його гендерно зумовленої природи, ознайомлення населення, зокрема дітей в молоді, з формами, проявами та наслідками ДН;

4) *формування в суспільстві нетерпимого ставлення до насильницьких моделей поведінки, небайдужого ставлення до постраждалих осіб*, насамперед постраждалих дітей, усвідомлення домашнього насильства як порушення прав людини. Реалізація вказаного завдання здійснюється за допомогою залучення ЗМІ до проведення просвітницьких кампаній, про які йшлося у попередньому пункті, та, за їх допомогою, формування небайдужого ставлення до постраждалих від насильства, передусім дітей, усвідомлення необхідності термінового повідомлення про випадки ДН до будь-якого із залучених до такої діяльності суб'єктів. Важлива роль у такій діяльності покладається також на кол-центр, звернувшись до якого людина може як отримати різного роду загальну інформацію про ДН, так і повідомити про факт насильства щодо себе або іншої людини й дізнатися, як їй потрібно діяти;

5) *викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються*. Найбільш ефективний вплив на досягнення цієї мети можна зробити завдяки виховному впливу, у тому числі через розроблення та запровадження у закладах освіти навчальних і виховних програм, у яких порушується широке коло питань, пов'язаних з гендерною рівністю, запобіганням та протидією ДН. Важливим є і підвищення обізнаності та рівня підготовки фахівців, які

працюють у сфері запобігання та протидії ДН, а також для працівників правоохоронних органів і суддів, зокрема, через організацію та проведення спільних і спеціалізованих тренінгів та семінарів;

б) *заохочення всіх членів суспільства, насамперед чоловіків і хлопців, до активного сприяння запобіганню домашньому насильству.* Всі члени суспільства можуть зробити свій внесок у подолання насильства, і їх до цього слід мотивувати. У багатьох випадках ДН кривдниками є особи чоловічої статі (як повнолітні, так і неповнолітні). Однак, оскільки більшість чоловіків і хлопчиків не є кривдниками, законодавець акцентує увагу на важливість їх ролі в справі запобігання такого насильства, виступаючи проти насильства, залучаючи інших чоловіків до заходів зі сприяння гендерній рівності, виступаючи в ролі зразкового сім'янина. Таким чином вони можуть бути прикладом для інших, виступати за зміни, пропагувати рівність і взаємоповагу між жінками і чоловіками.

Коли йдеться про запобігання домашньому насильству, то слід розуміти, що ця діяльність вимагає довгострокового планування, адже передбачає розробку стратегій зменшення й усунення причин і факторів, що сприяють цьому явищу. Важливим напрямком такої стратегії є підвищення рівня обізнаності населення, за допомогою чого може бути досягнуто:

- зміну життєвої позиції, поведінки й переконань, які допускають або навіть вважають за норму домашнє насильство, та формування суспільної нетерпимості до будь-яких проявів як насильства за ознакою статі в цілому, так і домашнього насильства зокрема;

- недопущення того, щоб чоловіки і жінки ставали кривдниками або постраждалими;

- інформування широких верств населення, особливо постраждалих від домашнього насильства, про доступні ресурси та послуги, якими вони можуть скористатись.

Протидія домашньому насильству розуміється як система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на припинення домашнього насильства, надання допомоги та захисту постраждалій особі, відшкодування їй завданої шкоди, а також на належне розслідування випадків домашнього насильства, притягнення до відповідальності кривдників та зміну їхньої поведінки (п. 12 ч. 1 ст. 1 Закону про домашнє насильство)¹. Як помітно з наведеного визначення,

---

¹ Там само.

протидія – це здійснення активних заходів, спрямованих вже на конкретну людину (коло людей) – постраждалу особу та кривдника.

Класифікація запобіжних заходів

Широке коло можливих методів і конкретних заходів, за допомогою яких реалізується запобігання та протидія домашньому насильству, вимагає їх певного впорядкування.

За суб'єктами запобіжні заходи, що здійснюються органами всіх гілок влади, організаціями, установами, громадськими об'єднаннями, окремими громадянами, поділяються на: 1) загальні заходи – застосовуються тими суб'єктами, для яких запобіжна діяльність не є основною функцією; 2) спеціальні заходи – використовуються суб'єктами, для яких запобіжна діяльність є основною функцією.

За рівнем спрямованості виділяють: 1) загальносоціальні заходи запобігання – це сукупність соціально-економічних та культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розвиток і вдосконалення суспільних відносин й усунення або нейтралізацію причин та умов домашнього насильства. Це соціальна реакція держави і суспільства на насильство. Загальносоціальне запобігання створює соціально-економічні та культурні підвалини для ефективного здійснення спеціально-кримінологічного запобігання злочинам та правопорушенням, пов'язаним з домашнім насильством; 2) спеціально-кримінологічні заходи запобігання та протидії домашньому насильству – це сукупність заходів, змістом яких є різноманітна робота державних органів, громадських організацій, соціальних груп і громадян, спрямована на усунення причин та умов, що породжують і сприяють злочинам, пов'язаним з домашнім насильством, а також недопущення вчинення таких злочинів на різних стадіях злочинної поведінки. Спеціально-кримінологічне запобігання складається з трьох напрямів діяльності: профілактики злочинів, відвернення злочинів, припинення злочинних проявів.

За масштабом (територією) виділяють такі заходи запобігання домашньому насильству: 1) на всій території країни; 2) в регіоні; 3) на певній адміністративно-територіальній одиниці; 4) на окремому об'єкті.

За змістом запобіжні заходи поділяються на:

1) економічні заходи (відродження економіки, стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу, підвищення рівня доходу населення, зниження рівня інфляції та безробіття, забезпечення пріоритету легальної економічної діяльності тощо);

2) політичні заходи (усунення внутрішньодержавних конфліктів, непорозумінь між різними гілками влади; протидія корупції в органах державної влади; демократизація політичного життя; розробка державної

стратегії запобігання злочинності; розвиток міжнародної співпраці у галузі запобігання злочинності тощо);

3) соціальні заходи (захист інтересів малозабезпечених верств населення; допомога мігрантам, безробітним; підтримка діяльності органів місцевого самоврядування тощо);

4) організаційно-управлінські заходи (підвищення рівня професіоналізму серед співробітників органів, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; усунення недоліків у діяльності правоохоронних органів; підвищення рівня розкриття злочинів тощо);

5) правові заходи (усунення недоліків у чинному законодавстві та підзаконних актах; прийняття нормативно-правових актів, які підвищують ефективність запобігання та протидії домашньому насильству; законодавча переоцінка суспільної небезпечності злочинів, пов'язаних з домашнім насильством тощо);

6) культурно-виховні заходи (різнобічні зусилля по затвердженню у житті суспільства ідей добра, справедливості, законів високої моральності тощо);

7) психологічні заходи (надання постраждалим психологічної допомоги та підтримки; навчання засобам підвищення здатності до самозахисту; формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки у приватних стосунках, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед до постраждалих дітей; викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються; формування довіри до правоохоронних органів; інформування про негативні наслідки порушення кримінально-правових норм; прищеплення поглядів щодо справедливості кримінально-правових заборон; демонстрація позитивних результатів протидії злочинності тощо);

8) технічні заходи (розробка і впровадження технічних засобів, систем і технологій у галузі протидії злочинності; розвиток систем, що забезпечують негайне реагування на вчинений злочин тощо)¹.

Крім того, залежно від *ієрархії причин та умов злочинів і правопорушень*, у структурі спеціально-кримінологічного запобігання виокремлюють первинне (або загальне), вторинне (або спеціальне) та третинне (або індивідуальне) запобігання.

---

¹ Див.: Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. / [В. В. Голіна]. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2011. – С. 17; Зелинский А. Ф. Криминология : учебное пособие / А. Ф. Зелинский. – Х. : Рубикон, 2000. – С. 133–135; Теоретические основы предупреждения преступности. – М. : Юрид. лит., 1977. – С. 41–49.

1. Первинне (загальне) запобігання злочинності – це певний комплекс заходів, спрямованих на утримання громадян від вчинення злочинів. Вважається, що первинне запобігання має справу з психологією людей, слухняних закону¹. Первинне запобігання більшою мірою має інформаційний характер, оскільки спрямоване на формування в особистості неприйняття та категоричної відмови від певних стандартів поведінки та негативних звичок.

2. Вторинне (спеціальне) запобігання злочинності – це цілеспрямована робота, яка має на меті обмеження поширення окремих негативних явищ, що мають місце в суспільстві чи соціальній групі. За своєю направленістю вторинне запобігання є масовим, залишаючись при цьому індивідуальним щодо конкретної дитини чи дорослого, та спрямоване на своєчасне виявлення таких осіб і надання їм підтримки і допомоги². До основних форм реалізації вторинного запобігання належать: профілактичні операції і рейди, соціальний патронат, тренінги, цикли занять, «гарячі лінії».

3. Третинне (індивідуальне) запобігання полягає у цілеспрямованих заходах щодо конкретної особи (групи осіб), схильної до вчинення злочинів, які спрямовані на усунення або нейтралізацію причин та умов, що детермінують протиправну поведінку цієї особи, а також щодо осіб, які постраждали від злочину, з метою відновлення особистісного та соціального статусу людини й навчання самозахисту (віктимологічне запобігання). Воно передбачає тривалу роботу і необхідність надання цілого комплексу правових, соціальних, освітніх та медико-психологічних послуг³ та зосереджується, окрім правоохоронних органів, у різноманітних осередках допомоги особистості: реабілітаційних центрах, клініках, дружніх для молоді, анонімних кабінетах, громадських приймальнях.

Запобігання та протидія домашньому насильству ґрунтуються на своєчасному виявленні та впливі на фактори, що зумовлюють протиправну поведінку кривдників. Детермінанти, котрі породжують домашнє насильство, – це різноманітні процеси суспільного буття: соціальні, психологічні, економічні, правові, політичні, а також процеси людської діяльності та свідомості. Тому діяльність обмеження, нейтралізації та усунення дії таких факторів, як ми вже зазначали, потребує застосування запобіжних заходів у комплексі, системно.

---

¹ Аванесов Г. А. Криминология : учебник / Г. А. Аванесов. – М. : Академия МВД СССР, 1984. – С. 408.

² Соціальна профілактика : курс лекцій [Електронний ресурс] / І. І. Парфонович. – Тернопіль : ТДПУ, 2009. – 159 с. – Режим доступу : <http://publib.if.ua/part/12558>.

³ Соціальна профілактика торгівлі людьми : навч.-метод. посіб. / за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. – К. : ТОВ «Агенство-Україна», 2007. – С. 52–53.

Актуальні проблеми протидії домашньому насильству

Тепер розкриємо сутність спеціально-кримінологічної профілактики домашнього насильства на макро-, мезо- і мікрорівнях.

Таблиця 2

Спеціально-кримінологічна профілактика домашнього насильства		
Рівні		
↓		↓
Макрорівень	Мезорівень	Мікрорівень
На кого спрямована		
Загальна громадськість	Групи ризику	Конкретні особи
мета		
Формування активного, адаптивного, високо функціонального життєвого стилю, спрямованого на дотримання законслухняної позиції та ненасильницької поведінки в сім'ї	Обмеження поширення насильства, що має місце в певних категоріях (типах) сімей, формування відповідального ставлення дорослих членів родини до дітей	Позитивна корекція особистості, що тягне за собою зміни її поведінки з антигромадської до лояльної, яку схвалює суспільство
Зміст		
<ul style="list-style-type: none"> – актуалізація проблеми домашнього насильства; – спростування існуючих міфів (помилкових стереотипів) щодо домашнього насильства; – формування негативного ставлення з боку громадськості до фактів насильства над дітьми та дорослими членами сім'ї та осіб, які його вчиняють; – інформування про способи та порядок захисту прав потерпілих від домашнього насильства 	<ul style="list-style-type: none"> – зміна ставлення до проблеми подолання складних життєвих обставин та домашнього насильства; – формування ненасильницької моделі поведінки в сім'ї, що перебуває у складних життєвих обставинах; – підвищення потенціалу особистісних ресурсів; – інформування про напрямки діяльності та послуги, які надаються суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству 	<ul style="list-style-type: none"> – реагування на домашнє насильство; – постановка кривдників на профілактичний облік та проведення з ними профілактичної роботи; – виявлення та усунення причин і умов вчинення домашнього насильства конкретною особою; – ознайомлення з планом безпеки у випадку домашнього насильства; – захист та реабілітація потерпілих

Продовження табл.

Форми і методи		
Інформування, переконання, навіювання, правова пропаганда, робота в громаді	Інформування, переконання, роз'яснення, приклад, працетерапія, покарання, вправи, навіювання, профілактичні операції і рейди, соціальний супровід, вимоги, педагогічні ситуації, реконструкція характеру, переключення, перенавчання, соціальна реклама, «вибух»	Переконання, рефлексія, переключення і перенавчання, показ перспективи, надання допомоги, регламентація та обмеження, примус, віктимологічна профілактика

На *макрорівні* змістом спеціально-кримінологічної профілактики домашнього насильства є: 1) надання інформації та актуалізація в громаді проблеми домашнього насильства; 2) спростування існуючих міфів (помилкових стереотипів) щодо домашнього насильства; 3) формування негативного ставлення з боку населення до фактів насильства над дітьми й дорослими членами сім'ї та осіб, які його вчиняють; 4) надання консультативної допомоги з питань захисту прав потерпілих від домашнього насильства.

На *мезорівні* така діяльність спрямована на своєчасне виявлення і надання підтримки і допомоги сім'ям, що складають групу ризику щодо скоєння насильства та жорстокого поводження, у напрямках: 1) формування знань, життєвих умінь і навичок, а також розвиток активних стратегій поведінки, необхідних для подолання складних життєвих обставин та проблеми домашнього насильства; 2) формування негативного ставлення до насильницької моделі поведінки в сім'ї; 3) формування уявлення про діяльність суб'єктів запобігання домашнього насильства та соціального патронату; 4) зміни ставлення члена сім'ї до себе, своєї ролі та значення в сім'ї, усвідомлення власної цінності як людини, неприпустимості фізичного або психічного насильства, економічного утиску, порушення права на статеву свободу чи недоторканість. Оскільки у кожного виду сімей групи ризику є своя специфіка, використання основних форм і методів потребує внесення певних коректив. У роботі запропоновані загальні стратегії профілактичної діяльності стосовно сімей, що складають групу ризику щодо скоєння насильства та жорстокого поводження.

Змістом спеціально-кримінологічної профілактики домашнього насильства *мікрорівня* є: 1) своєчасне реагування на домашнє насильство суб'єктів такої діяльності; 2) постановка на профілактичний облік осіб,

чия поведінка свідчить про реальну можливість вчинення насильства над дітьми та дорослими членами сім'ї; 3) виявлення та усунення причин і умов вчинення конкретною особою домашнього насильства; 4) підготовка дітей та дорослих членів родини до оптимальної поведінки у випадку вчинення щодо них насильства; 5) захист та реабілітація дітей і дорослих членів сім'ї, потерпілих внаслідок насильства¹.

6.2. Вітчизняна система запобігання та протидії домашньому насильству

Думку про пріоритетність запобігання злочинності перед каральною політикою держави висловили Платон і Аристотель ще у IV столітті до нашої ери. Подальшого розвитку та правового оформлення ця думка одержала у XVIII–XIX століттях у наукових працях мислителів-гуманістів та юристів класичної школи кримінального права, які заклали основу нової політики в боротьбі зі злочинністю. У XXI столітті відбулося переосмислення знань і уявлень про якісно оновлену злочинність, роль правової держави як основи системи запобігання злочинності та необхідність пошуку нових підходів у цій справі.

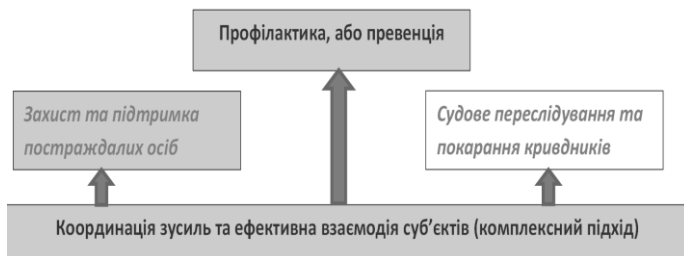
Специфіка діяльності із запобігання та протидії злочинності в цілому та домашньому насильству зокрема полягає в тому, що значна її частина пов'язана з примусом, поєднана з втручанням у сферу приватного життя, з обмеженням конституційних прав і свобод особистості. Так, Ю. М. Канібер зазначає, що з точки зору значення засобів впливу на злочинність і її фактори, систему кримінологічної протидії злочинності утворюють дві відносно самостійні і виокремлені підсистеми: правові (юридичні) і неправові (неюридичні) засоби впливу. При цьому слід враховувати, що неюридичні засоби також спрямовуються на запобігання саме кримінальним правопорушенням, але змістовно виходять за межі використання правових засобів запобігання злочинності, охоплюють організаційні, економічні, педагогічні й інші засоби впливу, що утворюють загальносоціальний рівень запобігання злочинності. В той же час на спеціально-кримінологічному рівні протидія злочинності правовими засобами може мати не тільки превентивний характер до вчинення злочину. Вона може бути

---

¹ Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо профілактики насильства над дітьми й дорослими членами сім'ї: навч.-метод. посіб. / авт. кол.: А. Б. Блага, Т. В. Журавель, Д. Г. Заброда, Н. Е. Мілорадова; за ред. Г. О. Хрестової. – К.: ТОВ «ВПК "ОБНОВА"», 2012. – С. 89–91.

пов'язана із застосуванням покарання та інших примусових засобів кримінально-правового характеру¹.

Наведене дозволяє розглядати різні форми діяльності, спрямованої на зменшення обсягів протиправних проявів, з точки зору комплексного підходу, як специфічну систему соціальної практики (соціального управління). Це підтверджується й висловом С. М. Іншакова, на думку якого «системний вплив на злочинність – складний процес, у ході якого суб'єкт (система суб'єктів) за допомогою реалізації системи заходів (способів впливу) здійснює вплив на розвиток кримінального феномена»².

Традиційно система запобігання злочинності аналізується як складне соціальне утворення, яке являє собою єдність взаємопов'язаних компонентів: а) об'єктів; б) суб'єктів; в) усіх законних форм, методів та заходів запобігання. Багато науковців та практиків звертали увагу на руйнування, недосконалість, слабкість, невідповідність вимогам часу і потребу в певному удосконаленні вітчизняної системи запобігання як злочинності в цілому, так і окремим її видам зокрема³.

¹ Канібер Ю. М. Передумови формування поняття про кримінально-правове запобігання злочинам / Ю. М. Канібер // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 1. – С. 221–222.

² Іншаков С. М. Зарубежная криминология : учеб. пособие для вузов / С. М. Іншаков. – 2-е изд. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2003. – С. 5.

³ Див.: Криминология / под общ. ред. А. И. Долговой. – М. : ИНФРА М – НОРМА, 1997. – С. 338–339; Криминология : учебник / под ред. В. Н. Кудрявцева, В. Е. Эминова. – М. : Юрист, 1995. – С. 108; Лукашевич С. Ю. Синергичність управління системою запобігання та протидії злочинності. – Режим доступу : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=52921>; Кальченко Т. Л. Запобігання злочинності неповнолітніх в Україні спеціальними органами та установами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – Режим доступу : <http://www.uk.orgsun.com/abstracts/2/40507-1.php>; Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. – Режим доступу : <http://i-rc.org.ua/files/personalii/kolb-o-g.pdf>.

Тому система запобігання та протидії домашньому насильству в Україні була суттєво оновлена відповідно до найкращих міжнародних, зарубіжних та вітчизняних практик. Тепер більш детально розглянемо систему запобігання та протидії домашньому насильству.

Відповідно до викладеного вище, *об'єктами* запобігання та протидії домашньому насильству: 1) причини та умови насильницьких проявів у сім'ї; 2) негативні елементи безпосереднього соціального оточення (мікросередовища) кривдника; 3) особи, які вчинили домашнє насильство в будь-якій формі (кривдники) та особи, що постраждали від такого насильства (постраждали особи); 4) негативні соціальні явища, які взаємопов'язані з причинами, умовами та іншими обставинами, що безпосередньо сприяють насильству в сім'ї.

Правовою основою діяльності щодо запобігання та протидії домашньому насильству, є відповідне національне законодавство. Основний перелік нормативно-правових актів у цій сфері ми розглянули у розділі 3.

Суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, є: спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; інші органи та установи, на які покладаються функції зі здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб; громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, які спрямовують свою діяльність на розроблення і реалізацію заходів, пов'язаних із випередженням, обмеженням, усуненням негативних явищ та процесів, що породжують домашнє насильство, на їх недопущення на різних стадіях протиправної поведінки, надання допомоги і захисту постраждалим особам, у зв'язку з чим мають права, обов'язки і несуть відповідальність. Під системою суб'єктів запобігання злочинності розуміють сукупність об'єднаних єдиною метою суб'єктів, які здійснюють свої повноваження у взаємозв'язку та за узгодженням у часі й просторі¹.

Форми та методи запобігання і протидії домашньому насильству є досить різноманітними. Зокрема, досить ефективними у практиці правозастосовних органів вважаються такі *форми запобіжної діяльності*:

1) інформування – найбільш звичний напрямок запобіжної роботи у формі лекцій, бесід, розповсюдження спеціальної літератури, зовнішньої реклами, соціальних роликів, сутність якого полягає у

---

¹ Кримінологія : Загальна та Особлива частини : підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін. ; за заг. ред. В. В. Голіна. – 2-ге вид. перероб. і доп. – Х. : Право, 2009. – С. 61.

спробі впливу на пізнавальні (когнітивні) процеси особистості з метою підвищення її здатності до прийняття конструктивних рішень;

2) організація соціального середовища, в основі якої лежать уявлення про детермінуючий вплив оточення на формування усіяких відхилень та насильницької поведінки в сім'ї: впливаючи на сімейне оточення, можна запобігти небажаній поведінці особи;

3) організація здорового способу життя передбачає здорове харчування, регулярні фізичні навантаження, дотримання режиму праці і відпочинку, спілкування з природою, уникнення надмірностей;

4) активне навчання соціально-важливим навичкам, яке переважно реалізується через групові тренінги;

5) активізація особистісних ресурсів: заняття спортом, творче самовираження, участь у групах спілкування й особистісного зростання, арттерапія – все це активізує особистісні ресурси, що забезпечують активність особистості, її здоров'я та стійкість до негативного зовнішнього впливу;

6) мінімізація негативних наслідків домашнього насильства – застосовується у випадках, коли насильство вже відбулося, та спрямовується на зменшення і нейтралізацію негативних наслідків, а також недопущення рецидивів (наприклад, постраждали від домашнього насильства в сім'ї можуть отримувати своєчасну соціальну, медичну, психологічну, правову допомогу; алко- чи наркозалежні члені сім'ї – спеціальне лікування та знання щодо супутніх захворювань і їх лікування)¹;

7) віктимологічне запобігання домашньому насильству (від лат. *Victimia* – жертва) – сукупність заходів, спрямованих на запобігання домашньому насильству та сімейно-побутовій злочинності шляхом зниження у населення в цілому чи в окремих громадян ризику стати жертвою насильства в сім'ї, а також необхідні знання щодо плану безпеки у випадку домашнього насильства, який допоможе у критичній ситуації.

Законодавство про запобігання та протидію домашньому насильству, оновившись, увело дві самостійні форми (які, будучи комплексними, включають у себе і наведені вище) – програму для кривдника та програму для постраждалої особи.

Програма для кривдника – це комплекс заходів, що формується на основі результатів оцінки ризиків та спрямований на зміну насильницької поведінки кривдника, формування у нього нової,

---

¹ Змановская Е. В. Девиантология: (психология отклоняющегося поведения) : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Издательский центр «Академия», 2006. – С. 162–165.

неагресивної психологічної моделі поведінки у приватних стосунках, відповідального ставлення до своїх вчинків та їх наслідків, у тому числі до виховання дітей, на викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків (п. 10 ч. 1 ст. 1 Закону про домашнє насильство). Типова програма для кривдників затверджена наказом Мінсоцполітики України від 01.10.2018 № 1434.

Програма для постраждалої особи – комплекс заходів, спрямованих на позбавлення емоційної залежності, невпевненості у собі та формування у постраждалої особи здатності відстоювати власну гідність, захищати свої права у приватних стосунках, у тому числі за допомогою уповноважених органів державної влади, органів місцевого самоврядування (п. 11 ч. 1 ст. 1 Закону про домашнє насильство). На сьогодні відсутня офіційно затверджена типова програма для постраждалих осіб.

Зміст запобігання та протидії домашньому насильству складають різноманітні *виховні, соціальні та правові заходи*. Так, серед виховних методів свою ефективність показали:

1) переконування, яке передбачає спеціальний цілеспрямований словесний вплив на свідомість, волю і почуття особи з метою зміни її антигромадської спрямованості та закріплення позитивної соціальної орієнтації. Основними прийомами є пояснення, розкриття наслідків дій, бесіда, звернення до почуттів совісті й честі та ін.;

2) приклад використовують для конкретизації певного теоретичного твердження, доведення істинності певної моральної норми. Інтенсивність виховного впливу прикладу зумовлена його наочністю і конкретністю: чим він ближчий і зрозуміліший, тим більша його виховна сила. При цьому можна використовувати як позитивні, так і негативні приклади;

3) вимога є впливом на свідомість особи з метою спонукати її до позитивної діяльності або гальмування її дій і вчинків, якщо вони мають негативний характер. Вона впливає не тільки на свідомість людини, а й активізує її волюві якості, перебудовує мотиваційну і почуттєву сфери діяльності в позитивному напрямку, сприяючи виробленню позитивних навичок і звичок поведінки;

4) осуд передбачає вплив на особистість з метою осуду чи гальмування її негативних дій і вчинків;

5) схвалення – це спосіб впливу, що виражає позитивну оцінку поведінки особи з метою закріплення позитивних якостей, зміцнення її впевненості у власних силах і, отже, посилення прагнення до позитивних дій і вчинків, певних успіхів. Часто корисно похвалити людину, коли вона ще не досягла значних успіхів у поведінці, але прагне до цього. Відзначення хоча б невеликих зрушень на краще, маленької перемоги над собою, пробуджують в неї енергію, стимулюють на

повторення схвалених вчинків. Виховна сила заохочення «авансом» насамперед виявляється стосовно тих, кого взагалі рідко або ніколи не заохочують, хто не відчув радості від похвали¹.

Г. Ю. Мустафаєв та І. І. Довгаль зазначають, що груповий вплив може створити альтернативну культуру, що дає людині, яка вчиняє насильство, можливість бачити та практикувати ненасильницьку та неагресивну поведінку. Добре організовані групи надають можливість людині отримувати як підтримку у випадку своєї позитивної поведінки, так і критику неналежної. Групове навчання, якщо здійснюється належним чином, зазвичай, є ефективнішим за консультування віч-на-віч для сприяння змінам у поведінці чоловіків. Індивідуальні заняття влаштовуються для тих, хто бере участь у груповому курсі².

Соціальними методами запобіжної роботи є:

1) соціальний контроль через груповий тиск, що здійснюється на особу з боку багатьох первинних груп, до яких вона включена (сім'я, виробнича бригада, клас, студентська група, місцева громада та ін.), може реалізовуватись у різних формах: пояснення, осудження, примушування³;

2) соціальні послуги, які, залежно від свого спрямування, поділяються на соціальну профілактику (запобігання виникненню складних життєвих обставин та / або потраплянню особи / сім'ї в такі обставини), соціальну підтримку (сприяння подоланню особою / сім'єю складних життєвих обставин) та соціальне обслуговування (мінімізацію для особи / сім'ї негативних наслідків складних життєвих обставин, підтримку їх життєдіяльності, соціального статусу та включення у громаду). Закон України «Про соціальні послуги» містить перелік базових соціальних послуг, надання яких за рахунок бюджетних коштів забезпечується місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування⁴.

Правові методи, змістом яких є застосування юридичних норм:

1) регламентація та обмеження – винесення індивідуального правозастосовного акту, який забороняє або приписує здійснення певних

---

¹ Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / А. І. Кузьмінський. – К. : Знання, 2005. – Режим доступу : <http://pulib.if.ua/part/12408>.

² Методичний посібник для фахівців, які впроваджують корекційні програми для осіб, які вчинили насильство в сім'ї / уклад. Г. Ю. Мустафаєв, І. І. Довгаль. – Київ, 2011. – Режим доступу : <https://www.osce.org/files/f/documents/6/4/93318.pdf>.

³ Соціальний контроль. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Соціальний_контроль.

⁴ Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>.

дій (терміновий заборонний припис, обмежувальний припис, стягнення з кривдників відшкодування матеріальних збитків і моральної шкоди, завданих унаслідок домашнього насильства); профілактичний контроль за місцем проживання або навчання особи з боку правоохоронних органів чи громадськості; виявлення та усунення негативного впливу на кривдника з боку інших осіб, а також інших об'єктивних (зовнішніх) умов, що сприяють вчиненню домашнього насильства (лікування від алкоголізму чи наркоманії, здійснення заходів щодо обмеження цивільної дієздатності члена сім'ї, який зловживає алкогольними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами і т. ін.);

2) примус – поліцейські заходи примусу, адміністративний арешт, адміністративне затримання, штраф, адміністративний нагляд, припинення бродяжництва і жебрацтва та ін.¹

6.3. Суб'єкти запобігання та протидії домашньому насильству

Суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, – це органи та установи, які представляють виконавчу владу, місцеве самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності та окремі громадяни, які спрямовують свою діяльність на розроблення і реалізацію заходів, пов'язаних із випередженням, обмеженням, усуненням негативних явищ та процесів, що породжують домашнє насильство, а також на їх недопущення, виявлення та припинення на різних стадіях протиправної поведінки, наданні допомоги та захисту постраждалим особам, у зв'язку з чим мають визначений законодавством обсяг повноважень.

Українське законодавство до *системи суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству*, відносить:

1) спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

2) інші органи та установи, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

3) загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб;

4) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах.

---

¹ Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо профілактики насильства над дітьми й дорослими членами сім'ї : навч.-метод. посіб. / А. Б. Блага, Т. В. Журавель, Д. Г. Заброта, Н. Е. Мілорадова ; за ред. Г. О. Хрестової. – К. : ТОВ «ВПК "ОБНОВА"», 2012. – С. 88.

Тепер більш детально розглянемо, які ж саме органи, установи, фізичні особи входять до тієї чи іншої категорії суб'єктів.

1. На *спеціально уповноважені органи* у сфері запобігання та протидії домашньому насильству покладається формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, координація діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, та їх взаємодії на різних рівнях (загальнодержавному, регіональному, місцевому). До цієї групи суб'єктів відносяться:

1) центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

2) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

3) Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, у тому числі їх структурні підрозділи, до повноважень яких належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

4) сільські, селищні, міські, районні у містах (у разі їх створення) ради, їх виконавчі органи, до повноважень яких належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству (ч. 2 ст. 6 Закону про домашнє насильство)¹.

Повноваження цих органів закріплені у статтях 7 та 8 Закону про домашнє насильство.

2. До *інших органів та установ, на які покладаються функції* із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, належать:

1) служби у справах дітей;

2) уповноважені підрозділи органів Національної поліції України;

3) органи управління освітою, навчальні заклади, установи та організації системи освіти;

4) органи охорони здоров'я, установи та заклади охорони здоров'я;

5) центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги;

6) суди;

7) прокуратура;

8) уповноважені органи з питань пробації (ч. 3 ст. 6 Закону про домашнє насильство)².

---

¹ Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

² Там само.

Основними завданнями зазначених суб'єктів є виявлення фактів насильства, своєчасне реагування на них в межах своїх повноважень, взаємодія з іншими суб'єктами для вжиття останніми відповідних заходів, а також здійснення інформаційної та виховної роботи. Їх повноваження у цій сфері розкриті у ч.ч. 1, 3 ст. 9 – ст. 13 Закону про домашнє насильство.

3. Більшість постраждалих від домашнього насильства потребують належного захисту від подальшого насильства, підтримки і допомоги в подоланні численних наслідків такого насильства і повернення до нормального життя. Для підтримки та допомоги постраждалим від насильства створюються *загальні і спеціалізовані служби підтримки*.

До *загальних служб підтримки постраждалих осіб* належать заклади, які, у тому числі, надають допомогу постраждалим особам:

- 1) центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
- 2) притулки для дітей;
- 3) центри соціально-психологічної реабілітації дітей;
- 4) соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка);
- 5) центри соціально-психологічної допомоги;
- 6) територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг);
- 7) інші заклади, установи та організації, які надають соціальні послуги постраждалим особам.

До *спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб* належать:

- 1) притулки для постраждалих осіб;
- 2) центри медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб;
- 3) кол-центр з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей;
- 4) мобільні бригади соціально-психологічної допомоги постраждалим особам та особам, які постраждали від насильства за ознакою статі;
- 5) а також заклади та установи, призначені виключно для постраждалих осіб та осіб, які постраждали від насильства за ознакою статі (ч. 4 ст. 6 Закону про домашнє насильство)¹.

Їх повноваження закріплені у ч. 2 ст. 9, ст. ст. 14 та 17 Закону про домашнє насильство.

4. *Громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах*, відповідно до ч. 3 ст. 19 Закону про домашнє насильство, яким стало відомо про вчинення домашнього насильства, зокрема якщо постраждалими особами стали

---

¹ Там само.

або можуть стати діти, зобов'язані невідкладно повідомити про це до районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій, виконавчих органів сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх створення) рад, уповноважених підрозділів органів Національної поліції України або до цілодобового кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей¹.

Як бачимо, від фізичних осіб не очікується, що вони повинні припинити насильство або фізично захищати постраждалу. На них покладається лише обов'язок повідомити до відповідальних суб'єктів про факт вчиненого насильства, у першу чергу – стосовно дітей, а вже суб'єкти будуть діяти відповідно до своєї компетенції. Зрозуміло, що такий обов'язок є, скоріше, громадянським, аніж юридичним, та спрямований на формування «нульової» толерантності до проявів насильства та розширення кола суб'єктів, через яких інформація про факт насильства надійде до уповноважених на відповідне реагування органів.

Окрім наведених суб'єктів, у здійсненні заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, зокрема виявленні фактів домашнього насильства, наданні допомоги та захисту постраждалим особам, можуть брати участь підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, громадські об'єднання та іноземні неурядові організації, фізичні особи – підприємці, які відповідають критеріям діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги, а також фізичні особи, які надають соціальні послуги, у тому числі послуги патронату над дітьми (ч. 5 ст. 6 Закону про домашнє насильство)².

Узагальнення експертних оцінок дозволило визначити такі проблеми, що стримують ефективність державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству:

– *доступність до послуг.* Експерти повідомляли, що існує лише загальноукраїнська цілодобова «гаряча лінія», на місцевому рівні є телефони довіри в центрах соціальних служб, громадських організаціях і працюють вони лише у робочі години. Цілодобова підтримка постраждалих від домашнього насильства на обласному рівні відсутня. Крім того, відсутня в державних установах екстрена психологічна допомога, яку можна отримати лише в деяких громадських організаціях;

– *відсутність безпечного житла* для постраждалих від домашнього насильства;

---

¹ Там само.

² Там само.

- *низький рівень надання безпеки свідкам і постраждалим* («фінансування не виділяється, програми не працюють», «люди відмовляються від показань, обвинувачень, намагаються мовчати»);
- *нескоординованість* між співробітниками різних секторів, що задіяні у діяльності щодо запобігання та протидії домашньому насильству;
- *недостатній рівень обізнаності* та можливості підвищення кваліфікації фахівців у сфері запобігання та домашньому насильству;
- *недоукомплектованість фахівцями* та високий рівень навантаження на спеціалістів¹.

6.4. Засади діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству

Ефективність запобіжної діяльності в цілому та реагування на факти домашнього насильства, захисту та підтримки постраждалих осіб зокрема залежить від: розуміння фахівцями, які працюють з конкретними випадками насильства, характеру насильства, його причиново-наслідкових зв'язків; знання та дотримання ними прав і потреб постраждалих; наявності доступних для конкретної людини якісних базових послуг. У зв'язку з цим важливо, щоб і заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, і організація та процес діяльності усіх суб'єктів, відповідали певним принципам, вимогам, які закріплені у статті 4 Закону про домашнє насильство та ґрунтуються на найкращих практиках різних країн, зокрема – Стамбульській конвенції² та Пакеті основних послуг для жінок та дівчат, що зазнали насильства, який був створений спільною глобальною програмою Організації Об'єднаних Націй³.

Розглянемо ці засади більш детально.

1. *Гарантування постраждалим особам безпеки та основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на життя, свободу та особисту недоторканність, на повагу до приватного та*

---

¹ Герасименко Г. В., Ничипоренко С. В., Хмелевська О. М. Підходи до формування політики протидії гендерно зумовленому насильству в Україні // Український соціум. – 2016. – № 2(57). – С. 100.

² Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) (англ.). – Режим доступу : <https://www.coe.int/tu/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168008482e>.

³ Essential Services Package for Women and Girls Subject to Violence. – URL: <https://www.unfpa.org/essential-services-package-women-and-girls-subject-violence>.

сімейного життя, на справедливий суд, на правову допомогу, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. Реалізація профілактичних заходів та під час реагування на домашнє насильство потребує, у першу чергу, захисту постраждалих від неправомірних діянь кривдника, тобто вжиття всіх необхідних заходів для припинення факту насильства, щоб не допустити заподіяння шкоди. У випадку загрози життю і здоров'ю безпека постраждалих вважається важливішою за всі інші блага та цінності (наприклад, за збереження стосунків, за можливість користування кривдником своїм майном тощо).

Держава також гарантує, що під час здійснення діяльності у сфері запобігання та протидії домашньому насильству у центрі уваги кожного суб'єкта повинні бути права людини. Саме дотримання прав людини є критерієм оцінки правомірності їх дій або бездіяльності. Усі випадки втручання з боку держави у реалізацію людиною своїх прав оцінюються за сукупністю трьох елементів: таке втручання має слугувати правомірній, законній меті; невтручання може призвести до завдання істотної шкоди цій меті; шкода правам і свободам людини, що може бути завдана внаслідок невтручання вагоміша за шкоду, завдану таким втручанням.

В Україні постраждалій особі надане право на отримання безоплатної правової допомоги – як первинної (у вигляді інформування про її права і свободи, порядок їх реалізації, відновлення у випадку їх порушення), так і вторинної (через отримання таких видів правових послуг, як: захист; здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру)¹.

Постраждалій особі також надається можливість звернення до суду (у т. ч. Європейського суду з прав людини) у зв'язку із вчиненням щодо неї насильством або неналежним реагуванням на насильство з боку відповідних посадових осіб та справедливого і публічного розгляду справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом.

2. *Належна увага до кожного факту домашнього насильства під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.* Принцип належної уваги є важливим юридичним стандартом для оцінки дій урядів держав, і з 1993 року посідає чільне місце в міжнародних зусиллях з боротьби з насильством щодо жінок (наприклад, він використовувався для встановлення відповідальності

---

¹ Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 р. № 3460-VI. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>.

уряду за тривалу практику проведення операцій, які калічать жіночі статеві органи).

За допомогою цього принципу підкреслюється відповідальність держави за здійснення запобігання, розслідування та покарання актів домашнього насильства незалежно від того, ким вони вчинені – представниками держави або приватними особами. Таким чином, уряд несе відповідальність не тільки за дії своїх агентів, у число яких можуть входити співробітники правоохоронних органів, військові або представники цивільної влади, але він також повинен докласти зусиль для розробки та забезпечення дотримання законів, які зменшать ризик насильницької поведінки. Уряд, який не вживає таких заходів, може бути звинувачений у невиконанні своїх обов'язків з дотримання прав людини або, що ще гірше, – у порушенні прав людини.

3. *Врахування непропорційного впливу домашнього насильства на жінок і чоловіків, дітей та дорослих, дотримання принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.* Україна обрала гендерно-нейтральний підхід до вирішення проблеми запобігання домашньому насильству на законодавчому рівні та створила механізм рівного юридичного захисту для всіх осіб, які від нього страждають та рівної юридичної відповідальності для всіх осіб, які його вчинили. Тим не менш, через різні фактори (нерівність у фізичних можливостях, віці, стані здоров'я, фінансовому та матеріальному становищі тощо) більш уразливими від домашнього насильства все ж є жінки, діти, літні люди. Тому на сьогодні діючі програми допомоги та соціальні послуги більшою мірою розраховані саме на ці категорії постраждалих від домашнього насильства. Хоча важливим завданням залишається розробка та впровадження окремих ефективних програм для кривдників та постраждалих залежно від їх віку та статі, створення притулків для постраждалих від домашнього насильства чоловіків та доступних для кривдників – жінок і чоловіків з невисокими статками місць, де б вони мали можливість перебувати у зв'язку із вимогою залишити спільне з постраждалою особою місце проживання.

4. *Визнання суспільної небезпеки домашнього насильства та забезпечення нетерпимого ставлення до будь-яких проявів домашнього насильства.* Суспільна небезпечність домашнього насильства проявляється як у заподіянні реальної фізичної, матеріальної та моральної шкоди потерпілим, так і у так званих «похідних наслідках». Наприклад, встановлено, що споглядання дитьми за постійними проявами домашнього насильства є настільки ж травматичним, як і безпосереднє його переживання. Такі діти мають схильність до депресій, проявляють симптоми деперсоналізації, часто пропускають

заняття через нездужання психосоматичного характеру; характеризуються високим ступенем алкоголізації і наркотизації, зухвалою сексуальною та девіантною поведінкою, дромоманією. У дорослому віці у них підвищується ризик різних психічних захворювань, зокрема тривожних станів, неврозів, депресії. Саме тому вітчизняне законодавство визнало, що постраждалою дитиною є не тільки особа віком до 18 років, яка безпосередньо його зазнала, але й дитина, яка стала свідком (очевидцем) такого насильства. Визнання суспільної небезпеки домашнього насильства також означає необхідність встановлення адекватної юридичної відповідальності за будь-які його прояви.

Проте криміналізація актів домашнього насильства сама по собі не є запорукою того, що коло насильства буде розірване. Для цього у суспільстві потрібно сформувавши «нульову толерантність» до будь-яких його проявів. Цей принцип означає, що суспільство має бути повністю нетерпимим до насильства, а жертви кривдників не мають боятися або соромитися говорити про випадки жорстокості поведінки та звертатися за допомогою, коли вона потрібна.

5. *Повага та неупереджене і небайдуже ставлення до постраждалих осіб з боку суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, забезпечення пріоритетності прав, законних інтересів та безпеки постраждалих осіб під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.* Дотримуватись цього принципу – це рахуватися з інтересами постраждалої особи, дотримуватися прийнятого для неї формату спілкування і взаємодії, бачити в ній не об'єкт надання допомоги та захисту від домашнього насильства, а рівноправного суб'єкта, не звинувачувати постраждалу особу у вчиненому щодо неї насильстві. У випадку протиставлення прав і законних інтересів кривдника та постраждалої особи держава визнає пріоритетність прав, законних інтересів та безпеки постраждалих осіб та вимагає від суб'єктів, які здійснюють заходи щодо запобігання та протидії домашньому насильству, їх забезпечення.

6. *Конфіденційність інформації про постраждалих осіб та осіб, які повідомили про вчинення домашнього насильства.* Принцип конфіденційності означає, що інформація про постраждалих осіб та осіб, які повідомили про вчинення домашнього насильства, отримана фахівцями під час здійснення заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, не підлягає свідомому чи випадковому розголошенню. Звіти про професійну діяльність, результати досліджень та публікації повинні бути складені у формі, що виключає ідентифікацію особи оточенням. Обробка персональних даних про особу, яка повідомила про вчинення насильства, або про постраждалу особу

здійснюється за згодою такої особи або її законного представника з дотриманням вимог Закону України «Про захист персональних даних».

Дотримання принципу конфіденційності забезпечує недоторканність приватного життя постраждалих осіб та осіб, які повідомили про вчинення домашнього насильства, виступає гарантією їх соціального статусу, запорукою їх особистої свободи, мінімальної залежності від зовнішніх сил та має суттєве значення для ефективного контролю людиною за подіями свого життя.

7. *Добровільність отримання допомоги постраждалими особами, крім дітей та недієдатних осіб.* За загальним правилом отримання допомоги постраждалими особами ґрунтується на їх вільному волевиявленні. Саме постраждала особа визначає, чи бажає вона звертатись до тих чи інших органів та установ, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, отримати ті чи інші соціальні послуги, медичну, соціальну, психологічну, правову допомогу. Для прийняття обґрунтованого, зваженого рішення з цього питання кожен суб'єкт, до якого звернулася постраждала особа, має надати повну та вичерпну інформацію про її права, послуги і допомогу, якими вона може скористатися.

Проте, якщо від домашнього насильства постраждали діти або недієдатні особи, надання згоди на отримання допомоги вирішується їх законним представником або органом опіки і піклування.

8. *Врахування особливих потреб та інтересів постраждалих осіб, зокрема осіб з інвалідністю, вагітних жінок, дітей, недієдатних осіб, осіб похилого віку.* На жаль, особи з інвалідністю, вагітні жінки, діти, недієдатні особи, особи похилого віку та деякі інші категорії осіб мають більш високий ризик постраждати від домашнього насильства. Крім того, їх уразливий стан часто перешкоджає отриманню необхідної допомоги. Тому принцип врахування особливих потреб та інтересів постраждалих осіб передбачає як забезпечення рівного доступу таких осіб до існуючих послуг (соціальний захист, медичне обслуговування, кримінальне правосуддя), так і надання спеціалізованих цільових послуг, що відповідають конкретним потребам цих уразливих груп.

9. *Ефективна взаємодія суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, з громадськими об'єднаннями, неурядовими організаціями, засобами масової інформації та іншими заінтересованими особами.* Досвід протидії домашньому насильству свідчить, що жодна установа або інституція не може впоратись із цією проблемою самостійно. Ефективна відповідь на домашнє насильство вимагає узгоджених дій багатьох різних учасників. Результати є кращими, коли правоохоронні органи, суд, соціальні служби, медичні та освітні заклади, органи та служби у справах дітей під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому

насильству об'єднують свої зусилля з громадськими об'єднаннями, неурядовими організаціями та іншими відповідними партнерами. Перевага останніх полягає у можливості залучення донорських коштів та меншій зарегульованості діяльності, через що вони можуть запроваджувати новітні форми і методи діяльності.

У зв'язку із цим вітчизняне законодавство передбачило необхідність здійснення комплексної і скоординованої політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству за участю як урядових установ і органів влади різного рівня, так і громадських об'єднань, неурядових організацій, засобів масової інформації та інших заінтересованих осіб.

Окрім названих засад Закон закріплює ще декілька важливих моментів. Зокрема, у разі якщо постраждалою особою є дитина, будь-які дії, що вчиняються щодо неї, базуються на принципах, визначених Конвенцією ООН про права дитини, Конвенцією Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, Європейською конвенцією про здійснення прав дітей та законодавчими актами України у сфері захисту прав дитини (ч. 2 ст. 3 Закону про домашнє насильство). Наголошується, що заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству здійснюються без дискримінації за будь-якою ознакою (ч. 3 ст. 3 вказаного закону). Цінним для забезпечення невідворотності покарання кривдників та формування «нульової толерантності» до насильства стало закріплення положення, що звичаї, релігійні переконання, віросповідання, традиції не можуть розглядатися як виправдання будь-яких форм домашнього насильства, передбачених цим Законом, або бути підставою для звільнення кривдника від відповідальності (ч. 4 статті, що розглядається)¹.

6.5. Взаємодія суб'єктів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству

На основі проведеного у 2015 році дослідження експерти Ради Європи визначили основні чинники, які можуть завадити ефективному системному реагуванню на насильство. Частина з них залишаються актуальними й сьогодні:

– часто основна увага під час реагування на факти домашнього насильства та насильства за ознакою статі зосереджується на кривдникові, а не на постраждалій особі;

---

¹ Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

- залучення занадто багатьох різних соціальних служб може негативно впливати на ефективність роботи;
- мляве реагування правоохоронних органів на випадки насильства та відсутність координації їхніх дій з іншими органами у таких випадках;
- постраждала особа не має можливості безоплатно отримати медичні послуги;
- нечіткість і заплутаність системи реагування на факти насильства та направлення постраждалих для отримання додаткових послуг як для самої постраждалої особи, так і для залучених суб'єктів;
- службам загальної підтримки постраждалих осіб бракує людських та фінансових ресурсів;
- навіть у тих місцях, де служби спеціальної підтримки жінок існують, їхня кількість є дуже обмеженою;
- відсутній відповідний механізм направлення на отримання спеціалізованої консультативної допомоги (психологічна, правова консультація тощо);
- реагування на факти насильства здійснюється без урахування оцінки ризиків продовження чи повторного вчинення насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи¹.

Натомість міжвідомча взаємодія під час здійснення запобіжної діяльності та за безпосереднього реагування на конкретні факти домашнього насильства дозволяє досягти низки позитивних результатів:

- постраждалі особи отримають необхідні допомогу, захист і підтримку завдяки низці ефективних, своєчасних і послідовних послуг;
- покращиться якість послуг, які надаються постраждалим особам, і знизиться ризик повторного вчинення насильства: завдяки навчанню (в тому числі спільному) фахівці усіх залучених до запобігання та протидії домашньому насильству суб'єктів отримають необхідні знання і навички та зможуть надати ефективну допомогу та послуги, адаптовані до потреб конкретної постраждалої особи;
- підвищиться довіра постраждалих осіб, зросте їх готовність звернутися за допомогою до уповноважених установ (організацій) і збільшиться кількість таких звернень;

---

¹ Запобігання та боротьба з насильством щодо жінок та домашнім насильством в Україні. На шляху прийняття механізму міжвідомчої взаємодії для комплексного реагування на випадки насильства щодо жінок і домашнє насильство на регіональному та/або місцевому рівнях в Україні. Червень 2016. – Режим доступу : <https://rm.coe.int/1680694650>.

– призведе до глибоких і стійких змін і допоможе забезпечити нетерпиме ставлення до будь-яких проявів домашнього насильства як на рівні окремої громади, так і на загальнодержавному рівні¹.

Міжвідомча взаємодія у сфері запобігання та протидії домашньому насильству дозволяє досягти таких цілей:

- скоординоване запобігання домашньому насильству;
- забезпечення ефективної та практичної реалізації прав постраждалих осіб;
- інтегроване і різноспрямоване реагування на факти вчинення насильства, надання допомоги і захисту постраждалим особам, а також проведення роботи з кривдниками, використовуючи узгоджені міжвідомчі робочі правила та інструменти;
- забезпечення та спрощення доступу до служб підтримки для постраждалих осіб;
- отримання більш точних даних про конкретний факт домашнього насильства, історію і напрямки реагування та надання допомоги;
- забезпечення ведення звітності на всіх рівнях й усіма суб'єктами².

Ефективне міжвідомче реагування на домашнє насильство є комплексним механізмом співробітництва, яке будується на основі здійснення таких функцій:

- 1) втручання (інтервенція, надання послуг);
- 2) ефективне перенаправлення;
- 3) підготовка фахівців;
- 4) документування, аналіз і передача даних;
- 5) запобігання та підвищення обізнаності;
- 6) координація³.

Міжвідомче втручання (інтервенція, надання послуг) передбачає дієвий, ефективний та невідкладний захист постраждалих осіб, недопущення повторних випадків домашнього насильства, надання постраждалим особам комплексних послуг, які зменшують негативний вплив і наслідки домашнього насильства, запобігають їх подальшій травматизації.

---

¹ Путівник уповноважених осіб/відповідальних працівників місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Практичний посібник / за заг. ред. А. Б. Благої. – К. : ФОП Клименко, 2020. – С. 52.

² Межведомственное реагирование на ГН. Эффективный и скоординированный подход к защите и расширению прав жертв/лиц, переживших ГН / И. Хорга, Б. Никоарэ, Н. Абасзаде. – РО ЮНФПА СВЕЦА, 2015. – 30 с.

³ Там само.

Міжвідомче втручання надає також можливість визначити нагальні потреби постраждалих осіб і розробити, впровадити й контролювати виконання індивідуальних програм для постраждалих осіб відповідно до виявлених потреб і наявних ресурсів. Відповідно до вітчизняного законодавства суб'єктами, відповідальними за виконання програм для постраждалих осіб, є місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування. Виконуються такі програми фахівцями, які пройшли підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації та представляють суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, а також іншими заінтересованими суб'єктами, що надають соціальні послуги із запобігання та протидії домашньому насильству. Важливо пам'ятати, що надання допомоги постраждалим особам не залежить від звернення таких осіб до правоохоронних органів чи суду, від їх участі у кримінальному або цивільному провадженні.

Окрім цього, міжвідомче втручання передбачає застосування до кривдників заходів із протидії продовженню або вчиненню нових актів насильства, з урахуванням оцінки ризиків.

Ефективне перенаправлення включає в себе:

- взаємне інформування (не пізніше однієї доби) суб'єктів про виявлені факти домашнього насильства з дотриманням правового режиму інформації з обмеженим доступом;
- інформування постраждалої особи та/або її законного представника (якщо такий представник не є кривдником) про права, заходи та соціальні послуги, якими вона може скористатися;
- видачу за результатами оцінки потреб постраждалої особи направлення до відповідних служб підтримки та/або інших суб'єктів взаємодії.

При цьому інформування інших суб'єктів про звернення та потреби постраждалої особи здійснюється за наявності її добровільної поінформованої згоди. Така згода не вимагається у випадках вчинення насильства стосовно дітей та недієздатних осіб, а також виявлення актів насильства кримінального характеру, обґрунтовану підозру щодо вчинення яких підтверджено за результатами оцінки ризиків. У цьому випадку кожен суб'єкт за допомогою телефонного зв'язку, електронної пошти не пізніше однієї доби інформує: 1) уповноважений підрозділ органу Національної поліції; 2) відповідну службу у справах дітей – у разі, коли постраждалою від насильства особою або кривдником є дитина чи постраждала особа звернулася разом із дитиною; невідкладно у строк, що не перевищує однієї доби, орган опіки та піклування – у разі, коли постраждалою від насильства особою або кривдником є повнолітня недієздатна особа або особа, дієздатність

якої обмежено; 3) уповноважену особу місцевої державної адміністрації або органу місцевого самоврядування.

Підготовка фахівців. Усі фахівці, які працюють з випадками домашнього насильства, повинні знати природу домашнього насильства, його непропорційний вплив на жінок і чоловіків, зокрема, на осіб з інвалідністю, вагітних жінок, дітей, недієздатних осіб, осіб похилого віку, необхідність підтримки та захисту постраждалих осіб, наслідки домашнього насильства, що призводять до порушення прав людини; використовувати єдину термінологію; вміти ідентифікувати різні форми домашнього насильства, оцінювати ризики, що загрожують постраждалій особі, реагувати на факти домашнього насильства відповідно до своєї компетенції; мати навички спілкування і співпереживання. Це може здійснюватися як шляхом обміну досвідом у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, так і шляхом скоординованої міжвідомчої підготовки фахівців, які представляють суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. З метою підвищення обізнаності, покращення реагування на факти домашнього насильства та взаємодії фахівців, які працюють у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, а також для працівників правоохоронних органів і суддів, важливим напрямком є *організація та проведення спільних і спеціалізованих тренінгів та семінарів.*

Відповідно до чинного законодавства:

- координація підготовки фахівців, які представляють суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, покладається на центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству (п. 4 ч. 2 ст. 7 Закону про домашнє насильство);

- забезпечення підготовки фахівців, до компетенції яких належать питання запобігання та протидії домашньому насильству, у тому числі фахівців, які реалізують програми для кривдників, а також забезпечення підготовки методичних рекомендацій щодо організації і забезпечення діяльності та підвищення кваліфікації фахівців, до компетенції яких належать питання запобігання та протидії домашньому насильству, покладається на Раду міністрів АР Крим, обласні, Київську та Севастопольську міські державні адміністрації (п. 5 ч. 1 ст. 8 Закону про домашнє насильство);

- участь у підготовці фахівців, до компетенції яких належать питання запобігання та протидії домашньому насильству, у тому числі фахівців, які реалізують програми для кривдників беруть районні, районні у містах Києві і Севастополі державні адміністрації та виконавчі

органи сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх створення) рад (п. 4 ч. 2 ст. 8 Закону про домашнє насильство);

– забезпечення підготовки фахівців відповідної кваліфікації та галузі знань з метою належного виконання ними функцій із запобігання та протидії домашньому насильству покладається на органи управління освітою (п. 1 ч. 1 ст. 11 Закону про домашнє насильство).

Документування, аналіз і передача даних. Важливим для ефективного реагування, здійснення заходів, визначення обсягів наявних та необхідних ресурсів запобіжного впливу є, по-перше, *вивчення ситуації та збір згрупованих за статтю статистичних даних про факти домашнього насильства і, по-друге, організація і проведення галузевих та міжгалузевих досліджень стану, причин і передумов поширення домашнього насильства, ефективності законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та практики його застосування.*

Прийняття правильних рішень кожним задіяним до реагування на конкретний факт насильства суб'єктом залежить від того, наскільки швидко та повно вони отримують інформацію про те, що сталося, хто постраждалий і хто кривдник, чи є серед постраждалих діти або недієздатні особи, яким суб'єктом взаємодії вже що зроблено тощо. Тому документування, аналіз і передача даних потрібні для досягнення багатьох цілей:

– захист життєво важливих інтересів постраждалих осіб, зокрема, постраждалих дітей;

– запобігання повторним випадкам домашнього насильства та насильства за ознакою статі;

– забезпечення здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі;

– надання комплексної та своєчасної допомоги постраждалим особам суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі;

– облік випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі;

– координація діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству й у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі.

Відповідно до законодавства, в Україні передбачено створення Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі, до якого в електронному вигляді вносяться відомості (окремо за кожним випадком) про: 1) випадок насильства;

2) постраждалу особу та вжиті заходи з надання їй допомоги;
3) кривдника. До його запровадження заяви та повідомлення про насильство реєструються в журналах, форми яких наведено в додатках 1–6 до Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі. Також до цих журналів вноситься інформація про заходи, вжиті суб'єктами до постраждалих осіб та кривдників (ст. 16 Закону про домашнє насильство; п. 12 Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі; п. 13 Порядку формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі).

Підвищення обізнаності є важливою складовою стратегій первинного запобігання домашньому насильству та насильству за ознакою статі. Воно спрямоване на:

- зміну у людей життєвої позиції, поведінки і переконань, які занижують суспільну небезпеку домашнього насильства/насильства за ознакою статі та формують терпимість до їх проявів;
- запобігання перетворенню чоловіків і жінок у кривдників або у постраждалих від насильства осіб, формуванню у останніх комплексу жертви;
- надання якомога більшої кількості людей, особливо постраждалим від насильства особам, інформації про доступні для вирішення проблеми ресурси.

Заходи щодо підвищення обізнаності про природу насильства та про те, як йому запобігти, позитивно впливають на точку зору постраждалих осіб та свідків щодо неприйнятності насильства, вчать розпізнавати різні його форми і наслідки та дозволяють перестати миритися із ситуацією насильства. Як наслідок, може збільшитись попит на спеціалізовані послуги.

На формування «нульової толерантності» до насильства спрямовується *організація і проведення серед населення, у тому числі серед дітей та молоді, інформаційних кампаній щодо запобігання та протидії домашньому насильству, роз'яснення його форм, проявів і наслідків*. У нашій країні цей напрямок наразі реалізується досить активно, в першу чергу – шляхом проведення спеціальних інформаційних кампаній, серед яких «Стоп насильству!», «16 днів проти насильства», «Залишайся людиною», «Скажімо НІ домашньому насильству».

В Україні, як і в різних країнах світу, щорічно, починаючи з 25 листопада – Міжнародного дня боротьби за ліквідацію насильства щодо жінок, заснованого Організацією Об'єднаних Націй, – стартує кампанія «16 днів активізму проти гендерного насильства», спрямована на

привернення уваги до проблеми насильства. Завершується ж кампанія 10 грудня – в Міжнародний день захисту прав людини. Основними завданнями акції є: привернення уваги громадськості до актуальних проблем подолання насильства в сім'ї, протидії торгівлі людьми та жорстокого поводження з дітьми, забезпечення рівних прав жінок і чоловіків; активізація партнерського руху органів державної влади, державних закладів, громадських організацій до проблем насильства та забезпечення рівних прав жінок і чоловіків; проведення інформаційних кампаній з метою підвищення обізнаності населення з питань попередження насильства в сім'ї, жорстокого поводження з дітьми, формування свідомого ставлення всіх верств населення щодо проблем насильства; сприяння утвердженню гендерно чутливого і толерантного світогляду в українському суспільстві. В рамках акції розповсюджуються інформаційні листівки, буклети, проводяться тренінги, круглі столи, дискусії та дебати, семінари й лекції, виставки, трансляції освітніх програм, конференції, громадські слухання та інші заходи.

Розроблення та впровадження у навчальних закладах навчальних і виховних програм з питань запобігання та протидії домашньому насильству, у тому числі стосовно дітей.

Ще видатний давньогрецький філософ-матеріаліст Демокрит (Демокрит) Абдерський (приблизно 460–370 роки до н. е.) надавав велике значення вихованню дітей: він вважав, що становлення особистості людини залежить від її природи і виховання. Зокрема, він вказував: що природа і виховання подібні. А саме – виховання за деякий період часу перебудовує людину, і так само природа створює людину в певний термін. І немає ніякої різниці, чи бути таким, виліпленим від природи, чи бути перетвореним [в такий вид] за допомогою часу і виховання (фрагменти 471. Климент Strom. IV 151 та 472. Стобей II 31, 65). «Можуть бути розумні юнаки та нерозумні старці. Бо навчає мислити не час, а раннє виховання і природа» (фрагм. 479. Стобей II 31, 72). Важливе значення має його теза про те, що крім іншого, правильне виховання допомагає убезпечити від злочинних посягань як саму людину, так і її майно: «Можливо виховати дітей без великих витрат на це і тим огородити рятівної стіною їх майно і тіла» (фрагм. 491–IV 26, 26)¹. Сьогодні, розвивши ці ідеї, ставить такі завдання: зміна поглядів щодо ієрархічності ролей і прав різних членів сім'ї на розуміння необхідності дотримання рівних прав всіх членів родини, у тому числі й дітей; подолання жорстких гендерних настанов щодо

---

¹ Фрагменты Демокрита и свидетельства о его учении / перевод с древнегреческого А. О. Маковельского. – Режим доступа : <http://philosophy.ru/library/antiq/atomizm/dem.html>.

статевих ролей, згідно з якими жінка повинна бути залежною та пасивною й підкорюватися чоловіку; формування відповідального ставлення до батьківства та сім'ї, спрямованого на виробленні у молодого подружжя якостей, рис, знань, вмінь, притаманних ідеальному образу батька / матері; навчання, як стати гарними батьками; ознайомленню з відповідальністю у батьківстві щодо прав дитини та обов'язків батьків; розвитку вміння конструктивно вирішувати конфлікти, взаємодіяти з позиції демократичного стилю, прогнозувати наслідки власних дій; формування «нульової терпимості» до насильства в сім'ї, у тому числі до насильства як форми «виховання» дитини.

Визнаючи важливу роль засобів масової інформації у поширенні знань про форми і засоби захисту від проявів домашнього насильства, розповсюдженні інформації про суб'єктів, які надають допомогу і захист постраждалим від насильства, формуванні небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед постраждалих дітей, усвідомлення необхідності невідкладного повідомлення про випадки домашнього насильства, зокрема до кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей, важливим напрямком є *їх залучення до проведення просвітницьких кампаній, спрямованих на виконання завдань у сфері запобігання домашньому насильству.*

Розглянуті заходи взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, закріплені у ч. 1 ст. 15 Закону про домашнє насильство. Відповідно до цієї норми взаємодія вітчизняних суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, передбачає:

1) взаємне інформування не пізніше однієї доби про виявлені факти домашнього насильства у випадках, передбачених цим Законом, з дотриманням правового режиму інформації з обмеженим доступом;

2) реагування на випадки домашнього насильства відповідно до компетенції та з урахуванням оцінки ризиків, що загрожують постраждалій особі;

3) узгодження заходів реагування на випадки домашнього насильства та надання дієвої допомоги постраждалим особам, що здійснюються різними суб'єктами;

4) розроблення та виконання відповідно до компетенції програм для кривдників;

5) розроблення та виконання відповідно до компетенції програм із запобігання та протидії домашньому насильству;

6) організацію здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству відповідно до компетенції;

7) обмін досвідом у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

8) скоординовану міжвідомчу підготовку фахівців, які представляють суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

9) здійснення спеціально уповноваженими органами у сфері запобігання та протидії домашньому насильству моніторингу дотримання вимог законодавства суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, розроблення пропозиції щодо вдосконалення законодавства та практики його застосування¹.

Під час здійснення заходів запобігання суб'єкти враховують природу домашнього насильства, його непропорційний вплив на жінок і чоловіків, зокрема на осіб з інвалідністю, вагітних жінок, дітей, недієздатних осіб, осіб похилого віку, необхідність підтримки та захисту постраждалих осіб, наслідки домашнього насильства, що призводять до порушення прав людини.

Покладений в основу вітчизняного законодавства про домашнє насильство міжвідомчий і комплексний підхід вимагає забезпечення належних механізмів ефективної співпраці усіх залучених до запобігання і протидії домашньому насильству суб'єктів: місцевих і регіональних органів влади, правоохоронних і судових органів, закладів охорони здоров'я і освіти, служб підтримки постраждалих тощо. Тому, на виконання ч. 3 ст. 8, ч. 3 ст. 15 Закону про домашнє насильство та ч. 2 ст. 21-7 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Кабінет Міністрів України 22 серпня 2018 року прийняв Постанову № 658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» (далі – Порядок, Порядок взаємодії)². Цим Порядком визначається механізм взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, спрямованої на забезпечення комплексного інтегрованого підходу до подолання насильства та сприяння реалізації прав осіб, постраждалих від насильства, шляхом запобігання насильству, ефективного реагування на факти насильства, надання допомоги та захисту постраждалим особам, забезпечення відшкодування заподіяної шкоди, належного

---

¹ Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

² Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» від 22.08.2018 р. № 658. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF>.

розслідування фактів насильства та притягнення кривдників до передбаченої законом відповідальності.

6.6. Координація взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях

Механізм досягнення мети або функціонування будь-якої системи (у тому числі системи запобігання та протидії домашньому насильству) може «пробуксовувати» через деяку невідповідність між його окремими елементами. У зв'язку із цим необхідним є узгодження дій різних органів, які входять до складу системи, у часі й просторі. Образно таке узгодження можна порівняти з роллю диригента в оркестрі, який покликаний забезпечити як злагодженість музикантів, так і технічну довершеність виконання ними твору. Таке настроювання системи називається координацією спільної діяльності.

Слово «*координація*» походить від лат. *Co* – спільно та *ordinatio* – погодження, узгодження, приведення до ладу, у відповідність (дій, понять, складових частин чогось) та означає процес розподілу діяльності різних ланок певної системи або організації у часі, забезпечення їх взаємодії в інтересах виконання поставлених завдань.

В основі вітчизняної системи запобігання та протидії домашньому насильству закладена ідея, що жодна установа чи організація сама не зможе вирішити це питання. Ефективна реакція на домашнє насильство вимагає узгоджених дій з боку багатьох різних суб'єктів. Тому координація є провідною функцією державного управління, яка направлена на досягнення загальної мети – забезпечити всеосяжний, міждисциплінарний, узгоджений, систематичний і стійкий характер заходів, спрямованих на запобігання та протидію домашньому насильству. На прикладному рівні партнерство пов'язує не лише установи/організації, які можуть боротися з насильством, а й їхні методи роботи. Для того, щоб міжвідомче реагування на насильство працювало системно, а не спиралось лише на «особисті зв'язки» у професійній діяльності, необхідним є створення офіційного органу міжвідомчого координування, до складу якого повинні бути включені представники суб'єктів, які вживають заходи у сфері запобігання та протидії насильству.

Координація діяльності суб'єктів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству здійснюється на основі:

- дотримання законності;

- рівності всіх учасників координаційної діяльності під час постановки питань, внесення пропозицій, розробки рекомендацій та проведення заходів;
- самостійності кожного суб'єкта в межах наданих йому законодавством повноважень під час виконання узгоджених рішень, рекомендацій і проведення заходів;
- об'єктивності;
- гласності.

Основним принципом організації та здійснення координації є дотримання законності, що включає в себе безумовне і точне виконання всіма суб'єктами чинного законодавства, забезпечення захисту прав і законних інтересів людини і громадянина.

Іншим основним принципом координації є рівність усіх учасників координаційної діяльності під час постановки питань, внесення пропозицій, розробки заходів і прийняття рішень.

Координація діяльності суб'єктів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству здійснюється за організуючої ролі координаторів в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування, на яких покладено функції щодо забезпечення рівності прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі. Спільні рішення виконуються кожним суб'єктом самостійно, в межах його компетенції, властивими йому способами і методами.

Принципом координації є також її об'єктивність. Узгоджена робота у сфері запобігання та протидії домашньому насильству має базуватися на достовірних даних щодо стану, динаміки і структури цього явища, з урахуванням об'єктивних закономірностей і процесів, що відбуваються в конкретному регіоні, районі, громаді.

Важливе значення має принцип гласності координаційної діяльності, що забезпечує інформованість органів влади і населення про діяльність суб'єктів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству тією мірою, якою вона не суперечить вимогам законодавства про захист прав і свобод людини і громадянина.

Процес координації здійснюється на всіх рівнях влади (національному, регіональному, місцевому) та передбачає забезпечення комунікації та ефективної взаємодії різних суб'єктів, спрямованої на реалізацію політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі», взаємодія суб'єктів координується:

- на загальнодержавному рівні – Міністерством соціальної політики України (далі – Мінсоцполітики);
- на регіональному рівні – Радою міністрів АР Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими держадміністраціями;
- на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці – районними, районними у містах Києві і Севастополі держадміністраціями та виконавчими органами сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад, у тому числі об'єднаних територіальних громад.

Координація взаємодії суб'єктів на загальнодержавному рівні. В Україні координатором взаємодії на загальнодержавному рівні є Міністерство соціальної політики України (далі – Мінсоцполітики). Як координатор Мінсоцполітики:

- формує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі;
- забезпечує нормативно-правове регулювання у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі;
- забезпечує розроблення та затвердження типових програм для постраждалих осіб, а також методичних рекомендацій щодо їх виконання;
- забезпечує розроблення та затвердження типових програм для кривдників, а також методичних рекомендацій щодо їх виконання, у тому числі з урахуванням віку, стану здоров'я, статі кривдника¹;
- здійснює методичне забезпечення місцевих держадміністрацій та органів місцевого самоврядування у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі;
- організовує та проводить загальнонаціональні соціологічні, правові, психолого-педагогічні та інші дослідження щодо форм, причин і наслідків насильства;
- збирає, аналізує та поширює відповідно до законодавства інформацію з питань насильства, розробляє пропозиції для удосконалення системи показників, які відображаються у формах державної статистичної звітності щодо запобігання та протидії насильству. З цією метою центральні органи виконавчої влади та інші суб'єкти, визначені у частині четвертій статті 15 Закону про домашнє насильство, подають щокварталу до Мінсоцполітики узагальнені дані за результатами звітності служб у справах дітей, уповноважених підрозділів органів Національної поліції, органів управління освітою, закладів освіти,

---

¹ Наказ Мінсоцполітики України «Про затвердження Типової програми для кривдників» від 01.10.2018 № 1434. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1222-18>.

структурних підрозділів з питань охорони здоров'я місцевих держадміністрацій, закладів охорони здоров'я, центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про результати здійснення ними повноважень у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі¹;

– здійснює інші повноваження, визначені Законами України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Координація та управління процесом координації на національному рівні включає необхідність здійснення таких заходів:

1. Розробка законів та прийняття політичних рішень.
2. Виділення і розподіл ресурсів.
3. Визначення стандартів для координованих заходів на місцевому рівні.
4. Інклюзивні підходи під час прийняття узгоджених заходів.
5. Сприяння розвитку потенціалу осіб, які реалізують політику, та інших осіб, які приймають рішення, для скоординованого реагування на випадки домашнього насильства.
6. Моніторинг та оцінка координації на національному та місцевому рівнях.

Координація взаємодії суб'єктів на регіональному рівні. Координація на регіональному рівні призводить до більшого масштабу впливу на ситуацію з домашнім насильством. Завдяки об'єднанню фінансових і людських ресурсів і меншому дублюванню дій дозволяє кожному мешканцю того чи іншого регіону отримати належний рівень допомоги та послуг (незалежно від того, проживає він у великому місті чи маленькому селі) за більш низьких витрат. Координація дає можливості спільно використовувати ресурси і знання, засновані на практиці, інноваціях і дослідженнях. Координація на регіональному рівні передбачає здійснення таких заходів:

1. Створення формальних структур для координації на регіональному рівні та управління координацією.
2. Впровадження механізмів координації і управління координацією.

На регіональному рівні координацію взаємодії суб'єктів здійснюють Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації. Рада міністрів Автоном-

---

¹ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» від 22.08.2018 р. № 658. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF>.

ної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації здійснюють:

- реалізацію державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі на регіональному рівні, зокрема шляхом здійснення постійного контролю за своєчасністю та належністю вжиття заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі;

- розроблення, затвердження та виконання регіональних програм у цій сфері;

- координацію діяльності суб'єктів та їх взаємодію на регіональному рівні;

- облік даних про суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі на регіональному рівні;

- підготовку фахівців, до компетенції яких належать питання запобігання та протидії насильству, у тому числі фахівців, які реалізують програми для кривдників;

- підготовку методичних рекомендацій щодо організації і забезпечення діяльності та підвищення кваліфікації фахівців, до компетенції яких належать питання запобігання та протидії насильству;

- збір, аналіз і поширення відповідно до законодавства інформації з питань насильства;

- інформаційно-просвітницьку діяльність (у тому числі підготовку та розповсюдження відповідних матеріалів) щодо форм, причин і наслідків насильства, заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, формування нетерпимого ставлення громадян до насильницької моделі поведінки у приватних стосунках;

- організацію та/або проведення регіональних соціологічних, психолого-педагогічних та інших досліджень щодо форм, причин і наслідків насильства;

- моніторинг стану виконання суб'єктами поставлених завдань у процесі реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі на регіональному рівні, надання їм методичної та практичної допомоги, виявлення проблемних питань у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі та вживають вичерпних заходів для їх вирішення;

- звітування щокварталу Мінсоцполітики про результати здійснення повноважень у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі у визначеному ним порядку;

– інші повноваження, визначені Законами України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»¹.

Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської і Севастопольської міських держадміністрацій визначає заступника голови, відповідального за координацію заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, який є координатором з питань забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі та в межах своїх повноважень організовує роботу у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі відповідно до статті 13 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Для вивчення проблемних питань та забезпечення міжвідомчої співпраці щодо реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі на різних рівнях, узгодженості заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, підвищення їх ефективності, координації проведення інформаційно-просвітницьких заходів, розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства та практики його застосування, можуть утворюватися дорадчі органи – координаційні ради, робочі групи. До їх складу можуть входити уповноважені представники служб у справах дітей, уповноважених підрозділів органів Національної поліції, органів управління освітою, структурних підрозділів з питань охорони здоров'я місцевих держадміністрацій, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги, органів прокуратури та суду, громадських об'єднань, релігійних організацій, міжнародних організацій та іноземних неурядових організацій (за згодою) тощо².

Персональний склад дорадчого органу затверджується розпорядженням голови. За поданням голови дорадчого органу до персонального складу можуть вноситися зміни. Члени дорадчого органу беруть участь у його засіданні особисто. Основні правила організації та діяльності координаційної ради або міжвідомчої робочої групи визначаються у положенні про цей орган. Аналіз вже прийнятих положень показав, що зазвичай у цьому документі зазначені питання вирі-

---

¹ Там само.

² Там само.

шуються таким чином. У положеннях визначається, що формами діяльності дорадчого органу можуть бути засідання або робочі зустрічі, які проводяться за рішенням голови. Для участі у засіданнях координаційної ради/міжвідомчої робочої групи можуть запрошуватися посадові особи органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, представники громадськості, засобів масової інформації. Засідання веде голова, а в разі його відсутності – заступник голови координаційного органу. Дослідження вітчизняної практики показало, що найбільш поширеною є практика, коли засідання (робоча зустріч) вважається правомочним, якщо на ньому присутня не менш як половина членів дорадчого органу; прийняття рішення здійснюється шляхом відкритого голосування більшістю голосів його членів, присутніх на засіданні, а в разі рівного розподілу голосів вирішальним є голос головуючого на засіданні. Рішення дорадчого органу оформлюється протоколом, який підписується головою, або в разі його відсутності – заступником голови. Якщо хтось із членів дорадчого органу не підтримує затверджені рекомендації чи пропозиції, він має право викласти в письмовій формі свою окрему думку, що додається до протоколу засідання.

Забезпечення координації міжвідомчої взаємодії у сфері запобігання та протидії домашньому насильству передбачає здійснення таких заходів.

1. Підготовчий етап:

1. Сформуувати організаційний комітет (робочу групу) з утворення дорадчого органу з міжвідомчої взаємодії у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

2. Розробити проект рішення про створення дорадчого органу з міжвідомчої взаємодії у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

3. Визначити спосіб його офіційного затвердження (розпорядженням відповідного органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування або рішенням координаційної ради).

4. Визначити склад цього дорадчого органу (підготувати та надіслати листи до суб'єктів взаємодії щодо кандидатур, узгодити пропозиції щодо кандидатур, провести з ними бесіду або спільну зустріч).

5. Розробити, детально обговорити та погодити з членами координаційного органу текст положення про дорадчий орган.

2. Етап затвердження:

1. Ухвалити рішення про створення дорадчого органу з питань забезпечення міжвідомчої співпраці щодо реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за

ознакою статі на регіональному рівні, узгодженості заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, підвищення їх ефективності, координації проведення інформаційно-просвітницьких заходів, розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства та практики його застосування, в якому також затвердити персональний склад та положення про дорадчий орган.

3. Етап планування діяльності:

1. За участі усіх зацікавлених суб'єктів визначити стратегічні цілі міжвідомчої взаємодії на період 3–5 років.

2. На основі визначених стратегічних цілей за участі членів координаційного органу розробити стратегічний план дій на період 3–5 років, детально його обговорити та погодити.

3. Затвердити стратегічний план дій на період 3–5 років.

4. З урахуванням стратегічних цілей міжвідомчої взаємодії та стратегічного плану дій підготувати проект плану спільних дій (спільного плану заходів) на рік, погодити його з усіма зацікавленими сторонами.

5. Затвердити план спільних дій (спільний план заходів) на рік.

6. Розробити та погодити з усіма зацікавленими сторонами план (календар) проведення засідань (зустрічей) дорадчого органу.

4. Робочий етап:

1. Формувати та узгоджувати порядок денний засідань (зустрічей) дорадчого органу.

2. Регулярно проводити засідання (зустрічі) дорадчого органу.

3. Вести документацію засідання (зустрічі) дорадчого органу (списки присутніх, протоколи, рішення тощо).

4. Установити наявні можливості суб'єктів у наданні постраждалим особам допомоги та захисту (зібрати точну та повну інформацію про наявні на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці заклади, установи та організації, які надають постраждалим особам допомогу та захист (соціальні послуги, медичну, соціальну, психологічну, правову допомогу тощо), узагальнити її та розповсюдити серед суб'єктів взаємодії).

5. Розробити і впровадити рекомендації та алгоритми взаємодії суб'єктів під час реагування на випадки насильства на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

6. Моніторити стан виконання суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, поставлених завдань у процесі реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

7. З'ясувати проблемні питання у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та вживати вичерпні заходи для їх вирішення.

8. Надавати методичну та практичну допомогу суб'єктам, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

9. Здійснювати моніторинг виконання рішень дорадчого органу.

Координація взаємодії суб'єктів на місцевому рівні. Координація взаємодії суб'єктів на місцевому рівні забезпечує:

- ефективне реагування на кожен факт домашнього насильства;
- чітку і прозору систему комунікації та підзвітності між суб'єктами, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

- надання постраждалим особам комплексу необхідних послуг та допомоги.

Координація на місцевому рівні передбачає здійснення таких заходів:

1. Створення формальних структур для координації на місцевому рівні та управління координацією.

2. Впровадження механізмів координації і управління координацією.

Структурними підрозділами *районних, районних у м. Києві і Севастополі держадміністрацій*, до повноважень яких належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, є структурні підрозділи з питань сім'ї.

Голова районної, районної у м. Києві і Севастополі держадміністрації визначає заступника голови, який є координатором з питань здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та в межах своїх повноважень організовує роботу у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі відповідно до статті 13 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Координатор є персонально відповідальним за забезпечення своєчасного та ефективного вжиття заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі. Тому функції і повноваження координатора у сфері запобігання та протидії домашньому насильству повинні бути закріплені розпорядженням голови Ради міністрів АР Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій щодо розподілу обов'язків в обласній державній адміністрації між головою, його першим заступником, заступниками

голови та керівником апарату. У тексті розпорядження обов'язково має бути зазначено, що цей заступник голови здійснює координацію заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі.

Районні, районні у м.м. Києві і Севастополі держадміністрації з метою забезпечення здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі визначають уповноважених осіб (структурний підрозділ), які (який) проводять (проводить) роботу з прийому та реєстрації заяв і повідомлень про вчинення насильства, координації заходів реагування на факти вчинення насильства, надання допомоги і захисту постраждалим особам, а також роботу з кривдниками.

Виконавчими органами *міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад, зокрема об'єднаних територіальних громад*, до повноважень яких належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, є виконавчі органи з питань сім'ї.

Міський голова, голова виконавчого органу ради об'єднаної територіальної громади, міської (у місті обласного значення), районної у місті (у разі її утворення) ради визначає заступника голови (за наявності), який є координатором з питань здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та в межах своїх повноважень організовує роботу у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі. Координатор є персонально відповідальним за забезпечення своєчасного та ефективного вжиття заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі¹.

Виконавчі органи рад об'єднаних територіальних громад, міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад з метою забезпечення здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі визначають відповідальних працівників виконавчого комітету (структурний підрозділ), які (який) проводять (проводить) роботу з прийому та реєстрації заяв і повідомлень про вчинення насильства, координації заходів реагування на факти вчинення насильства, надання допомоги і захисту постраждалим особам, а також роботу з кривдниками².

---

¹ Там само.

² Там само.

Обсяг повноважень посадових та службових осіб районних, районних у м. Києві і Севастополі держадміністрацій становлять закріплені за ними права й обов'язки (в тому числі обов'язки нести відповідальність за наслідки виконання / невиконання повноважень – так звані «юрисдикційні» обов'язки). Відповідно до частини 2 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» до них належать:

1) забезпечення реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці;

2) забезпечення надання соціальних послуг на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, у тому числі шляхом соціального замовлення у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

3) визначення потреби у створенні спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб, забезпечення їх створення та функціонування, здійснення контролю за їхньою діяльністю;

4) участь у підготовці фахівців, до компетенції яких належать питання запобігання та протидії домашньому насильству, в тому числі фахівців, які реалізують програми для кривдників;

5) прийом і розгляд заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства, забезпечення застосування заходів для його припинення, надання допомоги постраждалим особам;

6) забезпечення координації діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, та їх взаємодії на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці;

7) інформування постраждалих осіб про права, заходи та соціальні послуги, якими вони можуть скористатися;

8) збір, аналіз і поширення відповідно до законодавства інформації про домашнє насильство на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці;

9) звітування центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, про результати здійснення повноважень у цій сфері у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

10) виконання повноважень органу опіки та піклування.

Виконавчі органи *сільських, селищних рад* з метою забезпечення здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі визначають відповідальних працівників виконавчого комітету, які проводять роботу з прийому та

реєстрації заяв і повідомлень про вчинення насильства, координації заходів реагування на факти вчинення насильства, надання допомоги і захисту постраждалим особам, а також роботу з кривдниками відповідно до Законів України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та цього Порядку.

У селах, селищах староста (у разі його обрання) забезпечує виявлення фактів насильства та повідомляє про них не пізніше однієї доби уповноваженим особам, зазначеним у пункті 22 та абзаці першому пункту 23 цього Порядку. Староста / сільський, селищний голова є персонально відповідальним за забезпечення своєчасного та ефективного вжиття заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі на території села, селища.

Для забезпечення міжвідомчої співпраці щодо реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі на місцевому рівні, узгодженості заходів у цій сфері, підвищення їх ефективності, координації проведення інформаційно-просвітницьких заходів, розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства та практики його застосування районними, районними у м. Києві і Севастополі держадміністраціями, виконавчими органами рад об'єднаних територіальних громад, міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад утворюються дорадчі органи – місцеві координаційні ради, до складу яких входять уповноважені представники місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, прокуратури та суду, громадських об'єднань, релігійних організацій, міжнародних та іноземних неурядових організацій (за згодою)¹.

Запитання для самоконтролю:

1. Розкрийте сутність і зміст понять «запобігання та протидія домашньому насильству».
2. Співвідношення понять «протидія», «профілактика», «припинення», «запобігання», «відвернення».
3. Класифікація запобіжних заходів.
4. Назвіть завдання у сфері запобігання домашньому насильству.
5. Що є об'єктами запобігання та протидії домашньому насильству?
6. Що становить правову основу діяльності щодо запобігання та протидії домашньому насильству?

---

¹ Там само.

7. Назвіть суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.
8. Розкрийте форми запобіжної діяльності.
9. Основні методи та заходи запобігання домашньому насильству.
10. Спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та їх повноваження.
11. Інші органи та установи, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та їх повноваження.
12. Загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб та їх повноваження.
13. Громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах як суб'єкти запобігання та протидії домашньому насильству.
14. Назвіть та розкрийте зміст основних засад діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.
15. Що включає взаємодія суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству?
16. Що таке координація?
17. Координація взаємодії суб'єктів на загальнодержавному рівні.
18. Координація взаємодії суб'єктів на регіональному рівні.
19. Координація взаємодії суб'єктів на місцевому рівні.

Розділ 7.

Теоретичні та прикладні проблеми запобігання та протидії домашньому насильству

- 7.1. Спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству.
- 7.2. Терміновий заборонний припис.
- 7.3. Обмежувальний припис щодо кривдника.
- 7.4. Взяття на профілактичний облік кривдників та проведення з ними профілактичної роботи.
- 7.5. Програми для кривдників.
- 7.6. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили злочини, пов'язані з домашнім насильством.
- 7.7. Віктимологічне запобігання домашньому насильству. Надання допомоги та захисту постраждалим від домашнього насильства особам.

7.1. Спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству

Спеціальні заходи є особливими формами реагування з боку органів влади на факти домашнього насильства й спрямовані як на гарантування безпеки постраждалої особи, так і на зміну насильницької поведінки кривдника, формування у нього нової, неагресивної психологічної моделі поведінки у приватних стосунках. Система *спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству* закріплена у розділі V Закону про домашнє насильство.

Закон виокремлює такі спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству:

1) *терміновий заборонний припис стосовно кривдника*, тобто спеціальний захід протидії домашньому насильству, що вживається уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України як реагування на факт домашнього насильства та спрямований на негайне припинення домашнього насильства, усунення небезпеки для життя і здоров'я постраждалих осіб та недопущення продовження чи повторного вчинення такого насильства (п. 16 ч. 1 ст. 1 Закону про домашнє насильство);

2) *обмежувальний припис стосовно кривдника*, тобто встановлений у судовому порядку захід тимчасового обмеження прав чи покладення обов'язків на особу, яка вчинила домашнє насильство, спрямований на забезпечення безпеки постраждалої особи (п. 7 ч. 1 ст. 1 Закону про домашнє насильство);

3) *профілактичний облік кривдника*, тобто здійснення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України організаційно-практичних заходів щодо контролю за поведінкою кривдника з метою недопущення повторного вчинення домашнього насильства, за дотриманням ним тимчасових обмежень його прав та виконанням обов'язків, покладених на нього у зв'язку із вчиненням домашнього насильства (п. 13 ч. 1 ст. 1 Закону про домашнє насильство);

4) *програма для кривдника*, тобто – комплекс заходів, що формується на основі результатів оцінки ризиків та спрямований на зміну насильницької поведінки кривдника, формування у нього нової, неагресивної психологічної моделі поведінки у приватних стосунках, відповідального ставлення до своїх вчинків та їх наслідків, у тому числі до виховання дітей, на викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків (п. 10 ч. 1 ст. 1 Закону про домашнє насильство)¹.

***Зверніть увагу:** самі по собі спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству не є стягненням або покаранням, не носять репресивно-карального характеру, а їх виконання не тягне будь-яких негативних наслідків для особи. Натомість за їх невиконання кривдник може бути притягнений до адміністративної або кримінальної відповідальності.*

Застосування до кривдника того чи іншого спеціального заходу не виключає притягнення його до адміністративної або кримінальної відповідальності.

Далі перейдемо до аналізу цих заходів.

7.2. Терміновий заборонний припис

Основні положення щодо термінового заборонного припису закріплені у статті 25 Закону про домашнє насильство та деталізовані у Наказі МВС України від 01.08.2018 № 654 «Про затвердження Порядку

---

¹ Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника»¹.

Терміновий заборонний припис (далі – ТЗП) виноситься кривднику уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України у разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи з метою негайного припинення домашнього насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення.

Він може містити такі заходи (один або декілька):

- 1) зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи;
- 2) заборона на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи;
- 3) заборона в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою.

Однак, якщо кривдником є особа, яка на день винесення ТЗП не досягла 18 років та має спільне місце проживання (перебування) з постраждалою особою, припис не може містити заходів, передбачених названими вище пунктами 1 і 2.

***Зверніть увагу:** Закон про домашнє насильство надає безпеці постраждалої особи першочергове значення. Тому винесення термінового заборонного припису, яке містить зобов'язання кривдника залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи, навіть якщо це житло належить винятково кривднику, не є порушенням його права власності. Такий обов'язок кривдника є тимчасовим заходом, не впливає на його право власності та спрямований на досягнення соціально корисної мети – забезпечення постраждалих від загрози їх життю чи здоров'ю. При цьому поліція наділяється повноваженням здійснити виселення кривдника з такого житлового приміщення, якщо останній відмовляється добровільно його залишити.*

Терміновий заборонний припис виноситься:

- за заявою постраждалої особи;
- за власною ініціативою працівником уповноваженого підрозділу органів Національної поліції України за результатами оцінки ризиків.

Оцінка ризиків здійснюється відповідно до спільного наказу Міністерства соціальної політики України та Міністерства внутрішніх

---

¹ Наказ МВС України «Про затвердження Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника» від 01.08.2018 № 654. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0965-18?lang=uk>.

справ України від 13.03.2019 № 369/180 «Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства»¹.

У цьому наказі визначена та закріплена процедура проведення оцінки вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи, з метою визначення ефективних заходів реагування, спрямованих на припинення такого насильства та попередження його повторного вчинення. Оцінка ризиків проводиться поліцейським, який прибув для реагування за фактом вчинення домашнього насильства, за передбаченими у спеціально розробленій та затвердженій зазначеним наказом формі за трьома групами факторів небезпеки/ризиків щодо вчинення домашнього насильства. Інформація щодо того чи іншого фактора може бути отримана різними способами – на основі даних, що містяться у базах МВС та Нацполіції, за допомогою спілкування або бесіди з постраждалою, її представником, свідками (очевидцями), вивчення різного роду документів. За результатами заповнення форми поліцейський визначає рівень небезпеки та враховує його під час вирішення питання щодо винесення / не винесення ТЗП, вжиття інших заходів для припинення ДН, недопущення його продовження чи повторного вчинення, надання допомоги постраждалим особам. Заповнена форма оцінки ризиків долучається до матеріалів, зібраних за фактом ДН. Важливість здійснення оцінки ризиків підтверджується також матеріалами судової практики, оскільки про його наявність у матеріалах справ вказується у рішеннях суду як за цивільними справами (щодо винесення обмежувального припису), так і за справами щодо притягнення кривдника до адміністративної відповідальності – і за вчинення домашнього насильства, і за порушення вимог термінового заборонного припису, а також він визнається доказом за цими справами.

Відповідно до Наказу МВС № 654, припис складається в одному примірнику з утворенням двох копій через самокопіювальний папір. Оригінал припису вручається кривднику під підпис, перша копія – постраждалій особі або її представнику, друга копія залишається у працівника уповноваженого підрозділу поліції. Зверніть увагу на важливість якісного складання ТЗП – писати потрібно грамотно, розбірливо, зазначати, які заходи (один або декілька) застосовуються до кривдника;

---

¹ Наказ Мінсоцполітики України та МВС України «Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства» від 13.03.2019 № 369/180. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE33304.html.

крім того, кривдник повинен поставити свій підпис, прізвище, ім'я та по батькові. Якщо кривдник відмовився від підпису, у ТЗП потрібно про це зробити відмітку, вказавши у присутності кого це було зроблено (працівника поліції, який виніс ТЗП, постраждалої особи або її представника, свідків) з підтвердженням факту відмови підписами цих осіб.

Значення якісного складання ТЗП підтверджується й судовою практикою, оскільки у багатьох випадках суди відмовляли у притягненні до відповідальності кривдників, які порушили вимоги припису через те, що він був складений нерозбірливо і нечитабельно, або припис був не підписаний особою, якій він винесений, чи то через відсутність підтвердження того, що кривдник був ознайомлений під підпис із цим ТЗП.

Терміновий заборонний припис виноситься строком до 10 діб. При цьому у Законі про домашнє насильство відсутня вказівка, з якого моменту починається дія термінового заборонного припису. Через це у судовій практиці існують різні підходи – в одних випадках вважається, що починає діяти відносно кривдника з моменту його винесення, в інших – з часу його вручення останньому. Якщо згідно з ТЗП кривдник повинен залишити місце спільного з постраждалою особою проживання (перебування), він зобов'язаний повідомити про місце свого тимчасового перебування уповноважений підрозділ органів Національної поліції України за місцем вчинення домашнього насильства. За невиконання ТЗП або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування передбачена адміністративна відповідальність за статтею 173-2 КУпАП.

Проте ані стаття 25 Закону про домашнє насильство, ані наказ МВС від 01.08.2018 № 654 не містять чітко затвердженого строку, протягом якого кривдник має повідомити до органів поліції адресу свого тимчасового перебування. Це так само викликає проблеми у зв'язку із притягненням кривдника до адміністративної відповідальності за порушення цієї вимоги.

За період з вересня (коли поліцейські реально почали виносити термінові заборонні приписи) до грудня 2019 року в Україні було винесено 15878 таких приписів. За 2020 працівники поліції винесли 41963 термінових заборонних приписів. Переважно вони містили заборону в будь-який спосіб кривдникові контактувати з постраждалою особою. Проте у багатьох випадках вимоги припису порушувались, однак значній частині порушників вдалося за це уникнути відповідальності.

Здійснений нами аналіз судової практики дозволив визначити основні причини, через які суди відмовляли у притягненні до відповідальності кривдників, які порушили вимоги ТЗП:

- через те, що ТЗП був складений нерозбірливо і нечитабельно;
- через відсутність підтвердження того, що кривдник був ознайомлений під підпис із цим ТЗП.

7.3. Обмежувальний припис щодо кривдника

Основні положення щодо обмежувального припису закріплені у статті 26 Закону про домашнє насильство¹ та деталізовані у ст.ст. 128, 350-1–350-8, 430 Цивільного процесуального кодексу².

Право звернутися до суду із заявою про видачу обмежувального припису стосовно кривдника мають:

- 1) постраждала особа або її представник;
- 2) у разі вчинення домашнього насильства стосовно дитини – батьки або інші законні представники дитини, родичі дитини (баба, дід, повнолітні брат, сестра), мачуха або вітчим дитини, а також орган опіки та піклування;
- 3) у разі вчинення домашнього насильства стосовно недієздатної особи – опікун, орган опіки та піклування.

Вимоги до заяви закріплені у ст. 350-4 ЦПК. Позитивним для інтересів постраждалої від домашнього насильства є положення ст. 350-5 ЦПК, відповідно до яких справа щодо видачі обмежувального припису розглядається судом не пізніше 72 годин після надходження до суду відповідної заяви у порядку окремого провадження. Тобто, законодавець врахував невідкладний характер вирішення питань щодо захисту постраждалих від насильства. До того ж судові витрати, пов'язані з розглядом справи про видачу обмежувального припису, відносяться на рахунок держави, тим самим не погіршується матеріальне становище постраждалої (за загальним правилом особа повинна сплатити судовий збір).

Обмежувальним приписом визначаються один чи декілька заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладення на нього обов'язків, зокрема:

- 1) заборона перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою;
- 2) усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи;

---

¹ Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

² Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

- 3) обмеження спілкування з постраждалою дитиною;
- 4) заборона наблизитися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалої особи;
- 5) заборона особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею;
- 6) заборона вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб.

Однак, якщо кривдником є особа, яка не досягла вісімнадцятирічного віку на день видачі такого припису, обмежувальний припис не може містити заходів, що обмежують право проживання чи перебування кривдника у місці свого постійного проживання (перебування).

За 12 місяців 2020 року у судах першої інстанції перебували на розгляді 998 заяв щодо видачі і продовження обмежувального припису. За відкритими за цими заявами провадженнями протягом вказаного періоду 889 справ перебували на розгляді і 750 були розглянуті із ухваленням рішення. У тому числі за 500 справами заяви були задоволені. Тобто можемо констатувати, що позитивні рішення суди прийняли у 2/3 ухвалених рішень. Суди апеляційної інстанції за цей же період часу було переглянуто 139 рішень, 89 з яких було залишено без змін, а 45 рішень було скасовано.

***Зверніть увагу:** рішення про видачу обмежувального припису або про відмову у видачі обмежувального припису приймається на підставі оцінки ризиків (ч. 5 ст. 26 Закону про домашнє насильство). При цьому закон не містить вимоги, щоб дані щодо факту домашнього насильства були обов'язково внесені до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі; щоб стосовно кривдника вже раніше виносився терміновий заборонний припис. Тобто судом може бути прийняте рішення про видачу обмежувального припису, якщо за допомогою інших доказів доводиться висока вірогідність продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи.*

Верховний Суд України 04.12.2019 у справі № 607/10122/19 зазначив, що суди під час вирішення такої заяви мають надавати оцінку всім обставинам та доказам у справі, вирішувати питання про дотримання прав та інтересів дітей і батьків, а також забезпечити недопущення необгрунтованого обмеження одного із батьків у

реалізації своїх прав відносно дітей у разі безпідставності та недоведеності вимог заяви іншого з батьків. Крім того, Верховний Суд вказав, що під час вирішення питання про наявність підстав для видачі обмежувального припису суди мають встановлювати, яким формам домашнього насильства піддавався заявник, та оцінювати ризики продовження у майбутньому домашнього насильства у будь-якому його прояві¹.

Обмежувальний припис видається на строк від 1 до 6 місяців. Однак, якщо по закінченні цього строку залишається високим ризик продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи, обмежувальний припис може бути продовжений судом на строк не більше шести місяців.

Про видачу обмежувального припису кривднику суддя протягом трьох діб інформує уповноважені підрозділи органів Національної поліції України за місцем проживання (перебування) постраждалої особи для взяття кривдника на профілактичний облік, а також районні, районні у містах Києві і Севастополі державні адміністрації та виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх створення) рад за місцем проживання (перебування) постраждалої особи.

За умисне невиконання обмежувального припису передбачена кримінальна відповідальність за ст. 390-1 КК України.

Нижче вам пропонується **загальний алгоритм взаємодії суб'єктів під час винесення обмежувального припису.**

Етап 1. Винесення рішення про видачу / продовження обмежувального припису

1. Суд: задовольняє заяву та видає / продовжує обмежувальний припис у вигляді одного чи декількох заходів тимчасового обмеження прав особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі, передбачених Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» або Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», на строк від 1 до 6 місяців (ст.ст. 350-6, 350-7 ЦПК). Рішення суду проголошується у судовому засіданні, яким завершується розгляд справи, публічно (повністю або лише вступна та резолютивна частини рішення) (ст. 268 ЦПК).

2. Копії повного рішення суду вручаються учасникам справи, які були присутні у судовому засіданні, негайно після проголошення такого

---

¹ Рішення Верховного Суду України у справі № 607/10122/19 від 04.12.2019. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86205965>.

рішення. Учасникам справи, які не були присутні у судовому засіданні, копія рішення суду надсилається рекомендованим листом з повідомленням про вручення негайно, але не пізніше наступного дня з дня ухвалення рішення (ст. 350-8 ЦПК).

3. Про видачу або продовження обмежувального припису суд не пізніше наступного дня з дня ухвалення рішення повідомляє (ст. 26 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству», ст. 350-8 ЦПК):

– уповноважені підрозділи органів Національної поліції України за місцем проживання (перебування) заявника для взяття особи, стосовно якої видано або продовжено обмежувальний припис, на профілактичний облік;

– а також районні, районні у містах Києві і Севастополі державні адміністрації та виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах рад за місцем проживання (перебування) заявника.

4. Рішення суду про видачу / продовження обмежувального припису підлягає негайному виконанню (ст.ст. 350-6, 430 ЦПК).

5. Учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції повністю або частково (ст. 352 ЦПК). Апеляційна скарга на рішення суду подається протягом тридцяти днів з дня його проголошення (ст. 354 ЦПК).

6. Оскарження рішення суду про видачу / продовження обмежувального припису не зупиняє (ст. 350-6 ЦПК).

Етап II. Виконання рішення суду про видачу / продовження обмежувального припису

1. Негайне виконання судового рішення полягає в тому, що воно набуває властивостей здійснення і підлягає виконанню не з часу набрання ним законної сили, що передбачено для переважної більшості судових рішень, а негайно з часу його оголошення в судовому засіданні, чим забезпечується швидкий і реальний захист життєво важливих прав та інтересів громадян і держави. Обов'язковість рішень суду віднесена Конституцією України до основних засад судочинства (ч. 5 ст. 124 Конституції України). У зв'язку із цим рішення суду про видачу або продовження обмежувального припису, які відповідно до закону підлягають негайному виконанню, є обов'язковими для всіх громадян і підлягають виконанню на всій території України (ст.ст. 18, 430 ЦПК України).

2. Належним виконанням судового рішення про видачу або продовження обмежувального припису необхідно вважати виконання

кривдником закріплених у ньому заходів – обов'язків особисто вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення.

Етап III. Фіксування уповноваженими особами органів державної влади чи місцевого самоврядування заходів, вжитих до кривдника

1. Після отримання від суду рішення про видачу або продовження дії обмежувального припису уповноважена особа органів державної влади чи місцевого самоврядування вносить цю інформацію до Журналу реєстрації заяв про вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі (графа 13).

2. Після отримання інформації от інших суб'єктів взаємодії щодо вжитих ними заходів щодо кривдника вносить її до Журналу реєстрації заяв про вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі (графа 13).

3. Враховує застосовані судом заходи тимчасового обмеження прав кривдника під час підготовки або коригування програми для постраждалої особи.

Етап IV. Постанова кривдників на профілактичний облік та проведення з ними профілактичної роботи

1. Постанова кривдника на профілактичний облік та проведення з ними профілактичної роботи здійснюється за фактом видачі / продовження обмежувального припису. Вітчизняне законодавство не вимагає окремої вказівки у рішенні суду на те, що зазначену особу уповноважений підрозділ поліції повинен взяти на профілактичний облік, тому, навіть якщо у рішенні суду така фразі відсутня, кривдника обов'язково потрібно взяти на профілактичний облік (ст.ст. 26, 27 Закону про домашнє насильство; наказ Національної поліції України від 25.02.2019 № 124). Порядок взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України здійснюється відповідно до наказу від 25.02.2019 № 124.

2. Після отримання від суду рішення про видачу або продовження дії обмежувального припису працівники поліції, уповноважені на здійснення заходів із запобігання та протидії домашньому насильству, протягом доби формують матеріали за фактами вчинення домашнього насильства та інформують про це керівника уповноваженого підрозділу поліції для поставлення кривдника на профілактичний облік із наданням копій таких матеріалів.

3. Керівник територіального (відокремленого) уповноваженого підрозділу поліції за результатами розгляду зазначених матеріалів не пізніше ніж протягом 3 робочих днів приймає рішення про постав-

лення кривдника на профілактичний облік, а працівник, відповідальний за організацію роботи з особами, які перебувають на профілактичному обліку, вносить відомості про кривдника до журналу реєстрації осіб, які перебувають на профілактичному обліку за вчинення домашнього насильства. Відомості про взяття кривдника на профілактичний облік протягом доби вносяться до інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України».

4. Інформація про постановку кривдника на профілактичний облік засобами телефонного зв'язку передається уповноваженій особі органів державної влади чи місцевого самоврядування для внесення цієї інформації до Журналу реєстрації заяв про вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі та у письмовому вигляді до суду, який ухвалив рішення – для відома.

5. Поліцейський, відповідальний за організацію профілактичної роботи з кривдником:

- інформує постраждалу від домашнього насильства особу про те, що у випадку порушення / невиконання кривдником хоча б одного із передбачених обмежувальним приписом заходів вона може повідомити про це до поліції за телефоном 102. Такий дзвінок буде вважатися підставою для порушення кримінального провадження за ст. 390-1 КК;

- попереджає кривдника про кримінальну відповідальність за умисне невиконання заходів, передбачених обмежувальним приписом (під підпис);

- здійснює контроль за поведінкою кривдника за місцем проживання / перебування;

- проводить з ним профілактичну роботу відповідно до строків застосування заходів, передбачених обмежувальним приписом.

6. Після закінчення строку дії обмежувального припису кривдник знімається з профілактичного обліку уповноваженим підрозділом поліції, на території обслуговування якого він перебуває на профілактичному обліку.

Етап V. Припинення умисного порушення кривдниками передбачених обмежувальним приписом заходів тимчасового обмеження їх прав або покладених на нього обов'язків та притягнення їх до кримінальної відповідальності

1. У випадку, якщо постраждала від домашнього насильства особа повідомляє телефоном 102 поліцію, що кривдник умисно не виконує / порушує хоча б один із передбачених винесеним обмежувальним приписом заходів, або факт такого порушення виявляється іншим способом, група реагування / мобільна група поліції для реагування на домашнє насильство / поліцейський, відповідальний за організацію

профілактичної роботи з кривдником здійснює виїзд, за необхідності припиняє протиправні дії кривдника, встановлює обставини, збирає пояснення та інші матеріали.

Обмежувальний припис, хоча й виноситься судом, за своїм правовим статусом є спеціальним заходом щодо протидії домашньому насильству (п. 2 ч. 1 ст. 24 цього ж Закону), а отже, здійснення контролю за виконанням кривдниками спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству протягом строку їх дії належить до повноважень уповноважених підрозділів органів Національної поліції (п. 6 ч. 1 ст. 10 цього ж Закону).

Нерідко трапляються ситуації, коли кривдник відмовляється виконувати заходи тимчасового обмеження його прав або покладені на нього обмежувальним приписом обов'язки, зокрема заборону перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою або усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи. Застосування поліцейських заходів примусу у цьому випадку Законом про домашнє насильство прямо не передбачено. Проте гарантування безпеки постраждалої від домашнього насильства особи є обов'язковим та гарантується державою (ст. 4 Закону про домашнє насильство). Відповідно, працівнику уповноваженого підрозділу Національної поліції слід здійснити оцінку ризиків та на її підставі винести кривднику терміновий заборонний припис із зобов'язанням залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи. Якщо й після цього кривдник відмовляється добровільно його залишити, працівники уповноваженого підрозділу органів Національної поліції України можуть у встановленому законом порядку застосовувати поліцейські заходи примусу для виселення кривдника з житлового приміщення (ст. 25 Закону про домашнє насильство).

2. За наявності підстав вважати, що вчинені кривдником дії / бездіяльність містять ознаки складу кримінального проступку, передбаченого ст. 390-1 КК України, матеріали передаються до органу досудового розслідування для внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та початку кримінального провадження. Для початку кримінального провадження щодо кримінального проступку, передбаченого ст. 390-1 КК України, заява потерпілого не є обов'язковою, оскільки воно не відноситься до проваджень у формі приватного обвинувачення (ст. 477 КПК).

3. Через 24 години з моменту внесення таких відомостей дізнавач надає заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань (ст. 214 КПК).

4. Проведення досудового розслідування (здійснюється відповідно до Кримінального процесуального кодексу). Під час досудового розслідування справ щодо кримінальних проступків, передбачених ст. 390-1 КК, за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні особою цього проступку, а також на основі оцінки ризиків, слідчим суддею, судом застосовуються запобіжні заходи – особисте зобов'язання чи особиста порука. Оскільки ці запобіжні заходи не передбачають ізолювання кривдника від постраждалої особи, потрібно окремо подбати про її безпеку. З цією метою у клопотанні про застосування запобіжного заходу потрібно клопотатися також про застосування до особи, яка підозрюється у вчиненні такого кримінального правопорушення, одного або декількох обмежувальних заходів, передбачених ч. 6 ст. 194 КПК.

Визначення переліку цих заходів потрібно здійснювати на основі оцінки ризиків, залучивши до цього процесу постраждалу від домашнього насильства особу, а якщо постраждалою особою є дитина – то й службу у справах дітей. Так само постраждалу особу і представника служби у справах дітей потрібно запросити взяти участь у судовому засіданні, під час якого буде розглядатись клопотання про застосування запобіжного заходу та обмежувальних заходів, передбачених ч. 6 ст. 194 КПК.

5. Якщо суд застосував до особи, яка підозрюється у вчиненні такого кримінального правопорушення, один або декілька таких обмежувальних заходів – інформація про це направляється органам, визначеним у відповідному рішенні суду, для контролю за поведінкою підозрюваних / обвинувачених.

6. Інформування потерпілої від домашнього насильства особи про застосування до кривдника обмежувальних заходів, передбачених ч. 6 ст. 194 КПК.

7. Після закінчення судового розгляду кримінального провадження щодо кримінального проступку, передбаченого ст. 390-1 КК, якщо обвинувачений визнається винуватим у його вчиненні то суд ухвалює обвинувальний вирок. Якщо у вирокі суд призначає винному покарання не пов'язане з позбавленням волі, або звільняє з підстав, передбачених Кримінальним кодексом, від кримінальної відповідальності чи покарання, одночасно з призначенням покарання, в інтересах потерпілого від злочину, може застосувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, один або декілька обмежувальних заходів, передбачених ст. 91-1 КК України.

8. Якщо суд, одночасно з призначенням покарання, не пов'язаним з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених Кримінальним кодексом, від кримінальної відповідальності чи покарання, в

інтересах потерпілого від злочину, застосував до особи, яка вчинила домашнє насильство, один або декілька обмежувальних заходів, передбачених ст. 91-1 КК України – інформація про це направляється до органу пробації за місцем проживання засудженого, а в разі вчинення злочину військовослужбовцем – командира військової частини для здійснення контролю за поведінкою засуджених.

7.4. Взяття на профілактичний облік кривдників та проведення з ними профілактичної роботи

Основні положення щодо взяття на профілактичний облік кривдників та проведення з ними профілактичної роботи закріплені у статті 27 Закону про домашнє насильство та деталізовані у наказі МВС України від 25.02.2019 № 124 «Про затвердження Порядку взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України»¹.

Підставами для поставлення кривдника на профілактичний облік є:

- 1) складений адміністративний протокол про адміністративне правопорушення, передбачене статтею 173-2 КУпАП;
- 2) терміновий заборонний припис стосовно кривдника, винесений працівником уповноваженого підрозділу поліції;
- 3) отримання уповноваженим підрозділом поліції в установленому законом порядку інформації про видачу судом обмежувального припису кривднику;
- 4) рішення суду про накладення адміністративного стягнення за адміністративне правопорушення, передбачене статтею 173-2 КУпАП;
- 5) відкриття кримінального провадження стосовно кривдника у зв'язку з вчиненням ним домашнього насильства чи насильства за ознакою статі;
- 6) повідомлення установи виконання покарань про звільнення від відбування покарання кривдника, засудженого за вчинення домашнього насильства чи насильства за ознакою статі.

Строки ведення профілактичного обліку кривдників:

- відповідно до строків застосування заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладення на нього обов'язків, передбачених

---

¹ Наказ МВС України «Про затвердження Порядку взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України» від 25.02.2019 № 124. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0270-19>.

обмежувальним приписом стосовно кривдника, а в разі продовження припису – на встановлений судом строк;

– упродовж одного року з дня виявлення останнього факту вчинення домашнього насильства у випадку, коли обмежувальний припис стосовно кривдника судом не виносився;

– упродовж одного року з дня накладення судом адміністративного стягнення за вчинення домашнього насильства чи насильства за ознакою статі;

– до набрання законної сили вироком суду у кримінальному провадженні, відкритому стосовно кривдника у зв'язку з вчиненням ним домашнього насильства чи насильства за ознакою статі;

– до погашення або зняття судимості за кримінальне правопорушення, пов'язане з учиненням домашнього насильства.

Уповноважений підрозділ поліції та інші підрозділи поліції, уповноважені на здійснення заходів із запобігання та протидії домашньому насильству, забезпечують контроль за поведінкою кривдника за місцем проживання / перебування та проведення з ним профілактичної роботи з метою недопущення скоєння повторних фактів домашнього насильства.

Контроль за дотриманням вимог заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладенням на нього обов'язків здійснюється шляхом щотижневого спілкування з кривдником, а у разі необхідності з постраждалою особою за місцем проживання / перебування, навчання та / або місцем роботи, іншими місцями, які часто відвідують ці особи.

7.5. Програми для кривдників

Основні положення щодо виконання програм для кривдників закріплені у статті 28 Закону про домашнє насильство та деталізовані у ст. 39-1 КУпАП і наказі Мінсоцполітики України від 01.10.2018 № 1434 «Про затвердження Типової програми для кривдників»¹.

Відповідно до ст. 39-1 КУпАП, у разі вчинення домашнього насильства чи насильства за ознакою статі суд під час вирішення питання про накладення стягнення за адміністративне правопорушення має право одночасно вирішити питання про направлення особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі, на

---

¹ Наказ Мінсоцполітики України «Про затвердження Типової програми для кривдників» від 01.10.2018 № 1434. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1222-18>.

проходження програми для таких осіб, передбаченої Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» чи Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»¹.

Особа, яка вчинила домашнє насильство, може пройти програму для кривдників:

- 1) за рішенням суду у випадках, передбачених законодавством;
- 2) за власною ініціативою на добровільній основі.

Суб'єктами, відповідальними за виконання програм для кривдників, є місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування. Виконання програм для кривдників забезпечують фахівці, які пройшли відповідне навчання. Забезпечення підготовки фахівців, до компетенції яких належить питання запобігання та протидії домашньому насильству, у тому числі фахівців, які реалізують програму для кривдників, належить до повноважень Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій. До виконання програми для кривдників можуть залучатися підприємства, установи, організації, громадські об'єднання, фізичні особи – підприємці, а також фізичні особи, які надають соціальні послуги (за їх згодою), відповідно до законодавства.

Кривдника може бути направлено судом на проходження програми для кривдників на строк від трьох місяців до одного року.

У разі неявки кривдника для проходження програми для кривдників або ухилення від проходження програми без поважних причин суб'єкти, відповідальні за виконання програм для кривдників, надають протягом трьох робочих днів письмове повідомлення про це уповноваженому підрозділу органів Національної поліції України для вжиття заходів.

За умисне ухилення від проходження програми для кривдників особою, щодо якої такі заходи застосовані судом, передбачена кримінальна відповідальність за ст. 390-1 КК України.

Притягнення кривдника до відповідальності за непроходження програми для кривдників не звільняє його від обов'язку пройти таку програму.

Типова програма для кривдників затверджена наказом Міністерства соціальної політики України від 01.10.2018 №1434.

---

¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. N 8074-X. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

7.6. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили злочини, пов'язані з домашнім насильством

Серед основних принципів, на яких ґрунтується діяльність у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, на першому місці стоїть гарантування постраждалим особам безпеки та основоположних прав і свобод людини і громадянина (п. 1 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»). У попередніх питаннях ви вже розглянули спеціальні заходи стосовно кривдника, які застосовуються:

– *в адміністративному порядку* (поліцією в у разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи з метою негайного припинення домашнього насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення) – *терміновий заборонний припис*;

– *в цивільно-процесуальному порядку* (судом у порядку окремого провадження цивільного судочинства) – *обмежувальний припис*.

Так само важливою є безпека постраждалих і у випадках, коли домашнє насильство носить характер злочину. Саме по собі притягнення кривдника до кримінальної відповідальності та винесення йому справедливого покарання не забезпечує постраждалу особу від нових проявів насильства. Тож під час досудового розслідування справ щодо злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також на основі оцінки ризиків, слідчим суддею, судом застосовуються запобіжні заходи.

З числа запобіжних заходів тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом. Він застосовується слідчим суддею, судом виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, що підозрюваний, обвинувачений спробує:

- 1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду;
- 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;

3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;

4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином;

5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується (ст. 183 КПК).

В інших випадках до таких осіб застосовуються:

1) особисте зобов'язання;

2) особиста порука;

3) застава;

4) домашній арешт.

Оскільки ці запобіжні заходи не передбачають ізолювання кривдника від постраждалої особи, тож потрібно окремо подбати про її безпеку. Під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя, суд в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, крім обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК, суд може застосувати до особи, яка підозрюється у вчиненні такого кримінального правопорушення, один або декілька обмежувальних заходів, передбачених ч. 6 ст. 194 КПК.

Після закінчення судового розгляду кримінального провадження щодо злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, якщо обвинувачений визнається винуватим у їх вчиненні, то суд ухвалює обвинувальний вирок. Якщо у вирокі суд призначає винному покарання не пов'язане з позбавленням волі, або звільняє з підстав, передбачених Кримінальним кодексом, від кримінальної відповідальності чи покарання, одночасно з призначенням покарання, в інтересах потерпілого від злочину, може застосувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, один або декілька обмежувальних заходів, передбачених ст. 91-1 КК України.

Тобто, як бачимо, у випадку вчинення злочину, пов'язаного з домашнім насильством, до винного застосовуються *обмежувальні заходи*. Вони також мають запобіжне значення та носять *кримінально-правовий* (у порядку ст. 91-1 КК) або *кримінально-процесуальний характер* (у порядку ч. 6 ст. 194 КПК). Цими заходами на кривдника покладається один або декілька обов'язків. Перелік таких обов'язків досить схожий і відрізняється, в основному, підставами і порядком їх призначення.

Актуальні проблеми протидії домашньому насильству

Таблиця 3

<p style="text-align: center;">Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство, одночасно з призначенням їм покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених ККУ, від кримінальної відповідальності чи покарання (ст. 91-1 КК)</p>	<p style="text-align: center;">Обмежувальні заходи, які застосовуються до підозрюваного або обвинуваченого у вчиненні злочину, пов'язаного з домашнім насильством (ч. 6 ст. 194 КПК)</p>
<p>1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;</p>	<p>1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;</p>
<p>2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;</p>	<p>2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;</p>
<p>3) заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;</p>	<p>3) заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку із роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;</p>
<p>4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;</p>	<p>4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;</p>
<p>5) направлення для проходження програми для кривдників або пробацийної програми.</p>	<p>5) направлення для проходження лікування від алкогольної, наркотичної або іншої залежності, від хвороб, що становлять небезпеку для оточення, направлення для проходження програми для кривдників.</p>
<p>Строк – від 2 до 3 місяців. За потреби може бути продовжений на визначений судом строк, але не більше як на 12 місяців.</p>	<p>Строк – не більше 2 місяців. У разі необхідності може бути продовжений за клопотанням прокурора.</p>
<p>Контроль за поведінкою – здійснює орган пробациї за місцем проживання засудженого; в разі вчинення злочину військовослужбовцем – командир військової частини.</p>	<p>Контроль за виконанням – пряма вказівка у законодавстві наразі відсутня, отже, здійснюється органами, визначеними у відповідному рішенні суду.</p>

Обмежувальні заходи за своєю природою є заходами державного примусу, тобто вони обмежують права та свободи особи у зв'язку із вчиненням нею злочину, пов'язаного із домашнім насильством.

Суд вживає їх щодо особи, визнаної підозрюваною, обвинуваченою (ч. 6 ст. 194 КПК) або винною (ст. 91-1 КК) у вчиненні злочину, пов'язаного з домашнім насильством. Вони спрямовані на захист прав та інтересів потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством. Вони застосовуються в межах визначеного законом строку. Застосування обмежувальних заходів є правом, а не обов'язком суду. Однак, якщо суд їх не застосовує, у своїй ухвалі або вирокі він повинен пояснити, чому саме він не застосував жоден із них.

7.7. Віктимологічне запобігання домашньому насильству.

Надання допомоги та захисту постраждалим від домашнього насильства особам

Віктимологічне запобігання – це специфічна діяльність соціальних інститутів, спрямована на виявлення, усунення або нейтралізацію факторів, обставин, ситуацій, які формують віктимну поведінку й обумовлюють вчинення злочинів; виявлення груп ризику і конкретних осіб з підвищеним ступенем віктимності з метою відновлення або активізації їх захисних властивостей; а також розробка або вдосконалення вже існуючих спеціальних засобів захисту громадян і конкретних осіб від злочинів¹.

Загальносоціальне віктимологічне запобігання полягає у вирішенні соціально-економічних й культурно-виховних завдань, спрямованих на усунення або нейтралізацію причин і умов, що сприяють кримінальній віктимізації суспільства, та на зниження ступеня віктимності громадян².

Принципово важливим на сьогоднішній день є визнання таких відправних конституційних положень під час створення системи поведження з постраждалими від злочинів:

– *відповідальність*. Відповідальність за організацію поведження зі злочинцем покладається на державу, а не на потерпілих від злочинів.

---

¹ Криминология [Электронный ресурс] / под ред. В. Д. Малкова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юстицинформ, 2006. – 528 с. – Режим доступа : http://www.adhdportal.com/book_1463.html.

² Там само.

Держава несе юридичну і моральну відповідальність за шкоду, заподіяну потерпілим від злочинів на її території;

– *право бути поінформованим*. Всі потерпілі мають право на отримання чіткої інформації про розвиток їх справи і прийняті рішення;

– *захист*. Потерпілі, які відчувають страх перед помстою з боку злочинців, їхніх родичів і знайомих, повинні мати право на адекватний захист, включаючи зміну прізвища, місця проживання, фізичну охорону, право на забезпечення безпеки в суді під час надання свідчень та накладення додаткових правообмежень на злочинців;

– *компенсація*. Потерпілі від злочинів повинні мати конституційне право отримання компенсації за заподіяні злочином фізичні і психічні травми, емоційний збиток, втрату доходу, компенсацію лікування, не компенсовані системою соціальної допомоги, прийнятою в державі;

– *підтримка*. Працівники системи кримінальної юстиції мають проходити спеціальне навчання, спрямоване на організацію поведінки з потерпілими від злочинів. Правова допомога та захист повинні, якщо можливо, бути в першу чергу надані постраждалим. Вони повинні мати доступи до спеціальних систем підтримки, а також мати спеціальні гарантії дотримання їхніх прав та інтересів¹.

Сьогодні, розвивши ідеї загальносоціального віктимологічного запобігання злочинності, ставить перед культурно-виховним напрямком запобігання насильству в сім'ї такі завдання:

– *зміна домінуючих (тоталітарних) поглядів* щодо співвідношення прав різних членів сім'ї на розуміння необхідності дотримання рівних прав всіх членів родини, у тому числі й дітей;

– *подолання жорстких гендерних настанов* щодо статевих ролей, згідно з якими жінка повинна бути залежною та пасивною й підкорюватися чоловіку;

– *формування відповідального ставлення до батьківства та сім'ї*, спрямованого на виробленні у молодого подружжя якостей, рис, знань, вмінь, притаманних ідеальному образу батька / матері; навчання, як стати гарними батьками; ознайомленню з відповідальністю у батьківстві щодо прав дитини та обов'язків батьків; розвинення вміння конструктивно вирішувати конфлікти, взаємодіяти з позиції демократичного стилю, прогнозувати наслідки власних дій;

---

¹ Туляков В. А. Виктимология. Социальные и криминологические проблемы : монография [Електронний ресурс] / В. А. Туляков. – Одесса : Юридична література, 2000. – 336 с. – Режим доступу : http://provizitku.ru/yourisprudenciya/fiutr/tuljakov_v_a_viktimologija_monografija_kiev_2003_148_s.html.

– формування «нульової терпимості» до домашнього насильства, у тому числі до насильства як форми «виховання» дитини¹.

Спеціально-віктимологічне запобігання домашньому насильству можна визначити як специфічну діяльність соціальних інститутів, яка спрямована на усунення (нейтралізацію) негативних явищ та процесів, що породжують або сприяють віктимності і віктимізації від домашнього насильства всього населення в цілому, певних його груп чи окремих осіб, а також на недопущення вчинення конкретних злочинів, що задумуються чи готуються щодо членів родини, з використанням захисних ресурсів потенційної постраждалої.

На теперішній час завдання організації індивідуальної віктимологічної профілактики органами та установами, на які покладається здійснення заходів із запобігання та протидії домашньому насильству, потребує спеціальних зусиль як організаційно-управлінського, так і тактико-методичного характеру. Тактичні схеми здійснення індивідуальної віктимологічної профілактики повинні ґрунтуватися на методах: а) виключення можливості використання умов, що сприяють вчиненню злочину, шляхом їх виявлення і усунення; б) впливу на осіб, які замислюють або готуються до злочину; в) перешкоджання реалізації злочинних намірів і дій у закінчений злочин².

Дуже важливим напрямком спеціально-віктимологічного запобігання домашньому насильству на мікрорівні є захист, допомога та реабілітація постраждалих від домашнього насильства. Надаючи захист і підтримку, фахівці суб'єктів взаємодії не повинні будь-яким чином проявляти стосовно постраждалих зневажливе ставлення, зверхність, осуд або тиск. Може здатися, що це і так зрозуміло. Однак навіть професіонали ризикують потрапити у пастку гендерних стереотипів або почати «звинувачувати» жертву. Важливо, щоб фахівці пам'ятали про необхідність ставлення до постраждалих з повагою і чуйністю і надавали їм можливість самостійно приймати обґрунтовані рішення, які найкраще відображають їхні інтереси.

Ст. 20 Закону про домашнє насильство зобов'язує усіх суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству:

1) відповідно до компетенції забезпечувати надання дієвої допомоги та захисту постраждалим особам;

---

¹ Лещенко О. Г. Соціально-педагогічна робота з формування відповідального ставлення до батьківства в молодих подружжів / О. Г. Лещенко // Вісник Запорізького національного університету. – 2009. – № 2. – С. 121.

² Ривман Д. В. Віктимологія / Д. В. Ривман, В. С. Устинов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2000. – С. 173–174.

2) урахувати при цьому основні засади запобігання та протидії домашньому насильству, визначені статтею 4 цього Закону¹.

Тепер більш детально розглянемо напрями надання допомоги та захисту постраждалим від домашнього насильства особам.

1. Надання постраждалим особам інформації про їхні права та можливості реалізації таких прав зрозумілою їм мовою або через перекладача чи залучену третю особу, яка володіє мовою, зрозумілою постраждалим особам. Для того, аби прийняти обґрунтоване, зважене рішення щодо свого життя у зв'язку із фактом домашнього насильства, постраждала особа повинна мати усю необхідну для цього інформацію. Тому кожен суб'єкт повинен поінформувати постраждалу особу та / або її законного представника про їхні права та можливості реалізації таких прав. Враховуючи, що постраждалій особі складно запам'ятати увесь обсяг отриманої інформації, бажано, щоб суб'єкти надавали її не тільки в усній, але й у письмовій (наприклад, у вигляді пам'ятки) формі.

Надання такої інформації «зрозумілою їм мовою» передбачає висловлювання в такий спосіб, що забезпечує чіткість, компактність та впорядкованість інформації (або читабельність і зрозумілість документів) з метою максимально швидкого, легкого й повного розуміння інформації та її подальшого використання.

Вимогами до перекладача чи залученої третьої особи є:

1) належний рівень володіння як мовою, якою постраждалим особам надається інформація про права та можливості реалізації таких прав, так і зрозумілою постраждалим особам мовою;

2) відсутність зацікавленості у позитивних для кривдника результатах справи щодо факту домашнього насильства.

2. Забезпечення доступу до загальних та спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб для отримання соціальних послуг, медичної, соціальної, психологічної допомоги. Для цього необхідно:

– по-перше, створення таких служб підтримки у достатній кількості в межах кожного регіону / адміністративно-територіальної одиниці;

– по-друге, географічно легка доступність таких служб підтримки, щоб постраждали із сільської місцевості або постраждалі особи з інвалідністю мали такий же доступ до них, як і постраждалі з великих міст.

3. Надання у разі потреби тимчасового притулку для безпечного розміщення постраждалих осіб. Оскільки держава гарантує, що безпека постраждалих є першочерговим завданням, то у випадку загрози життю і здоров'ю для забезпечення цієї гарантії передбачене

---

¹ Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

надання такій особі тимчасового притулку. При цьому завданнями притулку для постраждалих від насильства осіб є не тільки забезпечення їх місцем безпечного тимчасового цілодобового перебування, але й надання таким особам за місцем безпечного тимчасового цілодобового перебування комплексної допомоги (психологічних, соціально-побутових, соціально-медичних, інформаційних, юридичних та інших послуг) на основі оцінки їх потреб та індивідуального підходу до особи з урахуванням віку, статі, стану здоров'я та соціального становища¹.

4. *Забезпечення постраждалим особам доступу до правосуддя та інших механізмів юридичного захисту, у тому числі шляхом надання безоплатної правової допомоги у порядку, встановленому Законом України «Про безоплатну правову допомогу».* У разі, якщо постраждала особа бажає притягти кривдників до відповідальності, застосувати до них спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству, відшкодувати завдану насильством шкоду, для неї передбачена можливість:

- звернутися до правоохоронних органів;
- звернутися до суду;
- отримати безоплатну правову допомогу (первинну і вторинну).

5. *Утворення цілодобового безоплатного кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей для забезпечення невідкладного реагування на випадки домашнього насильства, надання консультацій щодо всіх форм домашнього насильства, визначених статтею 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», абонентам анонімно або з належним дотриманням правового режиму інформації з обмеженим доступом.* Постраждалі від домашнього насильства не завжди мають можливість та рішучість звернутись безпосередньо до поліції або інших суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Тому для надання невідкладних експертних рекомендацій і вказівок щодо безпеки реальним і потенційним постраждалим передбачене утворення цілодобового безоплатного кол-центру. До завдань, які покладаються на кол-центр, відносяться:

- забезпечення належного реагування на звернення громадян про домашнього насильства;

---

¹ Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 655 «Про затвердження Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі». – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/655-2018-%D0%BF>.

- інформування та консультування з питань запобігання та протидії домашньому насильству;
- взаємодія з суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Зверніть увагу: *допомога постраждалим особам надається за місцем звернення; під час надання допомоги та захисту постраждалим особам враховуються вік, стан здоров'я, стать, релігійні переконання, етнічне походження, спеціальні потреби таких осіб (ч.ч. 3 та 4 ст. 20 Закону про домашнє насильство).*

Новелою законодавства є положення, що надання допомоги постраждалим особам не залежить від звернення таких осіб до правоохоронних органів чи суду, від їх участі у кримінальному або цивільному провадженні (ч. 5 ст. 20 Закону про домашнє насильство). Воно розвиває принцип добровільності отримання допомоги постражданими особами та не ставить бажання (а часто і готовність) такої особи отримати медичну, соціальну, психологічну допомогу у залежність від написання заяви до поліції про притягнення кривдника до відповідальності.

Запитання для самоконтролю:

1. Що таке спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству?
2. Розкрийте основні положення щодо термінового заборонного припису.
3. Якою є процедура винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника?
4. Розкрийте основні положення щодо обмежувального припису.
5. Розкрийте основні положення щодо взяття на профілактичний обік кривдників та проведення з ними профілактичної роботи.
6. Розкрийте основні положення щодо виконання програм для кривдників.
7. Що таке обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили злочини, пов'язані з домашнім насильством, та які підстави і порядок їх призначення?
8. Що таке віктимологічне запобігання?
9. Розкрийте напрямки надання допомоги та захисту постраждалим від домашнього насильства особам.

Термінологічний покажчик

А

адміністративна відповідальність за вчинення домашнього насильства;
Астрід Ліндгрєн.

В

взаємодія суб'єктів;
віктимологічне запобігання домашньому насильству.

Г, Ґ

географія домашнього насильства;
гендер (*англ. Gender*);
гендерно зумовлене насильство;
група ризику.

Д

Декларація ООН про викорінення насильства щодо жінок;
десоціалізація сімейна;
детермінація;
детермінанти домашнього насильства;
дискримінація;
дитина-кривдник;
дитина, яка постраждала від домашнього насильства;
домашнє насильство;
драматичний трикутник Карпмана.

Е

економічне насильство.

Ж

життєва ситуація.

З

запобігання домашньому насильству.

К

кількісні показники домашнього насильства;
конфліктність сімейна;
координація;
кривдник;
кримінальна відповідальність за вчинення домашнього насильства.

Л

латентність.

Н

насильство;
насильство за ознакою статі.

О

обмежувальний припис стосовно кривдника;
особа, яка постраждала від домашнього насильство;
об'єкти запобігання та протидії домашньому насильству;
оцінка ризиків.

П

Пекінська платформа дій;
постраждала дитина;
постраждала особа;
правові методи запобігання та протидії домашньому насильству припинення;
програма для кривдника;
програма для постраждалої особи;
протидія домашньому насильству;
профілактичний облік;
психологічне насильство.

Р

Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи.

С

сексуальне насильство;
сімейно-правова відповідальність за вчинення домашнього насильства;
спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству;
спеціально-кримінологічне запобігання насильству в сім'ї;
Спеціальний доповідач ООН з питань насильства щодо жінок;
стать (*англ. Sex*);
структура домашнього насильства;
суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
судова практика Європейського суду з прав людини.

Т

терміновий заборонний припис стосовно кривдника.

У

упередження.

Ф

фізичне насильство;
форми запобіжної діяльності.

Ц

цивільно-правова відповідальність за вчинення домашнього насильства;
цикл домашнього насильства.

Я

якісні показники домашнього насильства.

Список рекомендованої літератури

1. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання) : монографія / А. Б. Блага. – Х. : ФОП Макаренко, 2014. – 360 с. – Режим доступу : <https://www.twirpx.com/file/1599759/>.
2. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. – К. : Ваіте, 2019. – 288 с.
3. Економічні наслідки насильства щодо жінок в Україні / UNFPA, Український центр соціальних реформ, 2017. – Режим доступу : https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B8%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0_2017_1.pdf.
4. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.
5. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.
6. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.
7. Закон України «Про місцеві державні адміністрації». – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14>.
8. Закон України «Про охорону дитинства». – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.
9. Закон України «Про соціальні послуги». – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>.
10. Запобігання та боротьба з насильством щодо жінок та домашнім насильством в Україні. На шляху прийняття механізму міжвідомчої взаємодії для комплексного реагування на випадки насильства щодо жінок і домашнє насильство на регіональному та/або місцевому рівнях в Україні. Червень 2016. – Режим доступу : <https://rm.coe.int/1680694650>.
11. Звіт про результати роботи органів Національної поліції України із запобігання та протидії домашньому насильству за 12 місяців 2019 року (форма № 1-ДН) / Рукопис. – К., 2020. – 5 с.

12. Кірюшин А. А. Підтвердженням факту проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без реєстрації шлюбу є лише наявність фактичних шлюбних стосунків (№ 337-5266/1-ц від 25.01.2018). – Режим доступу : https://protocol.ua/ua/vs_ktss_pidtverdgennyam_faktu.

13. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 – 212-20). – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

14. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 213–330). – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10>.

15. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : Довідник для членів парламенту. – К., К.І.С., 2014. – 101 с. – Режим доступу : <https://rm.coe.int/1680096e45>.

16. Короткий курс лекцій з дисципліни «Менеджмент». – Режим доступу : https://studme.com.ua/1113071312672/menedzhment/koordinatsiya_kontrol_sisteme_menedzhmenta.htm.

17. Кримінальний кодекс України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3411>.

18. Кримінальний процесуальний кодекс України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

19. Межведомственное реагирование на ГН. Эффективный и скоординированный подход к защите и расширению прав жертв/лиц, переживших ГН / И. Хорга, Б. Никоарэ, Н. Абасзаде. – РО ЮНФПА СВЕЦА, 2015. – 30 с.

20. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству [Монографія] / А. О. Галай, В. О. Галай, Л. О. Головка, В. В. Муранова та ін. / за заг. ред. А. О. Галай. – К. : КНТ, 2014. – 160 с.

21. Мобільна бригада соціально-психологічної допомоги постраждалим від домашнього насильства: особливості створення і забезпечення роботи : метод. посіб. / за заг. ред. О. О. Кочемировської. – К. : ФОП Клименко, 2020. – 80 с.

22. На шляху прийняття механізму міжвідомчої взаємодії для комплексного реагування на випадки насильства щодо жінок і домашнє насильство на регіональному та/або місцевому рівнях в Україні. Червень 2016. – Режим доступу : <https://rm.coe.int/1680694650>.

23. Наказ Міністерства соціальної політики України від 03.07.2019 № 1037 «Про затвердження форм документів, із яких формується особова справа постраждалої особи, влаштованої до притулку для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі». – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0772-19>.

24. Наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України від 06.07.2016 р. № 612/679 «Про порядок обліку фактів звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів і підрозділів поліції». – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1051-16>.

25. Наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України від 13 березня 2019 року № 369/180 «Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства». – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0333-19>.

26. Новели законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству: матеріали міжнародного круглого столу (27 вересня 2019 року). – Київ : Національна академія прокуратури України, 2019. – 184 с.

27. Опацький Р. Механизм координации деятельности субъектов ювенальной политики в Украине // Национальный юридический журнал : теория и практика. – Февраль 2015. – С. 61–64.

28. Пакет базовых услуг для женщин и девочек, подвергшихся насилию. Основополагающие элементы и руководящие положения по контролю качества. Модуль 1 «Обзор и введение». Модуль 2 «Базовые медицинские услуги». Модуль 3 «Базовые услуги в области правосудия и охраны правопорядка». Модуль 4 «Базовые социальные услуги». Модуль 5 «Координация и управление процессом согласования». – Режим доступа : https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Gender/Essential_services_package_for_women_and_girls_subject_to_violence.Russian.

29. Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі». – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF>.

30. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 вересня 2007 р. № 1087 «Про консультативно-дорадчий орган з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку, запобігання та протидії домашньому насильству та протидії торгівлі людьми». – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-2007-%D0%BF>.

31. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2019 р. № 234 «Про затвердження Порядку формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі». – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/234-2019-%D0%BF>.

32. Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 585 «Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах». – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-%D0%BF#Text>.

33. Пояснительный доклад к Конвенции Совета Европы о предотвращении и борьбе с насилием в отношении женщин и домашним насилием. Серия договоров Совета Европы (CETS). – № 210, Стамбул, 11.V.2011. – Режим доступу : <https://rm.coe.int/explanatory-ic-rus-web/16808e9a2a>.

34. Притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства: алгоритм створення й забезпечення роботи. Метод. посіб. / за заг. ред. О. О. Кочемировської. – К. : ФОП Клименко, 2020. – 80 с.

35. Протидія домашньому та гендерно зумовленому насильству й добробут громад. Метод. посіб. / за заг. ред. О. О. Кочемировської. – К. : ФОП Клименко, 2020. – 64 с.

36. Путівник координатора заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Практичний посіб. / за заг. ред. А. Б. Благої. – К. : ФОП Клименко, 2020. – 156 с.

37. Путівник уповноважених осіб/відповідальних працівників місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Практичний посіб. / за заг. ред. А. Б. Благої. – К. : ФОП Клименко, 2020. – 104 с.

38. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2018 р. № 728-р «Про схвалення Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2023 року». – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2018-%D1%80>.

39. Фулей Т. Навчальний курс із розгляду судами справ про домашнє насильство: досвід Канади // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2018. – 4/2(58). – С. 110–121.

40. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : наук.-метод. посіб. для суддів. – 2-ге вид. випр., допов. – К., 2015. – 208 с.

41. Effective Multi-agency Co-operation for Preventing and Combating Domestic Violence : Training of trainers manual / Rosa Logar and Branislava Marvánová Vargová, September 2015. – URL: <https://rm.coe.int/16806ee730>.

42. Istanbul Convention. Action against violence against women and domestic violence : The Convention in brief. – URL: [https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/the-convention-in-brief#{%2211642062%22:\[\],%2211642301%22:\[\]}](https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/the-convention-in-brief#{%2211642062%22:[],%2211642301%22:[]}).

43. OSCE-led survey on violence against women: Main report, March 2019. – URL: <https://www.osce.org/secretariat/413237?download=true>.

44. The 3ps: Prevention, Protection, Prosecution / Office to Monitor and Combat Trafficking in Persons, Washington, DC June 2016. – URL: <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/259311.pdf>.

45. Walker Lenore E. The Battered woman, New York : Harper & Row, 1979. 270 p.

Навчальне видання

*Алла Борисівна
БЛАГА,*

*Олександра Сергіївна
ТУНТУЛА,*

*Олена Олексіївна
КОЧЕМИРОВСЬКА*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Навчальний посібник

Редактор *А. Бурмус.*
Технічний редактор *О. Петроченко.*
Комп'ютерна верстка, дизайн обкладинки *Н. Кардаш.*
Друк *С. Волинець.* Фальцювальньо-палітурні роботи *О. Мішалкіна.*

Підп. до друку 17.06.2021.
Формат 60x84¹/₁₆. Папір офсет.
Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.
Ум. друк. арк. 12,32. Обл.-вид. арк. 11,29.
Тираж 300 пр. Зам. № 6232.

54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.
Тел.: 8 (0512) 50-03-32, 8 (0512) 76-55-81, e-mail: rector@chmnu.edu.ua.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6124 від 05.04.2018.